

Rapport 2018:7

Brott mot äldre

Om utsatthet och otrygghet

brå

Brott mot äldre

Om utsatthet och otrygghet

Rapport 2018:7

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

ISBN 978-91-87335-99-0
URN:NBN:SE:BRA-764
ISSN 1100-6676

© Brottsförebyggande rådet 2018
Författare: Klara Hradilova Selin och Monika Sellgren Karlsson
Produktion: Ordförrådet AB
Omslag: Maria Westberg, Ordförrådet AB
Tryck: 2018 AJ E Print AB
Upplaga: 400 exemplar

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos Norstedts Juridik, 106 47 Stockholm
Telefon 08-598 191 90, e-post kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

Förord

Samtidigt som befolkningen åldras har kunskapen om brott mot äldre personer varit begränsad i Sverige. Mot denna bakgrund har Brå initierat en nationell kartläggning på området. Studien utgår från analyser av svaren från Nationella trygghetsundersökningen (NTU), granskning av polisanmälda brott med äldre målsägare samt intervjuer med äldre personer som blivit utsatta för brott.

Kartläggningen ger en bild av omfattningen och karaktären av äldres utsatthet för olika typer av brott, men även deras oro för brott och otrygghet. Med hjälp av uppgifter i polisanmälningar beskrivs även typiska tillvägagångssätt vid åldringsbrott och intervjuerna ger en djupare förståelse för äldres sårbarhet och åldersrelaterade riskfaktorer. Utifrån resultaten diskuteras även olika brottsförebyggande och trygghetsskapande initiativ.

Rapporten har författats av Klara Hradilova Selin och Monika Sellgren Karlsson. Johan Wahlgren och Johan Lindblad har varit behjälpliga i arbetet med brottsförebyggande förslag. Joanna Carlestål och Samuel Selin har bidragit med kodning respektive transkribering. Rapporten har vetenskapligt granskats av professor Britt-Inger Saveman, Umeå universitet, och professor Malin Åkerström, Lunds universitet. En referensgrupp har varit knuten till arbetet och träffats vid ett par tillfällen.

Brå vill rikta ett varmt tack till de personer som har intervjuats och de representanter för myndigheter och intresseorganisationer som bidragit med sina kunskaper och erfarenheter.

Stockholm i april 2018

Erik Wennerström
Generaldirektör

David Shannon
Enhetschef

Innehåll

Sammanfattning	6
Kunskap från tre empiriska material	6
Graden av utsatthet och oro enligt NTU	7
Polisanmälningar om brott mot äldre: återkommande modus.....	9
De äldres röster.....	11
Brås bedömning	13
Inledning och syfte	18
Lite kunskap trots åldrande befolkning	18
Äldre personers särskilda sårbarhet	19
Brott mot äldre eller åldringsbrott?	22
Rapportens disposition	23
Tidigare forskning om brott mot äldre	24
Forskningens olika perspektiv på brott mot äldre	24
Äldres utsatthet för brott – vad vet vi?	25
Äldres oro för brott.....	36
Metod och material	38
Tre empiriska material	38
Självrapporterad utsatthet för brott bland äldre	45
Kort beskrivning av äldrepopulationen i NTU Lokal	46
Graden av utsatthet för brott bland äldre.....	46
Äldres otrygghet och oro för brott	53
Sammanfattning.....	59

Polisanmälda brott mot äldre	60
Fokus på brotts handlingen och typiska åldersbrott.....	60
Bedrägerier.....	61
Stöld i bostad utan inbrott	68
Fickstöld, väskryckning och rån.....	69
Misshandel.....	73
Ofredande	76
Sexualbrott	78
Dödligt våld mot äldre	81
Sammanfattning.....	84
Äldre brottsutsatta berättar	86
Fokus på sårbarhet, riskfaktorer och konsekvenser	86
De intervjuade.....	87
Ålder, sårbarhet och brottsoffskap	88
Brottens konsekvenser för de äldre	100
Sammanfattning.....	110
Avslutande diskussion om brottsförebyggande och trygghetskapande initiativ	112
Kartlagda riskfaktorer för utsatthet och otrygghet	112
Initiativ behövs på olika nivåer	114
Hur kan rättsväsendet bidra?	114
Vad kan göras på lokal och kommunal nivå?	116
Vad kan göras på nationell nivå?.....	122
Hur kan ideella organisationer och civilsamhället bidra? ..	127
Referenser	131
Bilaga 1: Urval av granskade fritexter	140
Bilaga 2: Tabellbilaga	142

Sammanfattning¹

Det övergripande syftet med denna kartläggning har varit att på nationell nivå belysa äldre personers utsatthet för olika typer av brott samt deras otrygghet och oro för brott. Andelen äldre i befolkningen fortsätter att öka samtidigt som kunskapen om gruppens utsatthet för brott har varit begränsad. Studien, som är egeninitierad av Brå, har som mål att bidra med ett välbehövligt kunskapsunderlag till kommande arbete med att förebygga brott mot äldre och skapa större trygghet.

Kunskap från tre empiriska material

Rapporten inleds med en sammanställning av befintlig kunskap på området. Tre empiriska material har sedan använts för att svara på studiens frågeställningar. För att visa omfattningen och generella mönster i äldres utsatthet i relation till yngre personers, men även åldersrelaterade skillnader i otrygghet och oro för brott, har svaren från Nationella trygghetsundersökningen (NTU) analyserats. NTU Lokal är en omfattande frågeundersökning riktad till ett stort urval av befolkningen i åldern 16–84 och frågorna har avsett händelser under år 2016. Vidare har ett urval polisanmälningar om brott mot äldre från 2016 granskats i syfte att beskriva omständigheterna kring brotten och de tillvägagångssätt som använts, med särskilt fokus på typiska åldringsbrott. Dessutom har ett antal kvalitativa intervjuer genomförts med äldre som utsatts för brott. Deras utsagor har gett djupare förståelse för de äldres specifika sårbarhet. Rapporten avslutas med en diskussion om brottsförebyggande och trygghetsskapande initiativ.

Vad menas med äldre och åldringsbrott?

Med äldre menas här personer som passerat 65 år, något som ligger i linje med övrig forskning samt svenska myndigheters defini-

¹ En engelsk version av denna sammanfattning finns på Brås webbplats, www.bra.se. Klicka där på fliken Publikationer, och skriv sedan in rapportnumret i sökfältet.

tion av äldre. Inte alla som utsatts för brott efter 65-årsdagen har dock nödvändigtvis utsatts för typiska så kallade åldringsbrott. Som *åldringsbrott* definieras i denna rapport 1) brott där personens höga ålder på ett uppenbart sätt har utnyttjats av förövaren, 2) brott som kan riktas mot alla men där risken för fullbordan är större när den utsatte är äldre och/eller 3) brott som riktas mot alla men får större konsekvenser för äldre. Samtliga brott mot personer 65 år eller äldre har ingått i analysen, men där det varit möjligt (främst i polisanmälningar men även intervjuer) har dessa typiska åldringsbrott, trots svåra gränsdragningar, belysts särskilt.

Graden av utsatthet och oro enligt NTU

Studiens inledande frågeställningar var i vilken utsträckning äldre kvinnor och män blir utsatta för brott jämfört med yngre, om det finns några generella åldersrelaterade mönster i brottens karaktär samt i vilken grad äldre upplever otrygghet och oro för brott.

En av sex bland äldre utsatt för brott

Bland samtliga personer 65–84 år eller äldre har 17 procent, eller en av sex, uppgett att de blivit utsatta för något brott mot enskild person eller mot deras hushåll under det föregående året (18 procent bland 65–74-åringar och 15 procent bland 75–84-åringar). Äldre uppger överlag en lägre grad av utsatthet för samtliga typer av brott jämfört med personer under 65 år.

Bland äldre är andelen män som uppger att de utsatts för något brott lite högre än vad som gäller äldre kvinnor. Motsatsen gäller personer under 65 år där kvinnor rapporterar högre nivåer än män – något som främst förklaras av att utsatthet för sexualbrott skattas som relativt hög i denna grupp. När det gäller just sexualbrott, men även misshandel, det vill säga våldsbrott, är ålderskillnaden i utsattheten störst. De nivåer som rapporteras av äldre är mycket låga, under en procent, beträffande dessa brott. Av samtliga studerade brott mot enskild person var utsatthet för hot och framför allt trakasserier vanligast bland äldre. Omkring 4 procent av både äldre kvinnor och män har uppgett att de trakasserats med oönskade samtal, besök eller liknande. Bland män observeras nästan ingen skillnad mellan äldres och yngres utsatthet för trakasserier. Sett till brottshändelser (istället för utsatta personer, som kan ha blivit utsatta för flera brott av samma typ) utgör erfarenheter av trakasserier och bedrägerier en något större andel av samtliga självrapporterade brottstillfällen bland äldre, jämfört med bland personer under 65 år.

När det gäller brottnivån, men även brottsstrukturen, tycks skillnaden mellan kvinnor och män vara något mindre bland äldre

än yngre. Det gäller exempelvis relation till gärningspersonen vid misshandel och hot, där andelen händelser med närstående eller bekant förövare är större när äldre drabbas jämfört med yngre, dock främst bland män. Det gör att vissa scenarion blir mer lika dem när äldre kvinnor drabbas (t.ex. våld från vuxna barn), även om det fortfarande är betydligt vanligare att äldre kvinnor utsätts för relationsvåld än äldre män.

Hög grad av oro i relation till risken för specifika brott

Tidigare forskning visar att äldre tenderar att uppvisa en relativt hög grad av otrygghet och oro för brott – i relation till den lägre risken att faktiskt bli utsatta. Den bilden både motsägs och bekräftas i denna studie, allt beroende på vilken typ av frågor som ställs. NTU visar att oro för brott och otrygghet generellt är lägre bland äldre, jämfört med yngre personer. Däremot tycks äldre i högre grad oro sig för att drabbas av specifika brott i relation till den låga risken att utsättas för samma brott (bland äldre som *grupp*). Det blir särskilt tydligt när det gäller oro för inbrott, misshandel och rån. Resultaten visar även att oavsett ålder uppger personer som själva utsatts för något brott en högre grad av oro och otrygghet än de som inte utsatts. Samtidigt tycks denna koppling mellan oro och *egen* utsatthet vara något svagare bland äldre; det indikerar att äldre i högre grad oroar sig för brott och känner otrygghet av andra skäl än att de blivit utsatta. Det kan även vara så att oron och medvetenhet om en större sårbarhet gör att äldre i högre grad än yngre undviker vissa risker (exempelvis vistas ute på kvällen, se nedan), vilket bidrar till en lägre utsatthet för brott.

Var femte kvinna över 74 år går inte ut sena kvällar på grund av otrygghet

Överlag gäller att oro och otrygghet kan mätas på många olika sätt och de olika måtten visar delvis olika åldersskillnader. Bland frågor som ställs i NTU utmärker sig två när det gäller hög grad av oro bland äldre. För det första är äldre, i synnerhet 65–74 år gamla, mer bekymrade över brottsutvecklingen i samhället; omkring hälften i denna åldersgrupp känner sådan oro, vilket kan jämföras med två av fem bland personer under 65. Den andra frågan handlar om i vilken grad man avstår från att gå ut en sen kväll på grund av otrygghet; drygt var femte kvinna över 74 år svarar att hon aldrig går ut av detta skäl. Motsvarande andel bland kvinnor under 65 år är 8 procent. Även bland män observeras liknande åldersmönster men på genomgående lägre

nivåer (5 procent bland de äldsta männen går aldrig ut på grund av otrygghet).

Polisanmälningar om brott mot äldre: återkommande modus

För att beskriva vad som karaktäriserar brott mot äldre och främst typiska åldringsbrott har närmare 1 700 anmälningar granskats gällande ett urval brottstyper: bedrägerier, stöld i bostad utan inbrott, fickstöld, väskryckning, rån, misshandel av bekant/i nära relation, misshandel av obekant, sexualbrott och ofredande. Bland dessa har åldringsbrott, så som de definierats i denna studie, i möjligaste mån särredovisats och vanliga modus illustrerats med exempel från anmälningarnas fritexter. Urvalet avser anmälningar år 2016 där minst en målsägare var 65 år eller äldre.

Bedrägerier och stölder: objudna besök och bedrägliga telefonsamtal

Vissa typer av bedrägerier och även stölder beskrivs ofta som typiska åldringsbrott. En relativt stor andel av dessa brott sker i organiserad form med ligor som systematiskt utnyttjar äldre personers sårbara situation. Inte sällan handlar det om objudna besök i hemmet av låtsashantverkare eller -tjänstemän. Dessa kan både lura den äldre på pengar genom sina låtsastjänster och oavslutade arbeten, men kan även tillgripa värdesaker eller kontanter i hemmet. När det gäller stöld i hemmet riktas misstankarna inte sällan även mot hemtjänsten. Bland brott som rubriceras som *stöld i bostad utan inbrott* kunde så många som hälften identifieras som typiska åldringsbrott.

När det gäller bedrägerier inleder vissa gärningspersoner brottsförsöket med ett telefonsamtal och visar på en hög grad av social förslagenhet; i ett flertal ärenden låtsades personen vara den äldres läkare som hade en ny dyr medicin att erbjuda. Ett annat upprepat modus var så kallade barnbarnsbedrägerier då den som ringer får den äldre att tro att de är släkt och den äldre luras att bidra ekonomiskt i tron om att det rör sig om ett nödläge. Exempel på andra vanliga åldringsbedrägerier är bedräglig teleförsäljning av abonnemang, bedrägerier med stulna bankkort, olovliga överföringar eller vissa internetbedrägerier där äldre kan ha svårare att identifiera ett brottsförsök och brottet oftare fullbordas. Detsamma gäller så kallade erbjudandefakturer, det vill säga erbjudanden som ser ut som en faktura som den äldre tror måste betalas.

Närliggande modus vid fickstöder, väskryckningar och rån

De tillvägagångssätt som förövarna använder vid de fickstöder, väskryckningar och rån som har granskats är i många fall av likartad karaktär. Samtliga dessa brottsrubriceringar kan avse händelser där gärningspersonen exempelvis har följt efter den äldre när denne varit och handlat och på vägen eller vid porten tillgriper plånboken eller väskan – antingen i smyg exempelvis genom att låtsas vilja hjälpa den äldre med rullatorn i trappan (fickstöld) eller med våld (väskryckning eller rån). I flera fall rycktes väskan från den äldres rullator eller cykelstyre, vilket ibland ledde till skador hos målsägaren som ramlat omkull. En del av fickstölderna ägde rum i matbutiken.

Misshandel och ofredande: relationsvåld, våldsamma barn, ungdomsgång och grannfejder

En stor andel av anmälningarna om misshandel av *bekant* avser händelser av relationsvåld, som i åtta fall av tio riktar sig mot äldre kvinnor. Relativt många misshandelsfall med bekant gärningsperson handlar även om barn eller barnbarn som ofta har psykiska eller missbruksproblem och blir våldsamma i samband med ett besök. Ett antal händelser rör dessutom olika typer av grannfejder, något som även förekommer ofta i samband med ofredande mot äldre, men i dessa fall med inslag av våld. Det fanns färre åldringsbrott bland de händelser som rörde misshandel av *obekant* (16 procent jämfört med 26 procent vid misshandel av *bekant*). Här ingår en del trafikincidenter med äldre män som målsägare, ungdomsgång som till synes omotiverat angriper en äldre person – något som ibland stannar vid ofredande och ibland utvecklas till misshandel. Ibland är också motivet ett tillgreppsbrott, men den äldre får skador i samband med förloppet och anmälan avser då även misshandel.

Svårtolkade våldtäktsanmälningar

En stor majoritet, sju av tio bland anmälningar om sexualbrott mot äldre, handlade om sexuellt ofredande mot äldre kvinnor – ofta genom telefonsamtal med sexuellt kränkande förslag eller skrivna meddelanden med liknande innehåll. De flesta av de övriga brotten rubricerades som våldtäkt och denna kategori innehåller en del allvarliga händelser då förövaren utnyttjat den äldres funktionsnedsättning och beroendeställning. I dessa ärenden misstänks ofta vårdpersonal eller en närstående till den äldre. En relativt stor andel av våldtäkterna (om än relativt få till antal) rör samtidigt upprepade anmälningar från samma målsägare, där

berättelserna är av sådan karaktär att mycket tyder på att inget brott ägt rum. Ett exempel är tolv anmälningar från en demenssjuk kvinna på ett äldreboende om våldtäkt med flera namngivna personer som regelbundet ska ha besökt henne nattetid och utfört mycket ovanliga gärningar mot henne. Samtidigt speglar dessa anmälningar en särskild typ av sårbarhet hos vissa äldre kvinnor, som behöver tas i beaktande.

Dödligt våld mot äldre: relationsvåld, utvidgat självmord och fyllebråk

Mellan 1990 och 2013 har i genomsnitt tio äldre personer årligen, ungefär lika många kvinnor som män, berövats om livet med våld. Omständigheterna påminner i vissa fall om de ovan beskrivna misshandelsfallen. När det gäller kvinnor är förövaren i sju fall av tio en närstående och i fyra fall av tio en partner. Det handlar inte sällan även om annat familjerelaterat våld med dödlig utgång (något som är ovanligt när yngre kvinnor dödas), som våld från barn och barnbarn med psykiska problem. Ett antal fall handlar om så kallat utvidgat självmord gällande äldre par då (i samtliga fall) mannen tar livet av sin partner och sedan avslutar sitt eget – i vissa fall i samförstånd. Bakgrunden är ofta en obotlig sjukdom hos en eller båda, alternativt en situation då en tvingas flytta in i ett särskilt boende och paret inte vill dela på sig.

Beträffande dödligt våld mot äldre män observeras en större spridning i olika tillvägagångssätt. Fyllebråk med dödlig utgång förekommer lika ofta som familjerelaterat våld (dock sällan med en partner som förövare), liksom en rad andra scenarion. En tydlig skillnad från dödligt våld mot yngre män är att äldre män sällan drabbas inom ramen för kriminell miljö. Däremot kan kriminella motiv förekomma – främst i samband med inbrott hos äldre män, men även äldre kvinnor.

De äldres röster

För att komplettera den övergripande bilden av äldres utsatthet och oro för brott med en djupare förståelse för äldres upplevelse har intervjuer genomförts med 11 kvinnor och 7 män som samtliga drabbats av brott och vid brottstillfället var 65 år eller äldre. Intervjupersonerna rekryterades med hjälp av Brottsofferjouren och målet var att främst intervjua äldre som blivit utsatta för typiska åldringsbrott, utifrån Brås ovan nämnda kriterier. Deras berättelser ska därmed inte ses som representativa för äldres upplevelser generellt, men de illustrerar exempel på gruppens sårbarhet och riskfaktorer kopplade till hög ålder.

En rad riskfaktorer: att se försvarslös ut, vara beroende av hjälp från utomstående och inte följa med i samhällsutvecklingen

De intervjuade hade blivit utsatta för många olika typer av brott och utifrån det beskrev de specifika omständigheter som, enligt deras upplevelse, gjorde dem sårbara och kunde öka risken att de blivit utsatta för brott. Det handlar om fysiska begränsningar som gör att de ser försvarslösa ut eller på andra sätt riskerar att uppfattas som lämpliga offer – till exempel att de rör sig ute med hjälp av en rullator eller att de ser och hör dåligt. Därmed riskerar de att oftare drabbas av vissa typer av brott, till exempel väskryckning, fickstöld eller rån. Den typen av försvarslöshet var flera av de intervjuade mycket medvetna om.

En annan risksituation som flera återkom till var det faktum att de behövde hjälp i hemmet och fick besök av många olika personer som ofta var nya och okända ansikten. Oron att det ger möjlighet till framförallt stöld eller bedrägeri uttrycktes även bland de intervjuade som inte blivit utsatta för just sådana brott. Att inte ha kontroll över vilka eller hur många som har ens nyckel beskrevs också som något som skapar otrygghet. Några av de äldre reflekterade över dilemmat att låsa ute ”de onda” men samtidigt låta ”de goda” ha möjlighet att komma in i fall de skulle bli akut sjuka.

Flera av de intervjuade hade blivit utsatta för bedrägerier och ytterligare en riskfaktor de beskrev var det faktum att samhället har ”vuxit ifrån dem” och att risken att bli lurad då är större. De anser att de haft en allt för hög grad av god tro och brist på sund skepticism när de utsatts för ett bedrägeriförsök, men även att de haft begränsade kunskaper när det gäller den tekniska utvecklingen och beteende på internet.

Långtgående konsekvenser när äldre drabbas

Förutom att de kan upplevas som en enklare måltavla karaktäriseras äldre brottsoffers situation av ytterligare en typ av sårbarhet – nämligen att konsekvenserna av brottet ofta är betydligt mer långtgående än när yngre personer drabbas. Majoriteten av de intervjuade vittnade om långvariga psykiska efterverkningar i termer av oro, ängslighet och misstänksamhet. Att inte kunna sova eller inte våga lämna sitt hem är vanliga konsekvenser. Dessutom kan även ringa misshandel resultera i allvarligare skador hos äldre och läkningstiden kan vara mycket lång. Även den mentala återhämtningen kan ta tid. Flera av de äldre berättade att deras livskvalitet tydligt har försämrats efter brottet. De som blivit lurade i samband med ett bedrägeri upplevde dessutom

stora skamkänslor och hade svårt att prata med sina närmaste om vad som hänt.

Män och kvinnor relaterar olika till sin sårbarhet

Samtidigt fanns det bland intervjupersonerna även de som, trots sin ibland höga ålder, snarare betonade sin bibehållna styrka och handlingskraft och hade svårare att se sig själva som sårbara eller typiska brottsoffer. Det var särskilt vanligt bland de intervjuade männen, även om bilden de gav i vissa fall var tudelad. Ibland mellan raderna, men ibland relativt öppet, kunde de exempelvis medge ålderns betydelse i samband med utsattheten, men valde samtidigt att understryka att de är fullt kapabla att freda sig (*”om man bara hade upptäckt brottet i tid”*, enligt citat från en man utsatt för fickstöld). Dessa berättelser stod ibland i kontrast till hur de flesta bland kvinnorna reflekterade kring sin utsatthet; överlag använde kvinnor fler känslouttryck medan män fokuserade på fakta kring händelseförloppet. Det är oklart i vilken grad denna påtagliga skillnad speglar en viss generation, men det är tänkbart att äldre män i högre grad, eller på ett annat sätt än unga, upplever ett behov att leva upp till ett maskulinitetsideal – det vill säga inte framstå som svaga, sårbara och utan handlingsförmåga. Det kan i vissa fall fungera som en styrka, men riskerar även att bidra till att det känns svårare att både söka och få stöd i en utsatt situation.

Brås bedömning

Kartläggningen visar på en rad omständigheter som karakteriserar den brottslighet som drabbar äldre och de allvarliga konsekvenserna som brotten i enskilda fall kan ha för den utsatte just tack vare dennes höga ålder. Det gör att även om den generella utsattheten för brott är lägre bland äldre personer jämfört med yngre, kan det förebyggande och trygghetsskapande arbetet kräva specialkunskap och verktyg anpassade efter målgruppen. Att var sjätte person i åldern 65–84 uppges att de utsatts för brott under 2016 är dessutom anmärkningsvärt i sig, i synnerhet då mörkertalet kan antas vara stort när det gäller de mest sårbara äldre.

Rättsväsendets bemötande viktigt men initiativ behövs på många nivåer

Rättsväsendet har ett stort ansvar när det gäller brott mot äldre, inte minst när det gäller bemötandefrågor, förhörsteknik eller andra steg i rättsprocessen som kräver specialkunskap på området. Brås kontakter med representanter inom polisen tyder på att här finns en förbättringspotential. Samtidigt är brott mot äldre

ett problemområde som behöver engagera många olika aktörer om utsattheten ska förebyggas och de äldre ska känna en större trygghet i vardagen.

En faktor som beskrivs som viktig i det nyligen antagna nationella brottsförebyggande programmet ”Tillsammans mot brott” 2017² är en ökad medvetenhet om politiska reformers påverkan på brottsligheten. Man förordar att det alltid görs en analys av konsekvenserna för brottsligheten inför framtagandet av ny lagstiftning eller andra reformer. På kommunnivå finns det flera verksamheter som kan innebära konsekvenser för brottslighetens utveckling, varför konsekvensanalyser bör genomföras även vid kommunalt beslutsfattande. Detta bedöms kunna ha extra stor betydelse avseende några av de brottstyper som drabbar äldre. Rapportens resultat visar till exempel att det kan finnas risker kopplade till boende och vårdssituation där politiska beslut är grundläggande för hur frågorna hanteras. Brotten kan i vissa fall förebyggas genom åtgärder i sjukvården och inom den kommunala äldreomsorgen. En del arbete har redan påbörjats inom dessa områden. Samtidigt presenteras i rapporten fler specifika åtgärdsförslag framtagna utifrån kartläggningens slutsatser och i samråd med experter i den referensgrupp som knutits till projektet.

Äldrevård och omsorg en nyckelaktör för att synliggöra äldres utsatthet

Äldrevård och omsorg är på många sätt en nyckelaktör när det gäller att upptäcka om en äldre person blivit utsatt för brott. Många äldre bor ensamma och de som gör det drabbas dessutom något oftare av brott. Vårdpersonal kan då i vissa fall stå för en stor del av den äldres sociala umgänge och kan på så sätt uppmärksamma när något inte står rätt till. Personalen kan upptäcka allt från ekonomisk brottslighet mot den äldre till eventuellt relationsvåld eller våld från vuxna barn – något som denna studie pekar ut som relativt vanliga åldringsbrott. När våldet upptäcks kan det dock uppstå en rad etiska dilemman och lojalitetskonflikter, och det skulle underlätta om det fanns stöd i lagen när man överväger anmälan. Sådant stöd finns gällande missförhållanden inom äldreomsorgen (lex Sarah), men det saknas anmälningskyldighet när personalen upptäcker att äldre personer utsätts för våld av anhöriga eller närstående. En sådan anmälningskyldighet kan övervägas.

Även inom sjukvården har det sedan en tid tillbaka diskuterats möjligheter att införa ett screeningsverktyg för att kunna bedöma om äldre vårdssökande blivit utsatta för övergrepp. Idag pågår ett

² Tillsammans mot brott. Ett nationellt brottsförebyggande program. Regeringens skrivelse 2016/17:126.

forskningsprojekt med syfte att bland annat utvärdera möjliga screeningsinstrument samt personalens beredskap att använda dessa. En ökad satsning på sådana verktyg skulle förbättra möjligheterna att upptäcka utsatthet för våld, i synnerhet bland dem vars begränsade sociala nätverk gör dem särskilt sårbara.

Minska riskerna för brott inom äldreomsorg

Samtidigt som personalen har en unik möjlighet att upptäcka brott mot äldre har den samma möjlighet att själva begå brottsliga handlingar mot vårdtagaren, som ofta befinner sig i en beroendeställning. Studier visar att många anställda på äldreboenden har bevittnat vanvård och även fysiska övergrepp från sina kollegor, och även medgett sådana handlingar för egen del. Även Brås granskning visar att polisen tar emot anmälningar om en del fysiska, sexuella och ekonomiska övergrepp inom äldreomsorgen. Också för äldre som vårdas i hemmet innebär omsorgssituationen vissa risker, då de tvingas släppa in och lita på (ibland många) främmande personer. När det sker stölder i hemmet, vilket tycks vara ett av de vanligaste åldringsbrotten, riktas misstankarna inte sällan mot exempelvis hemtjänstpersonal, som ibland är de enda som har nyckeln till bostaden. Misstankarna behöver inte alltid vara legitima, men det gäller då inte enbart att minska risken för brott utan även skapa större trygghet för äldre i deras hem.

För att skydda äldre i behov av vård och omsorg kan det dras en del paralleller med barnomsorgen. Både barn och äldre tillhör vad som forskningen beskriver som sårbara brottsoffer och det är av vikt att i möjligaste mån garantera att personer som arbetar nära dessa grupper och i deras direkta vardag inte har en bakgrund som ökar risken för att de äldres sårbarhet utnyttjas. Det kan vara lämpligt att, i likhet med barnomsorgen, överväga att införa krav på straffregisterkontroll av nyanställda inom äldreomsorg. Arbetsgivarna har redan idag en möjlighet att begära att sökande bifogar straffregisterutdrag i sina ansökningshandlingar. Genom ett lagstiftat krav på straffregisterutdrag i ett specifikt syfte kan man dock begränsa det till relevanta brott och även avgränsa det i tid. Det skulle öka träffsäkerheten och skapa en större trygghet för äldre.

Tillämpningen av lex Sarah

Ett annat sätt att minska riskerna inom äldreomsorgen kan vara att se över hur bestämmelsen om lex Sarah angående missförhållanden inom äldreomsorg används. Personalen har nämligen en anmälningsplikt vid sådana missförhållanden, och vid allvarliga missförhållanden ska anmälan göras till Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Mycket tyder på att antalet lex

Sarah-anmälningar som kommer till IVO inte motsvarar problemets verkliga omfattning; från vissa kommuner görs inga anmälningar alls. Det innebär att många övergrepp inom äldre vården förblir, trots anmälningsskyldighet, dold. Att det finns ett mörkertal gällande sådana övergrepp bekräftas även i forskningen. Det kan därför vara viktigt att utvärdera hur bestämmelsen om lex Sarah används och vilka eventuella hinder som gör att inte fler missförhållanden synliggörs.

Bättre kontroll över vilka och hur många som besöker äldre

Att många olika anställda från hemtjänsten passerar äldres hem är inte optimalt. Det skapar otrygghet och ökar risken för att obehöriga tar sig in i bostaden. Kommunerna kan jobba aktivt med att exempelvis genom schemaläggning minska antalet olika vårdare som besöker en äldre per given tidsenhet, och det kan finnas ett behov av riktlinjer om en maximal antalsgräns. För att öka tryggheten vore det önskvärt att de äldre kan utveckla någon grad av personlig relation till vårdarna. Om detta inte är möjligt bör det åtminstone finnas krav på att den äldre alltid ska vara säker på att den som presenterar sig som vårdpersonal verkligen är det. Krav på att personal ska identifiera sig med en id-handling vid varje besök kan, enligt Brås bedömning, vara svåra att leva upp till om målet är ett effektivt skydd. Ett lovande alternativ är att kommunerna överväger tekniska åtgärder, som exempelvis det digitala portsystem som utvecklats i Uddevalla. Systemet underlättar att obehöriga hålls borta ifrån den äldres bostad utan att minska möjligheten för exempelvis akutvård att vid behov komma in. Detta är en svår balansgång, något som också framkommit i Brås intervjuer med äldre utsatta för brott. Lösningar på sådana problem är därför angelägna.

Förse äldre med kunskap om hur de kan skydda sig

När det gäller bedrägerier och vissa tillgreppsbrott kan ökad kunskap bland äldre, men även i deras omgivning, vara det viktigaste och mest effektiva verktyget. Att olika aktörer – polisen, pensionärsföreningar, men även media – aktivt och regelbundet sprider information om exempelvis ständigt nya modus som bedragare använder är därför angeläget. Polisens CIRCA-grupp som utreder seriebrottslighet mot äldre använder kontinuerligt media som en kanal för nå ut med information om ligor som riktar in sig mot äldre personer. Även Nationella bedrägericentret arbetar på ett liknande sätt och har också tagit fram utbildningspaketet *Försök inte lura mig*, som används i studiecirklar vanligtvis arrangerade av någon av pensionärsföreningarna. Filmen *Väskan* som togs fram i lokal samverkan mellan olika aktörer i

Göteborg stad 2010 används också i utbildningssyfte och innehåller studiecirkelmaterial. Liknande satsningar på att ge äldre verktyg att bättre kunna skydda sig har varit uppskattade; samtidigt behöver det understrykas att huvudansvaret för att minska äldres utsatthet och skapa större trygghet i deras vardag ligger främst hos deras omgivning.

Sociala nätverk förebygger brott, ger trygghet och hjälper till att bearbeta

Den fysiska miljön är viktig när det gäller att skapa trygghet och det perspektivet behöver beaktas redan vid stads- och byggplaneringen. Som studiens resultat visar finns det många äldre, i synnerhet kvinnor, som inte lämnar sitt hem på kvällarna på grund av otrygghet. Bostadsmiljöer bör utformas inte bara för att minska risker för brott utan också skapa större trygghet. Men även den sociala miljön kan ha en viktig trygghetsskapande verkan. Många äldre lever ensamma och mer eller mindre isolerade. En verksam åtgärd kan då exempelvis vara olika typer av volontärbete och grannsamverkan. Det sistnämnda har utvecklats främst med fokus på att förebygga inbrott, men kan även vara effektivt när det gäller andra typer av brott mot äldre, inte minst relationsvåld. Sådant våld har en tendens att upprepas och mer behöver därför göras för att synliggöra och förebygga fortsatt brottslighet. Även här kan grannar vara viktiga nyckelpersoner och projektet Huskurage, inriktat mot att förebygga just våld i nära relationer, är ett gott exempel på hur sådan typ av grannsamverkan kan uppmuntras.

Äldre frågor behöver uppmärksammas

För att de olika brottsförebyggande och trygghetsskapande initiativen ska få fäste behöver det inom samhällets olika sektorer finnas ett intresse för äldres situation. Att det saknas djupare kunskap kring äldres utsatthet för brott kan enligt forskningen vara ett resultat av en åldersdiskriminering som inte begränsar sig enbart till frågor om äldres trygghet och utsatthet. Enligt internationella jämförelser har äldre personer överlag en lägre status i Sverige än i vissa andra länder. Det tyder på att det behövs en attitydförändring.

I synnerhet med tanke på den åldrande befolkningen behöver äldre frågor få ett större utrymme i samhällsdebatten. Om de initiativ och förslag som diskuteras i Brås rapport avser en grupp med svag röst, finns det en risk för att de inte tas emot och följs.

Inledning och syfte

Lite kunskap trots åldrande befolkning

Sveriges befolkning åldras kontinuerligt och idag är cirka 20 procent 65 år eller äldre i vårt land, vilket motsvarar omkring 2 miljoner människor (SCB, 2018). Åldersgruppen beräknas öka med ungefär 15 procent de närmaste tio åren (SCB, 2017a). I takt med det är samtidigt äldre personer allt friskare jämfört med tidigare generationer, och många dessutom relativt resursstarka. Efter pensionen börjar en del njuta av sin fria tid, resa, delta i olika sociala aktiviteter – i större utsträckning än vad det fanns utrymme till under yrkeslivet. Sådan exponering kan i sig förändra tillfällesstrukturen för vissa typer av brott (exempelvis bedrägerier och vissa stölder). Samtidigt har äldre personer överlag en lägre nivå av självskattad hälsa än yngre och från och med 80-årsåldern kan man se ett ökat behov av hjälpinsatser på grund av åldersrelaterade funktionsnedsättningar (Folkhälsomyndigheten, 2017; Socialstyrelsen och SKL, 2016). Den typ av sårbarhet äldre utvecklar i samband med stigande ålder, till exempel att de blir svagare fysiskt, mer beroende av sin omgivning och i vissa fall relativt isolerade, kan öka risken att utsättas för specifika typer av brott.

Generellt är äldre utsatta för brott i lägre utsträckning än yngre personer, men i relation till utsattheten upplever de samtidigt en hög grad av otrygghet enligt vissa frågor i den Nationella trygghetsundersökningen (Brå, 2018). En del gärningspersoner kan även medvetet och systematiskt rikta in sig mot denna grupp, då äldres förmåga att försvara sig kan upplevas mer begränsad. Det är alltså inte på grund av stora brottsvolymerna utan på grund av den särskilda sårbarheten hos äldre som frågan om brottsligheten som riktas mot denna grupp behöver uppmärksammas.

Trots det, och trots den åldrande befolkningen, är dock kriminologisk forskning om brott mot äldre relativt begränsad i Sverige. Med andra ord finns här en kunskapslucka att fylla.

Studiens syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med studien är att kartlägga äldre personers utsatthet för brott och deras otrygghet och oro för brott. Med äldre menas här personer som fyllt 65 år. Förhoppningen är att resultaten kommer att öka medvetenheten kring äldres utsatthet och kan fungera som ett kunskapsunderlag för samhällets vidare arbete med äldres trygghet och säkerhet.

Följande frågeställningar kommer att ligga till grund för analysen:

1. Hur omfattande är den brottslighet som drabbar personer 65 år eller äldre? Finns det någon skillnad jämfört med yngre personer samt mellan kvinnor och män? Finns det några generella åldersrelaterade mönster i karaktären av brotten?
2. I vilken grad upplever äldre otrygghet och oro över brottsligheten i samhället, men även oro för att själva bli utsatta för brott? Finns det någon skillnad jämfört med yngre personer samt mellan kvinnor och män?
3. Vilka tillvägagångssätt använder gärningspersonerna vid brott mot äldre? Vilka är de typiska åldringsbrotten?
4. Hur upplever äldre brottsoffer sin sårbarhet och utsatthet samt konsekvenserna av den?
5. Vilka brottsförebyggande och trygghetskapande initiativ har vidtagits och vilka åtgärder behöver utvecklas på området?

Äldre personers särskilda sårbarhet

Med risk för generaliseringar beträffande en till storleken omfattande grupp är det, i ett brottsförebyggande perspektiv, viktigt att lyfta fram att många äldre har en särskild sårbarhet på grund av sin ålder. I viktimologisk forskning tillhör äldre de brottsoffergrupper som brukar benämnas som ”särskilt sårbara” (se t.ex. Lindgren m.fl., 2004). Begreppet *sårbarhet* när det gäller vissa brottsoffergrupper brukar beskrivas som flerdimensionellt (ibid). Det innebär exempelvis att gruppen har en högre risk att utsättas för vissa brott eller att brottets konsekvenser riskerar att bli särskilt allvarliga.

Äldre löper högre risk att utsättas för vissa brott

Risikfaktorer kopplade till både hälsa och miljö

Som redan nämnts är äldres utsatthet för brott, jämfört med yngre personers, relativt låg. Det finns dock vissa situationer eller egenskaper hos äldre som är förknippade med en ökad risk för brott. Forskningen lyfter främst fram sårbarhet som beror på stort vårdbehov, fysiska hinder, social isolering, problematiska beteendeförändringar på grund av exempelvis demens, andra funktionsnedsättningar som sämre korttidsminne eller tillstånd

av förvirring samt depression (Nesje Juklestad och Eriksson, 2004; Soares m.fl., 2010; WHO, 2011).³ Äldre personer som drabbas av demens kan till exempel bli mer aggressiva, vilket i sin tur ökar risken att de utsätts för våld både av anhörigvårdare hemma och på institution (Boye och Yan, 2016; Dong m.fl., 2014; Malmedal m.fl., 2014; Åström m.fl. 2002). Sämre rörelseförmåga samt nedsatt hörsel och syn kan vidare öka risker i utomhusmiljö, exempelvis genom att det blir lättare för ficktjuvar och väskryckare att komma nära och även komma undan (CIRCA, 2017; NBC, 2014).

Vissa brott riktas specifikt mot äldre, vissa fullbordas oftare när offret är äldre

Ovan beskrivna förhållanden ökar risken att gärningspersonerna med avsikt utnyttjar äldres sårbarhet och anpassar brottsmodus efter den. Förutom risker förenade med rent fysiska aspekter av åldrandet kan det vara så att vissa brott, även om de riktas mot alla, oftare fullbordas när offret är en äldre person. Det sistnämnda kan ha att göra med äldres sämre förmåga att skydda sig, inte bara rent fysiskt utan även i exempelvis internetmiljö där äldres kunskaper generellt är sämre (Findahl, 2015). Det ökar risken för att drabbas av vissa typer av bedrägerier (Brå, 2016b) eller annan internetrelaterad brottslighet. Att ”*äldre är en sårbar grupp som inte i samma utsträckning använder sig av internet som en naturlig informationskälla*” har även konstaterats av Fakturabedrägeriutredningen (SoU 2015:77, s. 321).

Brotten kan få särskilt allvarliga konsekvenser

Utsattheten slår hårdare mot äldre – fysiskt, mentalt och ekonomiskt

En annan dimension av sårbarheten handlar om att brotten riskerar att ge upphov till särskilt svåra och utdragna konsekvenser när den som utsatts är äldre. Att det kan ta längre tid för många äldre att läka både fysiskt och psykiskt efter att de blivit utsatta för brott (Dong och Simon, 2013; Homeier, 2014; Johansson, 2002; Nesje Juklestad och Eriksson, 2004; WHO, 2011) kan också kopplas till äldre personers generella hälsotillstånd. Andelen äldre som uppfattar sitt allmänna hälsotillstånd som gott har ökat under de senaste åren, men deras psykiska och fysiska hälsa ligger fortfarande på en betydligt lägre nivå än yngres (Folkhälsomyndigheten, 2017). Besvär med ångslan och oro samt sömnbesvär är vanligt förekommande bland de äldre. Omkring 20

³ Bland annat Brown (2004) beskriver en annan, strukturell modell, som beskriver sårbarhet hos vissa utsatta grupper utifrån deras socialt utsatta position i samhället istället för utifrån deras egenskaper. Utifrån denna modell lyfts till exempel äldre kvinnor med en svag socioekonomisk position mer fram som sårbara än äldre med fysiska sårbarheter överlag.

procent av alla äldre lever med psykisk ohälsa och omkring 30 procent av kvinnorna och 20 procent av männen äldre än 85 år tar antidepressiva läkemedel (SKL, 2014).

Brottet kan också få allvarliga känslomässiga konsekvenser på grund av att förövaren ofta är en närstående eller en annan person som den äldre behöver förlita sig på. Ytterligare en aspekt av den särskilda sårbarheten är att en del äldre personer har begränsade ekonomiska resurser jämfört med när de var aktiva i arbetslivet. Därför kan bedrägerier eller stölder av till och med förhållandevis små summor få stora ekonomiska konsekvenser för dem (Soares m.fl., 2010). Speciellt äldre kvinnor, som överlag har sämre ekonomi än äldre män (Kelfve och Abramsson, 2017), riskerar att drabbas hårt. Flera studier har visat att utsatthet för brott bland äldre kan resultera i sämre hälsa och kortare livslängd (Soares m.fl., 2010).

Svårt att påkalla uppmärksamhet kring utsattheten

Äldre personer som utsatts för brott kan även ha sämre möjligheter än andra brottsutsatta att påverka sin situation eller att påkalla uppmärksamhet kring den. I en tidigare rapport från Brå om brott mot personer med funktionshinder (Brå, 2007), varav funktionsnedsättning på grund av ålder räknas in, sammanfattas gruppens utsatthet med orden *sårbarhet*, *osynlighet* och *beroende*.

Sårbara äldre kan ha svårt att kommunicera kring sin utsatthet och utsattheten blir därför osynlig för utomstående. Till exempel kan äldre personer som har problem med minnet bli ifrågasatta om de anmäler att något har blivit stulet. Det finns även en risk att äldre personer som hittas döda utomhus, i sitt hem eller på ett äldreboende inte får en noggrann dödsorsaksundersökning på grund av antaganden om att de dött en naturlig död. Även skador efter övergrepp på äldre, både psykiska och fysiska, riskerar att bortförklaras av åldern (Johansson, 2002; Nesje Juklestad och Eriksson, 2004). Särskilt svårt kan det vara för personer med demens att få gehör för sin utsatthet eftersom sjukdomen ofta också skapar vanföreställningar hos den drabbade. Det är väldokumenterat inom viktimologin att exempelvis välutbildade och resursstarka personer har betydligt lättare att få stöd och hjälp efter att de drabbats av brott än mer sårbara grupper (Lindgren m.fl., 2004).

Den sociala isoleringen och beroendet av hjälp från vårdpersonal hos en del äldre kan innebära ytterligare ett problem i detta avseende. Äldre som inte har nära anhöriga eller vänner, är boende på institution och utsatts för våld eller försummelse har ofta små möjligheter att få någon utomstående att upptäcka detta (Nesje Juklestad och Eriksson, 2004). Även för dem som bor kvar hemma kan det faktum att de lämnat arbetslivet innebära

ett mer begränsat socialt nätverk som kan erbjuda stöd och hjälp. En tidigare Brå-rapport visade exempelvis att arbetsgivare stod för en stor andel av brottsutsattas stöd, vilket förbättrade deras förmåga att återhämta sig (Brå, 2010).

En annan viktig aspekt är att en stor del av den information som riktas till brottsoffer idag finns på internet. I en rapport av Stiftelsen för internetinfrastruktur (Findahl, 2015) framgår att det finns stora klyftor mellan generationerna i detta avseende och att det bland äldre över 75 år är 8 av 10 som inte är särskilt kunniga eller inte alls kunniga i att använda datorer. Denna åldersgrupp står nästan helt utanför internetvärlden, vilket innebär en sämre tillgång till kunskap om stödmöjligheter när man blivit utsatt.

Brott mot äldre eller åldringsbrott?

Urvalsramen i denna studie är brott mot äldre, där äldre i samtliga empiriska delar definieras utifrån en åldersgräns på 65 år. FN och WHO använder åldersgränsen 60 år för kategoriseringen av äldre personer. Denna gräns kan dock anses låg i länder där medellivslängden är hög; 65-årsgränsen har valts då den dessutom ligger i linje med den definition av äldre som används av Socialstyrelsen liksom i de flesta studier om äldres situation.

Det kan samtidigt vara problematiskt att kategorisera en grupp människor enbart utifrån att de ingår i samma relativt breda ålderskategori. Personer 65 år eller äldre kan inte anses vara en homogen grupp. För att understryka skillnaden mellan brott mot äldre personer generellt (det vill säga samtliga brott mot personer 65 år eller äldre) och brott där den höga åldern haft betydelse för utsattheten används här begreppet *åldringsbrott*. Det finns idag ingen formell definition,⁴ men vanligtvis menas i första hand brott där den sårbarhet som grundar sig i *personers höga ålder på ett uppenbart sätt har utnyttjats av förövaren*. Sådana brott kan till exempel vara väskryckning, att lura sig in i en gammal persons hem och begå stöldbrott eller vissa typer av bedrägerier som enbart riktas mot äldre.

Brå har i denna rapport valt att använda begreppet åldringsbrott för att särskilja de brott där de utsattas höga ålder har haft en direkt betydelse för utsattheten. Förutom brott riktade specifikt mot äldre har Brå även valt att inkludera brott som riktas mot personer i alla åldrar, men där äldre oftare riskerar att drabbas på grund av en åldersrelaterad sårbarhet. Det kan exempelvis handla om vissa bedrägeribrott där äldre lättare blir vilseledda och brottet *oftare fullbordas*. En tredje dimension av vad Brå

⁴ Begreppet *åldringsbrott* används flitigt exempelvis av media, men har även använts i polisens kodning av vissa brott innan det ersattes av termen 'funktionsnedsatt'.

definieras som åldringsbrott är brott som karaktäriseras av att åldern hos den drabbade inte kan sägas vara avgörande för brottet eller brottets fullbordande, men där offrens sårbarhet på grund av ålder gör *konsekvenserna av brottet mer allvarliga*.

För att sammanfatta definieras åldringsbrott i denna rapport som

1. brott där personens höga ålder på ett uppenbart sätt har utnyttjats av förövaren
2. brott som kan riktas mot alla men där risken för fullbordande är större när den utsatte är äldre
3. brott som riktas mot alla men får större konsekvenser för äldre.

Givet denna definition kan alltså inte alla äldre anses vara särskilt sårbara, och alla brott som riktas mot personer som är 65 år eller äldre är inte typiska åldringsbrott. Det är viktigt att hålla i minnet när det gäller de redovisade resultaten där typiska åldringsbrott inte alltid kan urskiljas.

Rapportens disposition

I nästa kapitel redogörs för kunskapsnivån på området. Sedan följer ett kapitel med beskrivning av de datamaterial och metoder som ligger till grund för kartläggningens empiriska analyser. Som påföljande steg redovisas i var sitt kapitel analyserna av de tre empiriska materialen som använts i studien. I det första av dessa kapitel presenteras resultat från den Nationella trygghetsundersökningen (NTU) som ger en övergripande statistisk bild av graden av utsatthet för brott och otrygghet i olika åldersgrupper (frågeställning 1 och 2). Kapitlet därefter innehåller en granskning av polisanmälda brott mot äldre där fokus främst ligger på olika brottsscenarioer och typiska tillvägagångssätt vid åldringsbrott (frågeställning 3). I det tredje empiriska kapitlet berättar ett antal äldre brottsoffer om sin upplevelse av de brott de utsatts för och de konsekvenser de haft för dem (frågeställning 4). Rapporten avslutas med en diskussion om olika brottsförebyggande och trygghetsskapande initiativ (frågeställning 5).

Tidigare forskning om brott mot äldre

I detta kapitel presenteras den kunskap som finns om brott mot äldre. Presentationen fokuserar på rapportens centrala teman: äldres faktiska utsatthet för brott och äldres otrygghet och oro för brott. Utgångspunkten är den svenska forskningen, men vissa internationella jämförelser görs. Svenska studier som har undersökt brott mot äldre är dock få och av mindre omfattning. I ett internationellt perspektiv, särskilt i USA och Storbritannien, finns ett betydligt större kunskapsfält om brott mot äldre, men det framhålls fortfarande som ett generellt outforskat område (Roberto, 2016).

Forskningens olika perspektiv på brott mot äldre

Forskning om brott mot äldre närmar sig ämnet utifrån flera olika perspektiv, vilket innebär att det också formuleras och förstås som olika typer av problem. Det formar i sin tur vilken kunskap som finns om brott mot äldre. De flesta forskare är eniga om att det finns stora olikheter i hur brott mot äldre definieras och hur de olika definitionerna används i praktiken. Detta försvårar en överblick över forskningskunskapen och möjligheten att jämföra resultat (se t.ex. Policastro m.fl., 2015). Mest forskning finns inom ett område där brott mot äldre framför allt betraktas som olika typer av skadliga handlingar som utövas mot sårbara äldre av *närstående eller personer i en förtroendeposition*, antingen i hemmet eller på en institution. Det är ett forskningsområde som har ett i huvudsak, men inte uteslutande, kliniskt och medicinskt perspektiv på problemet (Jönson, 2004). Denna forskning använder sig internationellt av begreppet *elder abuse* eller *elder maltreatment*.

I Sverige översätts detta till *våld mot äldre* eller *övergrepp mot äldre*. Dessa termer fungerar som samlingsbegrepp för flera

olika sorters skadliga handlingar som riktas mot äldre där det inte nödvändigtvis behöver handla om lagbrott: det handlar om *psykiskt våld* (till exempel hot och trakasserier), *fysiskt våld* (till exempel slag, sparkar, nyp), *sexuellt våld* (alla typer av sexuella handlingar som sker mot någons vilja) samt *ekonomiskt våld* (till exempel utpressning, förskingring eller att den äldre inte tillåts disponera över sina egna medel) (Roberto, 2016). När våldsbe-greppets handlingar diskuteras i denna äldreforskning är det inte alltid som traditionella brottstermer som till exempel misshandel, trakasserier, våldtäkter och bedrägerier används och lösningarna på problemet förläggs ofta inom vårdsektorn istället för det straffrättsliga systemet (Jönson, 2004).

Ett annat perspektiv betraktar problemet med brott mot äldre som ett i huvudsak kriminologiskt och juridiskt problem (Policastro m.fl., 2015).⁵ Med detta perspektiv riktas intresset mot de *brottstyper* som drabbar äldre och där gärningspersonerna är både kända och okända för offret (det vill säga inte nödvändigtvis har en förtroendeposition till den utsatte). Studierna utgår från brottstermer och juridiska lagrum och inte sällan är avsändaren också från någon av rättsväsendets aktörer (se t.ex. Biermann m.fl., 2011; EUCPN, 2017; McCabe och Gregory, 1998). En stor del av de studier som utgår ifrån det kriminologiska och juridiska perspektivet fokuserar på stöld och bedrägerier som riktas mot äldre (se t.ex. Reisig och Holtfreter, 2013). Fysiskt våld och sexualbrott som riktas mot äldre av okända personer är i mycket liten grad uppmärksammat (för några exempel se t.ex. Ball, 2005; Jeary, 2005; Riedel, 2013).

I föreliggande rapport kommer Brå främst att använda begreppet *våld mot äldre* i samband med att resultaten från de studier som själva använder det redovisas. Rapportens egna empiriska delar fokuserar dock på *brott mot äldre* med specifik hänvisning till vilken typ av brott som avses i olika situationer. Våld respektive brott är dock till innehållet två överlappande begrepp och när Brå behandlar brott mot äldre ingår även våldsbrott som till exempel misshandel, sexualbrott och rån. När dessa beskrivs används våldsbegreppet i vissa fall, men då åsyftas enbart fysiskt våld.

Äldres utsatthet för brott – vad vet vi?

I detta avsnitt beskrivs vad forskningen om brott mot äldre har visat vad gäller de typer av brott som äldre utsätts för samt hur omfattande denna utsatthet är. Inom forskningsfältet finns ett

⁵ Jönson (2004) för också fram att det finns ett feministiskt perspektiv på hur den specifika frågan om våld mot äldre kvinnor betraktas. Det feministiska perspektivet betraktar våldet som ett utslag av socioekonomisk ojämlikhet och mäns överordning gentemot kvinnor.

flertal internationella omfångsundersökningar samt ett fåtal mindre svenska sådana. Det är dock mycket svårt att göra rättvisande jämförelser mellan dessa studier eftersom det finns en så stor variation av mätmetoder, vilka grupper och brott som har undersökts samt kvalitet på studierna (Cooper m.fl., 2008; Soares m.fl., 2010). I vissa studier har åldersgränsen satts till 60 år, i andra till 65 år. Även datainsamlingen kan givetvis skilja sig åt betydligt, liksom vilka frågor som ställs till de äldre. Det finns ofta stora skillnader även när det gäller vilka äldre som studierna riktas till; i vissa undersöks endast hemmaboendes erfarenheter om brott, i andra inkluderas äldre som bor på äldreboende eller sjukhem.

I princip samtliga omfångsundersökningar utgår ifrån begreppet *elder abuse* (*våld mot äldre* i Sverige), men definitionerna av vilka övergrepp som inkluderas kan variera och stannar inte alltid vid utsatthet av närstående eller personer i förtroendeställning utan kan även inkludera utsatthet av främlingar. Generellt kan dock sägas att det finns bättre kunskap idag om omfattningen av de olika typer av övergrepp eller utnyttjande som riktas mot äldre av närstående än om brott mot äldre av okända personer.

Kort internationell utblick

Den internationella forskningen visar väldigt varierande resultat avseende nivån på äldres utsatthet med stora skillnader mellan olika länder. Studier har visat att allt mellan 2,6 procent äldre i Storbritannien (Biggs m.fl., 2009) till 11,4 procent i USA (Acierno, 2010), 4 procent i Kanada (Podnieks, 1993), 18,4 procent i Israel (Lowenstein m.fl., 2009) och 29,3 procent i Spanien (Garre-Olmo m.fl., 2009) har blivit utsatta för våld under det föregående året. Den varierande nivån på utsattheten reflekterar enligt forskare delvis äkta skillnader i förekomst, men även skillnader i studieupplägg (Yon m.fl., 2017).

WHO har 2011 sammanställt några av de största omfångsundersökningarna i Europa och utifrån dessa estimerat att ett minimum av ungefär 4 miljoner personer över 60 år utsätts för brott varje år i den europeiska regionen. Vidare beräknades 8 500 äldre personer årligen utsättas för dödligt våld, varav 9 av 10 dödsfall inträffade i låg- och mellaninkomstländer. Enligt sammanställningen visar de flesta studier att utsattheten är störst för psykiskt våld, näst störst för ekonomiskt våld och sedan följt av fysiskt och sist sexuellt våld (WHO, 2011).

I en nyligen publicerad metaanalys (Yon m.fl., 2017) har forskarna gjort en jämförande analys och kvalitetsgranskning av ett stort antal omfångsstudier om våld mot äldre inom 28 av världens länder. Sammanvägningen av de olika studierna som ingick

i metaanalysen visade att 15,7 procent äldre över 60 år har blivit utsatta för någon typ av våld det senaste året (enligt en bred våldsdefinition). Vidare visade de sammanvägda siffrorna att utsattheten för psykiskt våld var störst, följt av ekonomiskt våld, fysiskt våld och sist sexuellt våld.⁶ Forskarna bakom metaanalysen fann att studier med större urvalsgrupper, slumpmässiga urval och en studiepopulation från höginkomstländer generellt visade lägre siffror på utsattheten.

I Norge har man i en nypublicerad studie frågat över 2 000 personer i åldern 66⁷–90 om deras erfarenhet av utsatthet i en enkätundersökning (Sandmoe m.fl., 2017). De har tillfrågats om utsattheten både sedan de fyllde 65 år och under det senaste året. Här hade mellan 5,2 och 7,2 procent av de tillfrågade blivit utsatta för någon typ av våld under det senaste året.⁸ Till skillnad från i många andra omfångsundersökningar var utsatthet för ekonomiskt våld minst vanligt. I övrigt följde resultaten de mönster som andra studier visar där det vanligaste var utsatthet för psykiskt våld följt av fysiskt och sedan sexuellt våld. Det fanns endast små skillnader mellan män och kvinnor. Nio av tio hade blivit utsatta för våld av något slag av någon närstående. Andra resultat av betydelse var till exempel att de personer som blivit utsatta för allvarligt våld tidigare i livet löpte åtta gånger så stor risk att även bli utsatta efter att de fyllt 65 år. Enligt författarna visar resultaten att brott mot äldre är ett allvarligt samhällsproblem i Norge och att studien har klargjort tydliga samband mellan utsatthet, ohälsa och fysisk och social sårbarhet hos äldre.

Svenska studier om omfattningen av våld mot äldre

De svenska studier som har undersökt omfattningen av våld mot äldre har inkluderat handlingar av psykiskt, fysiskt, ekonomiskt och sexuellt våld samt ibland även försummelse. Alla har dock inte begränsat sig till den snäva definition av våldsbegreppet som enbart inkluderar våld av närstående eller personer i en förtroendeposition. Vad detta innebär är att enkätfrågorna i flera av studierna även har frågat om de äldre har blivit utsatta även av andra än närstående. Det rör sig i samtliga fall om mindre enkätundersökningar i avgränsade geografiska områden: Umeå kommun, tre stadsdelar i Göteborg, Gotlands kommun och Uppsala kommun. Eftersom enkäternas utformning har skiljt sig åt mellan

⁶ Psykiskt våld 11,6 procent, ekonomiskt våld 6,8 procent, fysiskt våld 2,6 procent, sexuellt våld 0,9 procent.

⁷ Enkäterna riktade sig mot personer som fyllt 66 år, men frågorna avsåg utsattheten under det senaste året.

⁸ På grund av oklarheter i enkätkonstruktionen har författarna angett en högsta och en lägsta beräkning av förekomsten av utsatthet. Se https://www.nkvts.no/content/uploads/2017/12/NKVTS_Rapport_9-17_Vold-og-overgrep-mot-eldre-personer_net.pdf s. 48.

de olika undersökningarna går det inte att jämföra resultaten. En ytterligare svårighet är att alla studierna utom en har mätt utsattheten för våld sedan de äldre fyllt 65 år istället för föregående år, vilket försvårar en jämförelse med internationella studier. På ett generellt plan har studierna visat att allt mellan 13–26 procent av de tillfrågade uppgett att de blivit utsatta för någon typ av våld *sedan de fyllt 65 år*. I studien som mätte utsatthet under det föregående året låg den sammanlagda utsattheten på 8 procent.

Umeåundersökningen 2001

Den första större svenska omfångsundersökningen av äldres utsatthet för våld utfördes 2001 inom Umeå kommun (Eriksson, 2001). Enkäter gick ut till 1 502 slumpmässigt utvalda personer boende inom Umeå kommun som var mellan 65 och 80 år gamla.⁹ Resultaten visade att minst 16 procent av kvinnorna och 13 procent av männen varit utsatta för våld eller övergrepp någon gång efter att de fyllt 65 år. Kvinnor hade i större utsträckning än männen blivit utsatta för upprepat våld och för fler former av våld. Försummelse i samband med en vårdssituation var vanligast att ha blivit utsatt för. Där angav flest att de hade fått felaktig eller för mycket medicin alternativt att de inte hade fått medicin eller behandling när de behövt det. Efter detta följde utsatthet för hot och trakasserier, där det var vanligast att ha blivit utsatt av en nuvarande eller tidigare partner. Utsatthet för sexuellt våld var vanligast när det gäller kvinnorna, och slutligen låg utsatthet för fysiskt och ekonomiskt våld på cirka en procent för båda könen.¹⁰ Slutligen visade studien att betydligt fler män än kvinnor hade sökt hjälp för sin utsatthet,¹¹ men att många aldrig sökt hjälp alls. 75 procent av alla kvinnor som utsatts för övergrepp av något slag hade aldrig sökt hjälp för detta och samma siffra var 40 procent av männen, vilket säger något om mörkertalen hos dessa brott.

Göteborgsundersökningen 2004

I Göteborg gjordes en mindre studie 2004 som använde enkätformuläret från Umeåundersökningen som utgångspunkt (Kristensen och Risbeck, 2004). Göteborgsundersökningen är intressant eftersom ingen övre åldersgräns sattes och medianåldern på de

⁹ Svarefrekvensen uppgick till 76 procent, det slutgiltiga urvalet bestod av 1 432 personer.

¹⁰ Försummelse: 19 procent av kvinnorna och 13 procent av männen. Hot och trakasserier: 6,4 procent av kvinnorna och 8,2 procent av männen. Sexuellt våld: 5,4 procent av kvinnorna och 0,2 procent av männen. Fysiskt och ekonomiskt våld: ca 1 procent för båda könen.

¹¹ Studien visade att kvinnor överlag var utsatta för mer våld av närstående inklusive upprepat allvarligt våld, och mer sexuellt våld. Dessa är brott som har ett högt mörkertal generellt, vilket kan förklara att kvinnorna sökt hjälp i lägre grad än männen.

besvarade enkäterna var relativt hög, cirka 82 år.¹² Resultaten visade en högre utsatthet än i Umeåundersökningen. Här har 26 procent av de äldre svarat att de utsatts för någon form av våld någon gång efter att de fyllt 65 år. Den höga nivån skulle möjligtvis kunna bero på att enkäten var konstruerad med utförliga exempel på vilka situationer som skulle kunna utgöra försummelse, ekonomiskt våld, sexuellt våld, fysiskt våld och hot och trakasserier. I övrigt följer graden av utsatthet för olika typer av våld den som redovisats i Umeåundersökningen med försummelse högst, följt av hot och trakasserier, ekonomiskt våld, sexuella trakasserier för kvinnorna enbart, och slutligen fysiskt våld.¹³ Kvinnor uppvisade genomgående högre utsatthet än männen förutom när det gällde försummelse.

Gotlandsundersökningen 2012

Även på Gotland genomfördes en liknande studie som i Umeå med samma enkätformulär som utgångspunkt. Här kartlades äldre gotlänningars (65 år och äldre) erfarenheter av att ha blivit utsatta för våld (Lindell, 2013). Sammanlagt 3 400 enkäter besvarades¹⁴ och resultatet visade att mer än 15 procent hade varit utsatta för våld efter att de fyllt 65 år (14,8 procent av männen och 15,9 procent av kvinnorna). I Gotlandsundersökningen var kvinnorna något mer utsatta för alla typer av våld förutom ekonomiskt våld. De var också mer utsatta för upprepat våld än männen samt oftare av en partner samt i hemmet. Drygt var tionde person uppgav att de hade polisanmält det som de blivit utsatta för.

Vanligast förekommande var även i denna studie försummelse, som hade speciellt hög nivå i den äldsta åldersgruppen, från 82 år och äldre. En vanlig form av försummelse som de svarande upplevt var att de inte fått medicinsk behandling när de behövt det eller att de fått felaktig medicinsk behandling.¹⁵ Näst vanligast var utsatthet för hot och trakasserier. Gärningspersonen var då oftast en partner eller en tidigare partner som kallat den äldre för nedsättande saker, fått denne att känna sig underlägsen eller hotat att skicka den äldre till en institution.¹⁶

¹² Studiens namn till trots inkluderar den även yngre personer med funktionsnedsättning som har hemtjänst, men antalet svarande i denna grupp var lågt, 17 personer av totalt 339.

¹³ Försummelse: 16 % av kvinnorna, 19 % av männen, hot och trakasserier: 14 % av kvinnorna, 8 % av männen, ekonomiska övergrepp: 7 % av kvinnorna, 5 % av männen, sexuella trakasserier: 6 % av kvinnorna, 2 % av männen, våldsam uppträdande: 2 % av kvinnorna, 1 % av männen.

¹⁴ Vilket motsvarade en svarsfrekvens på 52 procent.

¹⁵ Detta gällde 29 procent av de över 82 år.

¹⁶ Detta gällde 6,9 procent av de äldre.

Efter hot och trakasserier var utsatthet för ekonomiskt våld mest frekvent. Oftast handlade det om att de äldre tvingats eller lurats till att teckna något abonnemang, att någon förskingrat deras pengar eller stulit pengar och/eller ägodelar, pressat dem på pengar, eller att de utsatta hade undanhållits eller begränsats i att själva förfoga över sina pengar.¹⁷ För kvinnor var utsatthet för sexuellt våld vanligare än fysiskt våld¹⁸ medan det var tvärtom för männen.¹⁹

Uppsalaundersökningen 2013

Uppsala kommun genomförde i samarbete med organisationen Tryggare Sverige en omfångsundersökning där cirka 1 000 enkäter besvarades av personer 65 år eller äldre som bodde i kommunen (Mrevlje och Nivala, 2017).²⁰ I denna studie användes inte samma våldsbegrepp som i de andra svenska studierna utan istället efterfrågades mer explicit erfarenheter av olika typer av brott. Frågor ställdes även om utsattheten under det senaste året. Resultaten visade att 13 procent hade utsatts för någon typ av brott sedan 65-årsdagen och 8 procent under det senaste året. I denna studie hade män i högre grad än kvinnor utsatts för brott, vilket skiljer sig från de andra svenska omfångsstudierna. Allra högst låg utsattheten för stöld/skadegörelse följt av utsattheten för bedrägeri.²¹ Utsattheten för hot, trakasserier, fysiskt och sexuellt våld låg alla på ungefär samma nivå, cirka en procent.

På nästa sida finns en sammanfattning i tabellform av de nämnda omfångsstudierna och deras resultat.

Äldres utsatthet för organiserad brottslighet

Inom de brottsbekämpande myndigheterna både nationellt och internationellt är det väl känt att det finns särskilda typer av organiserad brottslighet som riktar sig mot äldre personer. I Sverige finns sedan 2009 en särskild polisenhet som arbetar med sådan seriebrottslighet mot äldre, CIRCA-gruppen i Göteborg. Enligt en rapport från CIRCA (2017) finns framför allt tre typer av modus när det gäller dessa brott: intrång i bostad, fickstöld och bedrägerier. Brotten begås av internationella ligor som snabbt förflyttar sig mellan städer i Sverige och sedan byter land och fortsätter brottsligheten där.

¹⁷ Ekonomiskt våld hade drabbat 3,4 procent av de äldre.

¹⁸ 2,2 resp. 1,8 procent.

¹⁹ 0,6 resp. 1,7 procent.

²⁰ Studien från Uppsala kommun är opublicerad. Brå har erhållit ett dokument från Tryggare Sverige där resultaten beskrivs. Resultaten finns också återgivna i Mrevlje, T.P. och Nivala, J. (2017).

²¹ I resultatredovisningen har författarna slagit ihop utsattheten för stöld och skadegörelse som ligger på 5,3 procent. Utsattheten för bedrägeri ligger på 2,5 procent.

Geografisk plats	Studiepopulation	Period för utsatthet	Nivå på utsatthet för våld/utnyttjande	Referens
28 länder i 5 världsdelar	Metaanalys av 52 omfångsundersökningar av brott mot äldre lägst 60 år	Föregående år	Totalt: 15,7 %. Psykiskt 11,6 %, ekonomiskt 6,8 %, fysiskt 2,6 %, sexuellt 0,9 %	Yon m.fl. (2017)
Norge	2 000 personer 66–90 år	Föregående år	Totalt: 5,2 %. Psykiskt 3,2 %, fysiskt 1,2 %, ekonomiskt 0,5 %, sexuellt 0,4 %	Sandmoe . m.fl. (2017)
Umeå kommun	1 432 slumpmässigt utvalda personer 65–80 år	Sedan de fyllt 65 år	Totalt: 16 % av kvinnorna, 13 % av männen. Försummelse: 19 % av kvinnorna, 13 % av männen. Hot och trakasserier: 6,4 % av kvinnorna, 8,2 % av männen. Sexuellt våld: 5,4 % av kvinnorna, 0,2 % av männen. Fysiskt och ekonomiskt: Ca 1 % för båda könen.	Eriksson (2001)
Tre hemtjänstområden i Göteborgs kommun	322 personer 65 år och äldre, 17 personer yngre än 65 år	Sedan de fyllt 65 år resp. sedan de fyllt 18 år för den yngre urvalsgruppen	Totalt: 30 % av kvinnorna, 24 % av männen. Försummelse: 16 % av kvinnorna, 19 % av männen, hot och trakasserier: 14 % av kvinnorna, 8 % av männen, ekonomiska övergrepp: 7 % av kvinnorna, 5 % av männen, sexuella trakasserier: 6 % av kvinnorna, 2 % av männen, våldsamt uppträdande: 2 % av kvinnorna, 1 % av männen.	Kristensen och Risbeck (2004)
Gotlands kommun	3 400 personer 65 år och äldre	Sedan de fyllt 65 år	Totalt: 15,9 % av kvinnorna, 14,8 % av männen. Hot och trakasserier: 6,9 %, ekonomiskt våld: 3,4 %, sexuellt våld: 2,2 % av kvinnorna, 0,6 % av männen, fysiskt våld: 1,8 % av kvinnorna, 1,7 % av männen.	Lindell (2013)
Uppsala kommun	1 055 personer 65 år och äldre	Föregående år	Totalt: 8 %. Stöld och skadegörelse: 5,3 %, bedrägerier: 2,5 %, hot: 1,7 %, trakasserier: 1,7 %, fysiskt våld: 0,6 %, sexualbrott: 0,3 %.	Uppsala kommun (2013)

Av de tre vanligaste modus som CIRCA identifierar är det intrång i bostad²² som drabbar flest äldre. Det vanligaste tillvägagångssättet är att gärningspersonen ringer på hos den äldre och uppger en falsk orsak till att behöva komma in i bostaden (till exempel presenterar sig som hemtjänsten eller som en hantverkare) och sedan stjälar värdesaker i bostaden. Enligt CIRCA skapar dessa brott en väldigt stor otrygghet hos de drabbade som kanske inte vågar bo kvar eller som slutar att släppa in personer som de behöver få hjälp av, till exempel den riktiga hemtjänsten eller sjukvården.

De organiserade ligor som specialiserar sig på att begå fickstölder och bedrägerier mot äldre brukar vanligtvis hålla till i närheten av butiker. Ett vanligt tillvägagångssätt är så kallad "shoulder surfing"; brottet inleds med att gärningspersonen ser vilken kod den äldre slår i kassan eller vid bankomaten. Sedan stjälar gärningspersonen plånboken och kan tömma kontot (ibid).

Bedrägeribrotten mot äldre ökar enligt CIRCA och det tillvägagångssätt som de ser flest ligor använda sig av är att ringa till de äldre och påstå att de är deras barnbarn som akut behöver pengar, så kallat "barnbarnsbedrägeri". En annan variant är att gärningspersonen/erna utger sig för att vara hantverkare som ska kontrollera något i bostaden och ta betalt en låg summa för detta. När den äldre ska betala använder gärningspersonen en falsk kortläsare, får koden och byter i själva verket ut den äldres kort mot ett annat likadant. Representanter för CIRCA-gruppen menar att mörkertalet när det gäller dessa brott troligtvis är mycket stort eftersom många av de utsatta inte vill berätta vad som hänt dem.

Nationellt bedrägericenter (NBC) gick 2014 igenom fall av bedrägerier som riktats mot personer 65 år eller äldre i syfte att fördjupa kunskapen om vilka bedrägerier äldre råkar ut för (NBC, 2014). Förutom shoulder surfing och intrång i hemmet genom vilseledande menar de att en tredje kategori av bedrägerier mot äldre är så kallad phishing (eller nätfiske). Detta går ut på att gärningspersoner skickar mejl eller sms med bedrägligt innehåll för att förmå brottsoffret att uppge personnummer eller kortuppgifter. Mejl eller sms:et kan se ut som att det kommer från en myndighet eller bank, men det är falskt. Även om bedrägerier mot äldre får medial uppmärksamhet påpekar NBC att det bara är cirka en procent av de vanligaste anmälda bedrägerierna som drabbar personer som är 65 år eller äldre.

I en rapport från European Crime Prevention Network, EUCPN, bekräftas CIRCA:s och NBC:s bild av den organiserade brottslig-

²² Det som i brottsstatistiken kallas "stöld i bostad utan inbrott" och redovisas senare i denna rapport i ett avsnitt om polisanmälda brott.

heten (EUCPN, 2017). Enligt EUCPN kan de organiserade brotten mot äldre beskrivas som tillgreppsbrott med två huvudinriktningar. I det ena fallet är det stöld genom aktivt tillgripande av värdesaker i samband med antingen inbrott eller fickstöld. I det andra fallet tillgrips pengar genom olika varianter av bedrägeri, vad de kallar *social engineering fraud*. Inom ramen för denna typ av organiserad seriebrottslighet väljs de mest sårbara äldre ut.

Det osynliga våldet och mörkertalet

Inom forskningen beskrivs samstämmigt att det finns en relativt stor underrapportering vad gäller äldres utsatthet för övergrepp (se t.ex. Acierno, 2010; Kaplan och Pillemer, 2015; Roberto, 2016). Särskilt stort antas mörkertalet vara för de mycket sårbara äldre som har betydligt sämre möjligheter att kunna medverka i enkät- eller intervjuundersökningar på grund av bristande hälsa. Det är också denna grupp som kan antas ha sämst möjligheter att rapportera sin utsatthet till polisen eller att få den rapporterad av personal. Samtidigt finns det många studier som visar att det är just hos dessa sårbara äldre med till exempel kognitiva funktionsnedsättningar som utsattheten för vissa typer av brott är större (Manthorpe, 2013). Till exempel har risken att utsättas för våld och övergrepp bland äldre med demenssjukdomar i ett flertal studier visat sig vara betydligt högre än för äldre utan dessa sjukdomar; inte sällan dubbelt så hög (Boye och Yan, 2016).

Institutionsvåld mot de mest sårbara äldre

Många av de mest sårbara och sjuka äldre personerna bor permanent på olika typer av omsorgsinrättningar. Det svenska begreppet *institutionsvåld* syftar på övergrepp på vårdinstitutioner för äldre (Jönson, 2010).²³ Detta problem kartlades först år 1995 i Sverige av Socialstyrelsen (1995), men har länge varit ett utbrett forskningsområde i USA (Jönson, 2010). De vanligaste formerna av våld inom äldrevården brukar beskrivas som kränkningar, försummelse, nyp, slag, begränsningar och hot, men även ekonomiskt våld (kan inbegripa stöld och olika former av utnyttjande) (Samsi m.fl., 2014). Våldet utövas antingen av vårdpersonalen mot de boende, av de boende mot varandra eller av de boende mot sin vårdpersonal (Jönson, 2006; Malmedal m.fl., 2014). En äldre svensk studie (Saveman m.fl., 1999) visade att 2 procent av personalen inom institutioner för vård av äldre uppgav att de själva hade utövat våld (*abuse*) mot de äldre och elva procent hade vetskap om sådant våld som skett *under det senaste året*. I norska studier har man kommit fram till att nio

²³ Det förekommer även en rad andra begrepp, till exempel talar Malmedahl m.fl. (2014) utifrån det medicinska/kliniska perspektivet om *inadekvat vård*, ett begrepp som innefattar fler handlingar i en etisk gråzon.

av tio bland personalen på äldreboenden och sjukhem²⁴ har bevitnat vanvård (*inadequate care*) inom sitt yrke²⁵ och nästan lika många medgav att de själva hade gjort sig skyldiga till liknande (Malmedal m.fl., 2009a). Skattningarna varierar alltså beroende på referensperioden och definitionen av våld. Inte alla övergrepp (*abuse*) upptäcks samtidigt av personalen, och av de som upptäcks rapporteras cirka hälften – enligt en litteraturstudie (Cooper m.fl., 2009). Forskning visar att personalen kan uppleva rädsla för konsekvenser när de står inför ett beslut om att anmäla eller låta bli och att man behöver ge dem förutsättningar för att fler övergrepp ska synliggöras (Malmedal m. fl., 2009b).

Förutom att kartlägga personalens erfarenheter kan man ställa frågor till de äldre om deras utsatthet. Dessa skattningar lider dock sannolikt av stora metodbrister, i synnerhet då de mest sårbara äldre inte finns representerade. Socialstyrelsen har sedan 2008 publicerat rapporter om äldre kvinnors och mäns uppfattning om vården och omsorgen inom hemtjänst och särskilda boenden. I 2013 års enkät fanns en fråga om huruvida den svarande upplevt ”fysisk våldsamt” (till exempel hårda ruskningar, nyp eller slag) från personal under det senaste året. Av kvinnor och män som hade hemtjänst svarade cirka 0,1 procent att de hade upplevt detta. Av kvinnor och män med särskilt boende hade en något högre andel, 0,4–0,5 procent, upplevt fysisk våldsamt från personal under det senaste året (Socialstyrelsen, 2013). Dessa låga skattningar speglar dock sannolikt inte den faktiska nivån; uppgifter från de mest sårbara – som äldre med kognitiv funktionsnedsättning och en förhöjd risk att utsättas för våld (Boye och Yan 2016; Dong m.fl., 2014) – ingår inte i liknande mätningar.

Det dolda våldet inom familjen drabbar främst kvinnor

En annan situation som antas bidra till en generell underrapportering är när våldet sker inom familjen. I en forskningsgenomgång av publikationer om övergrepp mot äldre har Jönson (2001) funnit tre, möjligen fyra varianter²⁶ av familjevåld som brukar uppmärksammas som särskilt förekommande när det gäller äldre. Den första är våld från vuxna barn gentemot sina föräld-

²⁴ *Nursing homes*

²⁵ Det vill säga under den tiden de varit verksamma.

²⁶ Den fjärde varianten av våld inom familjen eller hemmet kan beskrivas som de situationer där en äldre person själv utövar våld mot en anhängigvårdare eller annan sammanboende anhängig. Denna typ av våld är framförallt ett uppmärksammat problem när den äldre våldsutövande personen lider av demenssjukdom eller andra kognitiva funktionsnedsättningar. Troligtvis finns en risk att detta våld i sin tur triggar våld tillbaka mot den äldre av den vårdande parten (Åström m.fl., 2002). Mycket litet är känt om omfattningen av denna typ av våld. Även om det är en bidragande faktor till att äldre själva utsätts ligger kartläggning av våld från äldre utanför ramen för denna studie.

rar. Dessa våldshandlingar härrör ofta från en situation av långvariga familjekonflikter, missbruk och psykiska problem. Flera studier bekräftar att dysfunktionella familjeförhållanden är en av de största riskfaktorerna för äldre (se Johannesen och LoGiudice, 2013).

Enligt en annan variant är förövaren en hemmavarande anhörigvårdare som utövar våld mot den äldre i samband med en omsorgssituation som upplevs som belastande. Den största gruppen anhörigvårdare är en make/maka till den äldre (Socialstyrelsen, 2012). Inte sällan är den äldre vårdtagaren drabbad av kognitiva funktionsnedsättningar som kan utmynna i aggressivitet mot anhörigvårdgivaren. I en äldre studie av Socialstyrelsen (1994) tillfrågades vårdpersonal i några utvalda kommuner om sina erfarenheter av våld mot äldre. Det framkom att de flesta som utsattes för övergrepp i hemmet var kvinnor med någon form av funktionsnedsättning (75 procent). De utsattes framförallt av sina manliga nära släktingar, som till exempel en make eller son.

En tredje variant av våld inom familjen är manliga partners eller exparters våld mot kvinnor som är en fortsättning på det partnervåld som sedan tidigare funnits i deras liv. Våld mot äldre kvinnor i nära relationer har först nyligen blivit uppmärksammat som ett problem som behöver studeras och åtgärdas. Det utgör nu ett förhållandevis nytt feministiskt forskningsperspektiv på området brott mot äldre (Jönson, 2004). Forskningen om våld mot kvinnor inom nära relation har länge tenderat att utesluta äldre kvinnor som en del av studiepopulationen, både internationellt och i Sverige (NCK, 2016).

När Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter 2014 publicerade en studie om våld mot kvinnor i EU:s medlemsländer angav 2 procent av de svenska kvinnorna i åldern 60–74 år att de under föregående år utsatts för sexuellt våld och 3 procent att de utsatts för fysiskt våld inom nära relation. Störst var utsattheten för sexuella trakasserier av partner eller expartner, som motsvarade 14 procent (European Union Agency for Fundamental Rights, 2014). En undersökning av våld mot äldre kvinnor av Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks) år 2012 visade att endast 1 procent av de kvinnor som under året innan hade sökt hjälp vid någon av kvinnojourerna var över 65 år, en siffra som enligt Roks inte är representativ för antalet utsatta äldre kvinnor (Roks, 2012). I 75 procent av fallen var det en partner eller en expartner som hade utsatt kvinnan för våld.

Det är ett välkänt problem att det förekommer stor underrapportering av allt våld som sker inom en familj och det gäller förstås

även äldre personers erfarenhet av sådant våld, kanske inte minst när det är de egna barnen som utsätter en för våld eller andra skadliga handlingar (Fulmer, m.fl., 2004). Ofta finns det ett motstånd mot att polisanmäla personer inom familjen. Det kan bero på en vilja att skydda sin familj, en rädsla för den som utsätter en för våld eller en oförmåga att kunna påkalla hjälp. Det är också vanligt att våldet inte definieras som brottshandlingar av den utsatte när det sker inom familjen (Länsstyrelsen, 2012). Andra orsaker är att många äldre skäms för att de blivit utsatta, är rädda för att placeras inom äldreården, eller att de inte tror att det går att förändra situationen (Jackson och Hafemeister, 2015; Kosberg, 2014; Pickering och Rempusheski, 2014).

Äldres oro för brott

Många samverkande faktorer

Forskning visar att äldre tenderar att vara mer oroliga för brott i relation till den relativt låga risken för utsatthet för brott (se t.ex. DeDonder m.fl., 2005; Kappes m.fl., 2013; Pain, 1995). Enligt aktuella studier finns det dock överlag få enkla samband mellan rädsla och utsatthet för brott. Vad det betyder är att rädslan inte entydigt kan förklaras av vare sig faktisk utsatthet för brott eller den faktiska risken att utsättas för brott. Studier visar istället att rädsla eller oro för brott är ett komplext fenomen som har flera orsaker. Senare forskning om rädsla för brott har inriktats på förklaringar om individens egenskaper, den fysiska och sociala miljön och mediernas påverkan (Heber, 2005 och 2011). Utöver erfarenheter av egen utsatthet kan det till exempel handla om hur benägen man är att vara rädd mer generellt, upplevelsen av den egna sårbarheten (t.ex. fysisk och psykisk samt social), världssyn, känsla av tillhörighet och trygghet i den sociala omgivningen och boendeområdet, ens egen analys av risken att bli offer samt ens egen bedömning av hurdana konsekvenserna kan bli om man blir utsatt för brott (Ceccato och Bamzar, 2016; Spithoven m.fl., 2013; Ziegler och Mitchell, 2003). Framför allt har upplevelsen av den egna sårbarheten visat sig ha en stark koppling till oron för brott (Killias och Clerici, 2000). Detta innebär att vissa äldre personers ökade oro kan bero på en subjektiv men riktig bedömning av hur sårbara de är och hur stora konsekvenserna skulle bli för dem om de utsattes för brott. I ett sådant perspektiv framstår oron som fullkomligt logisk (Nesje Juklestad och Eriksson, 2004).

Oro och otrygghet ett problem i sig

Inom forskningsfältet om rädsla för brott brukar problemet med själva oron för brott ofta framhållas som ett problem i sig,

oavsett nivån på utsattheten, eftersom en stark oro riskerar att leda till isolering i hemmet och en sämre livskvalitet (Brå, 2018). Rädsla och oro kan också få människor att installera extra lås och larm eller beväpna sig, och nyare forskning har börjat visa att dessa typer av beteenden riskerar att ytterligare öka känslan av rädsla och oro hos redan oroliga människor (Henson och Reynolds, 2015). Det finns också resultat som tyder på att stor rädsla för brott, oavsett utsatthet, korrelerar starkt med försämrad hälsa hos äldre personer (se t.ex. Olofsson m.fl., 2012).

Ambivalens kring koppling mellan oro och utsatthet

Forskning kring äldres rädsla för brott präglas alltså av två ambivalenta inriktningar. Å ena sidan brukar det påpekas att äldres relativt stora rädsla för brott är obefogad på grund av deras låga grad av faktiska utsatthet. Å andra sidan beskrivs den som befogad på grund av äldre personers större sårbarhet och de konsekvenser som rädslan kan ha för gruppen, till exempel i form av ökad isolering (Jönson, 2001). Dessutom går det inte att utesluta att äldres relativt låga utsatthet faktiskt till viss del är ett resultat av att de i högre grad än andra åldersgrupper anpassar sitt beteende på grund av sin oro. Med andra ord är sambandets riktning oklar, om det överhuvudtaget finns ett samband mellan utsatthet och oro – något som nyare forskning ifrågasätter allt mer, eller bedömer som relativt ointressant. Det behövs alltså mer kunskap om såväl äldre personers rädsla för brott som konsekvenserna av både rädslan och deras faktiska utsatthet.

Metod och material

Det huvudsakliga syftet med denna rapport är att ge en övergripande bild av den brottslighet som drabbar äldre samt av äldres otrygghet och oro för brott. Det gör att analysen har en explorativ och beskrivande karaktär. Även om en genomgång av polis-anmälda ärenden utgör en egen empirisk del i studien är syftet inte att studera rättsväsendets hantering av brott mot äldre. Även i denna analysdel har målet snarare varit att skildra brottsligheten utifrån den information som framgår i anmälan. Uppgifter om uppkläring och lagföring har alltså inte varit i fokus för den föreliggande analysen och kan med fördel vara en fråga för en senare studie.

Tre empiriska material

Kartläggningens empiriska delar består av analyser av tre huvudmaterial:

1. Nationella trygghetsundersökningen (NTU)

För att beskriva omfattningen och generella mönster hos den brottslighet som drabbar äldre jämfört med yngre samt redogöra för graden av otrygghet och oro för brott i olika åldersgrupper (studiens första två frågeställningar) utgör den Nationella trygghetsundersökningen (NTU) den huvudsakliga datakällan i studien. År 2017 har två olika datainsamlingar ägt rum: den ena avser den så kallade NTU Lokal, som genomfördes för första gången år 2017, och den andra är den reguljära NTU som genomförts årligen sedan 2006.

NTU Lokal

Urvalet för NTU Lokal omfattar 200 000 personer i åldern 16–84 år och är stratifierat utifrån polisdistrikt och ålder. Datainsamlingen har skett via webbenkäter med uppföljande postenkäter. Det innebär en lägre svarsfrekvens (40 procent) än i den reguljära NTU-undersökningen som använder telefonintervjuer, även om svarsfrekvensen är något högre bland äldre (SCB,

2017b). Sammanlagt har 26 176 personer 65–84 år besvarat enkäten 2017. Resultaten har viktats till befolkningsnivå för att kompensera för bortfallet och dess karaktär.

Frågor som ställts om utsatthet för brott mot enskild person avser *kontokortsbedrägeri, försäljningsbedrägeri, fickstöld, trakasserier, hot, misshandel, personrån* och *sexualbrott*. Undersökningen omfattar även frågor om utsatthet för *inbrott, stöld av/ur fordon* samt *cykelstöld*; dessa ställs på hushållsnivå och kopplingar kan inte enkelt göras till den utsattes ålder. Även dessa brott kommer dock att analyseras i relation till respondentens ålder. De intervjuade ombeds att berätta om brottsändelser som ska ha ägt rum under det föregående kalenderåret, i detta fall år 2016. I undersökningen ställs vidare olika typer av frågor om *otrygghet och oro för brott*, som också kommer att analyseras utifrån ålderskategorier och i relation till den faktiska utsattheten.

Förutom en högre åldersgräns (84 jämfört med 79 år) är urvalet i NTU Lokal betydligt större än i den reguljära NTU, vilket möjliggör en särredovisning av 65–74 år gamla och personer 75–84 år, dessutom uppdelat på kvinnor och män. Data från denna frågeundersökning ger även möjlighet att, till skillnad från de övriga empiriska delarna i rapporten, jämföra uppgifter om äldre med svar från personer under 65 år.²⁷

Personer som var 85 år eller äldre har inte ingått i urvalet, och deras utsatthet och oro har därmed inte kunnat beskrivas med hjälp av NTU. Sannolikt är exempelvis andelen personer som bor på ett äldreboende och/eller har någon form av åldersrelaterad funktionsnedsättning högre i denna grupp. Det gör att deras utsatthet kan skilja sig något i karaktären samtidigt som den är mycket svårstuderad – i synnerhet med hjälp av enkäter. I denna kartläggning får utsattheten hos de allra äldsta i samhället utrymme i avsnittet om polisanmälda brott samt genom intervjuer med äldre brottsutsatta.

Reguljära NTU

Uppgifter från den reguljära NTU, som innehåller fler uppföljningsfrågor gällande själva brottstillfällena, kommer att användas för att i vissa fall komplettera analyser av NTU Lokal. Första insamlingsåret för den reguljära NTU var 2006 och sedan dess har svar från ett urval om 20 000 personer i åldern 16–79 år samlats in årligen med hjälp av telefonintervjuer. Svarsfrekvensen har varierat mellan åren med en sjunkande tendens; i 2017 års

²⁷ Datainsamlingen för NTU Lokal skedde för första gången år 2017; målet är att upplägget framöver ersätter den reguljära NTU och kommer då även att omfatta fler uppföljningsfrågor kring specifika brottstillfällen. Även om dessa saknas i årets datainsamling blir det huvudsakligen NTU Lokal som kommer att användas för att kartlägga äldres utsatthet.

mätning uppgick den till 59 procent (Brå, 2018). Respondenterna ges möjlighet att med hjälp av en rad uppföljningsfrågor beskriva upp till tre brottstillfällen avseende de brott de inledningsvis uppgav att de blivit utsatta för under det föregående kalenderåret. Frågorna handlar om exempelvis relation till gärningspersonen, brottsplatsen, alkohol- eller drogpåverkan hos någon av de inblandade, eventuellt behov av läkarvård eller huruvida händelsen är polisanmäld. I analysen används data från samtliga insamlingsår som ett tvärsnitt. Sammanlagt 32 561 personer i åldern 65–79 år har intervjuats. Även dessa uppgifter har viktats till befolkningsnivå. Resultaten från den reguljära NTU redovisas enbart i löpande text och inte i tabell- eller diagramform, och analysenheten är i detta fall brotts handlinger och inte utsatta personer.

2. Genomgång av fritexter från polisanmälningar

Resultaten från NTU har kompletterats med en granskning av ett urval fritexter från polisanmälningar från 2016 om vissa brott mot äldre. Utifrån polisens RAR (rationell anmälningsrutin) har ett uttag beställts utifrån vissa brottskoder gällande samtliga ärenden med målsägare som vid brottet var 65 år eller äldre. Från dessa anmälningar har man sedan, utifrån så kallade k-darienummer,²⁸ gjort ett slumpmässigt urval och beställt data från Brås fritextdatabas för att med hjälp av fritexterna kunna beskriva omständigheterna och tillvägagångssätten vid brott mot äldre, med fokus på typiska åldringsbrott (studiens tredje frågeställning).

Urval av särskilda brott

I granskningen ingår följande brottstyper: *bedrägerier, stöld i bostad utan inbrott, fickstöld, väskryckning, rån, misshandel av bekant/i nära relation, misshandel av obekant, ofredande och sexualbrott*. Urvalskriterierna gällande typ av brott baserade sig på en kombination av: 1. vad litteraturen lyfter som typiska åldringsbrott (t.ex. bedrägerier eller väskryckning), 2. anmälda brott där andelen målsägare i åldern 65 år eller äldre ofta är särskilt hög²⁹ (t.ex. stöld i bostad utan inbrott), samt 3. vilka brott som kan drabba äldre på grund av deras större sårbarhet och utsatta situation, men där mörkertalet sannolikt är omfattande (t.ex. misshandel och sexualbrott). För fler detaljer kring urvalsförfarande och exakta antal, se bilaga 1.

²⁸ Polisens darienummer är unika för varje anmälan.

²⁹ Exempelvis omfattades ofredandebrott av analysen, men inte hot – även om dessa kan uppfattas som närliggande kategorier. Skälet var just att andelen brott mot äldre är betydligt lägre för samtliga anmälda hot. Då en genomgång av ett stort antal ärenden är mycket tidskrävande har många olika faktorer behövt vägas in.

Minimiskattningar

Sammanlagt omfattas 1 665 anmälningar av genomgången. Varje fritext i anmälan har granskats och innehållet kodats utifrån ett kodschema för att i analysfasen kunna sammanställa frekvensen av olika omständigheter som omger brotten. Innehållet i anmälningarna varierar dock kraftigt. I vissa fall är informationen mycket begränsad, ibland i sådan grad att den inte tillför mycket utöver själva brottskoden, medan fritexten i andra fall omfattar en relativt utförlig skildring av händelseförloppet. De skattningar som presenteras är alltså att betrakta som så kallade minimiskattningar, vilket innebär att uppgifterna motsvarar antal eller andelar anmälningar där den studerade omständigheten (exempelvis eget hem som brottsplats eller skador hos målsägaren) *har beskrivits i anmälan*. Det betyder inte nödvändigtvis att den inte kan förekomma i samband med fler brott, utan uppgiften kan ibland saknas i fritexten. Analysen gör alltså inte anspråk på att vara statistiskt stringent även om urvalen är slumpmässiga och en del resultat presenteras i procentsatser eller antal. Avsikten med kodningen var främst att identifiera övergripande mönster och utifrån fritexterna ge en bild av vad som karaktäriserar de studerade brotten.

Kodning av åldringsbrott

Huvudsyftet med granskningen av polisanmälningar var att ge en bild av typiska *åldringsbrott*, vilka omständigheter som präglar dessa och olika tillvägagångssätt som gärningspersoner använder. Vilka dessa åldringsbrott var kodades utifrån de tre kriterierna som utgör själva definitionen av dessa brott (se det inledande kapitlet). Förfarandet innehåller en del subjektiva bedömningar, men dessa typiska åldringsbrott har i möjligaste mån identifierats inom varje kategori och ålderns betydelse diskuteras och illustreras med valda exempel från anmälningarnas fritexter.

Särskild granskning av dödligt våld mot äldre

Även uppgifter om mord, dråp och vållande till annans död i samband med misshandel, då offret är 65 år eller äldre, redovisas i detta kapitel om polisanmälda brott. Denna granskning bygger dock inte på en genomgång av fritexter från polisanmälningar utan på en mer gedigen insamling av uppgifter från anmälningar, förundersökningsprotokoll, stämningsansökningar och domar. Det handlar om en datainsamling som Brå genomför med jämna mellanrum för att kunna följa det dödliga våldets utveckling över tid samt ge en aktuell bild av omständigheterna kring dessa brott. Uppgifter om dödligt våld finns för perioden 1990–2013³⁰ och under den tiden har 232 personer i åldern 65 år eller äldre berövats livet med våld. Samtliga ingår i analysen och i detta fall finns

³⁰ Påföljande år är under granskning för närvarande.

även möjlighet att beskriva eventuella skillnader från det dödliga våld som drabbar yngre kvinnor och män.

3. Intervjuer

För att ge en bättre förståelse för äldre brottsoffers upplevelse och situation (studiens fjärde frågeställning) har semistrukturerade kvalitativa intervjuer genomförts med 18 personer som var minst 65 år gamla när de blev utsatta för brott. Målsättningen var att främst intervjua äldre som blivit utsatta för typiska åldersbrott, utifrån de kriterier som Brå använder i sin definition. Samtliga intervjuer utfördes av samma intervjuare på Brå.

Rekrytering av äldre brottsutsatta

Rekryteringen av intervjupersonerna gjordes av Brå i samarbete med Brottsofferjouren. Personal på tre lokala brottsofferjourer i landet skickade ut ett brev till de brottsoffer som var 65 år eller över vars kontaktuppgifter de hade fått av polisen efter att brottsanmälan gjorts. I brevet bifogades en förfrågan från Brå där det stod att Brå sökte intervjupersoner till ett projekt om äldre som blivit utsatta för brott. Där fanns även kortfattad information om projektet och att deltagandet var helt frivilligt och anonymt.

De personer som var intresserade av att låta sig intervjuas har därefter själva fått kontakta Brå varpå en intervjutid har bokats med dem som motsvarade urvalskriterierna (se nedan). En mindre brottsofferjour föredrog att låta sina stödpersoner ringa de personer som de haft stödsamtal med och ställa frågan direkt; de gav då samma information i samtalen som stod i Brås följebrev. Tre intervjupersoner rekryterades i samarbete med polisens CIRCA-grupp som arbetar med organiserade brott mot äldre.

Intervjupersonerna

Intervjumaterialet gör inget anspråk på representativitet, men urvalet bland alla som hört av sig till Brå har ändå syftat till att nå viss spridning beträffande de utsattas kön, ålder, boenderegion och typ av brott de drabbats av. De intervjuade var 11 kvinnor och 9 män och medelåldern var 79 år. Endast två av de intervjuade bodde på ett äldreboende; de flesta hade alltså en egen bostad. Tio personer bodde ensamma, men de flesta hade ett eller flera barn och några var särbo eller hade en make/maka på ett särskilt boende. Tre av de intervjuade var änklingar eller änkor som inte heller hade några barn och således helt saknade anhöriga.

Hur intervjuerna gick till

I de fall intervjupersonerna bodde i närheten av Stockholmsområdet erbjöds de alternativ till plats för intervjun. Tio perso-

ner föredrog att hålla intervjun i sitt hem, medan tre personer hellre ville ha intervjun i Brås lokaler. En person intervjuades i den lokala brottsofferjourens lokaler och tre personer, som inte bodde i Stockholmstrakten, blev intervjuade över telefon. Intervjuerna pågick mellan en och två timmar och spelades in efter godkännande från intervjupersonen. Intervjuaren utgick från en semistrukturerad frågeguide där frågorna sorterats under ett antal övergripande punkter utifrån studiens frågeställningar. De inspelade intervjuerna transkriberades och innehållet analyserades sedan genom att systematiskt leta efter återkommande teman i utsagorna.

Metodproblem i intervjuundersökningen

Eftersom intervjupersonerna rekryterades genom Brottsofferjouren är det möjligt att det har skett en viss selektion av vissa typer av utsatta äldre. Det är tänkbart att de äldre som tackat ja är personer som fortfarande hade ett väldigt stort behov av att bearbeta det de hade blivit utsatta för, vilket kan ha lämnat avtryck i deras berättelser. Ett flertal personer hörde av sig till Brå och förklarade att de var tvungna att tacka nej av just detta skäl. En annan nackdel var att man inte lyckats rekrytera exempelvis de som blivit utsatta för brott av personal på äldreboende eller av närstående – några av de brott som lyfts fram i litteraturen om äldres utsatthet.

Det fanns också utmaningar som förmodligen var specifika för intervjuer med äldre personer. Till exempel hade en del av de äldre vid tiden för intervjun visat sig ha varit oroliga över att ta emot intervjuaren i sitt hem utan att det hade framgått innan. Detta var givetvis problematiskt utifrån ett trygghetsperspektiv, även om de uppgav att denna oro snabbt lade sig efter att intervjun inletts. Det visade sig också under ett par intervjuer att ett fåtal av de äldre till en början inte fullt ut förstätt vem det var som skulle komma och varför, trots att detta hade förklarats noggrant både i brevet och över telefon i ett tidigare skede. Någon förstod inte heller fullt ut vad för typ av studie det handlade om utan trodde att intervjuaren var där för att på något sätt hjälpa personen med dennes ärende. I dessa fall förklarade intervjuaren igen mycket noggrant bakgrunden till studien och frågade återigen om personen ändå ville delta. Det tydliggjordes på nytt att intervjun var helt frivillig och anonym. Ingen person avböjde medverkan vid detta skede.

Intervjuer med nyckelpersoner

Intervjuer har även genomförts med sju så kallade ”nyckelpersoner”. Det är personer som på olika sätt arbetar med eller fram tills nyligen har arbetat med brott mot äldre inom polisen och övriga rättsväsendet, Socialstyrelsen, pensionärsföreningen PRO,

Brottsoffermyndigheten och Brottsofferjouren. Intervjumetoden har varierat från ostrukturerade till semistrukturerade intervjuer samt både telefonintervjuer och fysiska intervjuer. Frågorna till nyckelpersonerna har framför allt kretsat kring tre teman: hur de arbetar med frågan om brott mot äldre, vad de ser för problem eller utmaningar i detta arbete samt vad de skulle önska för att arbetet skulle stärkas. Innehållet i dessa intervjuer har inte analyserats på samma strukturerade sätt som intervjuerna med de äldre, då syftet främst var att få kompletterande och förtydligande information om hur frågor om äldres utsatthet hanteras av berörda aktörer. I den följande texten refereras de till som exempelvis ”samtal med representanter för polisen”.

Självrapporterad utsatthet för brott bland äldre

Som ett första steg i kartläggningen analyseras i detta kapitel svar från Nationella trygghetsundersökningen (NTU). Syftet är att framförallt besvara studiens första två frågeställningar, det vill säga i vilken grad äldre kvinnor och män utsätts för brott i Sverige och i vilken grad de upplever olika typer av otrygghet och oro för brott. Materialet möjliggör jämförelser med den yngre befolkningen samt mellan 65–74 år gamla och de allra äldsta, det vill säga 75–84-åringarna.

Materialet till den Nationella trygghetsundersökningen Lokal har samlats in för första gången år 2017 och består av enkätsvar från ett urval av 200 000 personer i åldern 16–84 år. Sammanlagt har svar samlats in från 13 682 äldre kvinnor och 12 494 äldre män, det vill säga personer 65–84 år. Av dem var 36 procent 75–84 år. I vissa delar kompletteras analysen med den reguljära Nationella trygghetsundersökningen där bland annat mer detaljerade uppgifter om brottstillfällen samlats in. Den övre åldersgränsen var 79 år i den reguljära NTU, vilket gör att enbart en kategori av äldre personer, 65–79 år, kan studeras. En annan skillnad är att analysenheten i detta fall är *brottshändelser* och de omständigheter som omger dessa tillfällen och inte utsatta *personer* som i NTU Lokal (för mer detaljer, se kapitlet Metod och material).

Resultaten beskrivs ibland i termer av *minskningar* eller *ökningar* med högre ålder. Det är dock viktigt att vara medveten om att studien bygger på tvärsnittsdata, det vill säga man har inte följt samma individer över tid. Att det finns en del tydliga ålderskillnader kan delvis handla om förändringar som har med själva åldrandet att göra, men kan även vara ett uttryck för generationskillnader – något som den föreliggande analysen inte kan kontrollera för.

Kort beskrivning av äldrepopulationen i NTU Lokal

Som ett första steg och en kort bakgrund redovisas vad som utmärker de äldre, det vill säga personer 65–84 år gamla, i det studerade materialet. För det första är andelen kvinnor högst i de högre ålderskategorierna. Samtidigt tycks det inte finnas någon större skillnad i typ av bostad (t.ex. villa eller flerfamiljshus) beroende på intervjupersonens ålder. Däremot bor en betydligt större andel äldre personer i ett ensamhushåll, och det gäller i synnerhet äldre kvinnor. Bland 65–74 år gamla bor en fjärdedel av männen och en tredjedel av kvinnorna ensamma. Könsskillnaden är ännu större bland de äldsta, det vill säga bland 75–84-åringarna, där över hälften, 53 procent, av kvinnorna bor i ett ensamhushåll medan motsvarande andel män i samma ålder är 29 procent. Det kan jämföras med 19 procent av männen och 15 procent av kvinnorna under 65 år. Bland äldre finns det vidare en något lägre andel utrikesfödda jämfört med yngre, men skillnaden är liten och gäller både kvinnor och män (21 procent bland personer under 65 år jämfört med 19 procent bland äldre).

Graden av utsatthet för brott bland äldre

En av sex bland äldre uppger utsatthet för brott föregående året

Det faktum att utsatthet för brott i hög grad är ett åldersrelaterat fenomen är väldokumenterat sedan tidigare och bekräftas i denna undersökning (diagram 1). Bland samtliga personer 65 år eller äldre har en av sex (17 procent) uppgett att de eller deras hushåll blivit utsatta för något brott under det föregående året. Andelen utsatta i åldern 64–74 år är samtidigt cirka hälften av motsvarande andel bland personer under 65 år, och nivån är ytterligare något

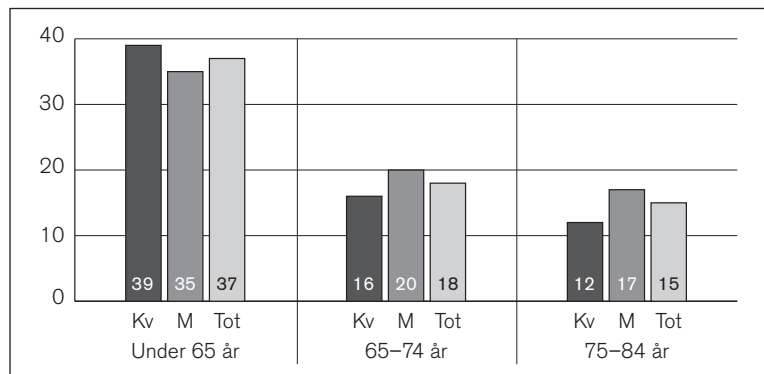

Diagram 1. Självrapporterad utsatthet för brott mot enskild person eller hushåll, efter ålder och kön. Procent. Källa: NTU Lokal 2017

lägre bland de allra äldsta i det studerade materialet, det vill säga bland 75–84 år gamla (15 procent). Det gäller utsatthet för både brott mot enskild person och brott mot den svarandes hushåll.³¹

Äldre män rapporterar högre utsatthet än äldre kvinnor, medan en tendens till motsatsen återfinns bland personer under 65 år. Denna skillnad förklaras främst av en högre grad av utsatthet för brott mot enskild person, i synnerhet sexualbrott, som rapporteras av yngre kvinnor (se diagram 2B i bilaga 2).

I diagram 2B (bilaga 2) jämförs utsatthet för olika typer av brott bland äldre med utsattheten bland personer under 65 år. Det finns, på ett övergripande plan, ingen brottstyp i NTU som äldre uppger sig vara utsatta för i högre grad än yngre.³² Samtidigt varierar graden av ålderskillnaden i utsattheten beroende på typ av brott. Sett till de enskilda brottstyperna finns också en tendens till att skillnaderna i utsatthet mellan män och kvinnor är mindre bland äldre än bland personer under 65 år.

I diagram 2a och 2b ligger fokus på de äldre respondenterna, det vill säga kvinnor och män över 64 år, indelade i två kategorier.

Bedrägerier och fickstölder: mellan 2 och 4 procent av äldre uppger att de drabbats

Bedrägerier är en brottskategori som enligt olika källor ökat mycket i volym under de senaste åren samtidigt som äldre ofta har beskrivits som en särskilt utsatt grupp när det gäller specifika bedrägerityper (Brå, 2016b). Kategorin rymmer många olika brottsmodus och i NTU Lokal ställs två frågor om utsatthet för bedrägeribrott. En handlar om bedrägerier med kontokort eller personuppgifter, det vill säga kort- och kreditbedrägerier. I likhet med andra brott minskar utsattheten med åldern (diagram 2B, bilaga 2). Ett liknande mönster observeras även för de så kallade försäljningsbedrägerierna, där personen blivit lurad på pengar i samband med en köp- eller säljprocess.³³ Grovt sett visar resultaten att cirka 2 procent av de äldsta i undersökningen (75–84 år) enligt egen uppgift har blivit utsatta för något bedrägeri under det föregående året (diagram 2a och 2b). Andelarna är högre bland 65–74-åringarna, i synnerhet bland män, där andelen utsatta för kontokortsbedrägeri uppgår till 4 procent. I båda

³¹ För motsvarande uppgifter gällande enbart brott mot enskild person, se diagram 1B i bilaga 2.

³² Det kan dock förekomma en del variationer i detta avseende beroende på modus inom de stora brottskategorier som täcks av NTU, t.ex. vid typiska åldringsbedrägerier. Se vidare kapitlet om polisanmälda brott.

³³ Vid kort- eller kreditbedrägerier sker den bedrägliga transaktionen ofta utan den utsattes inblandning och det är typiskt sett andra aktörer än just privatpersonen som blir potentiella målsägare i dessa bedrägerifall.

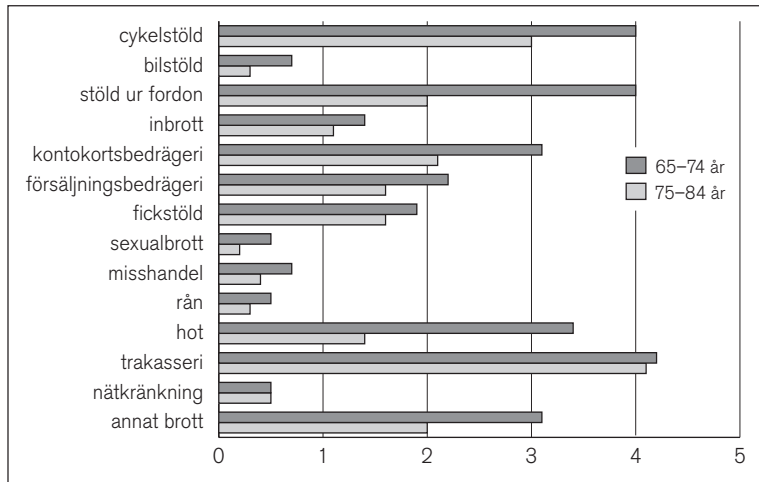

Diagram 2a. Självrapporterad utsatthet bland äldre, efter brottstyp. Kvinnor. Procent. Källa: NTU Lokal 2017.

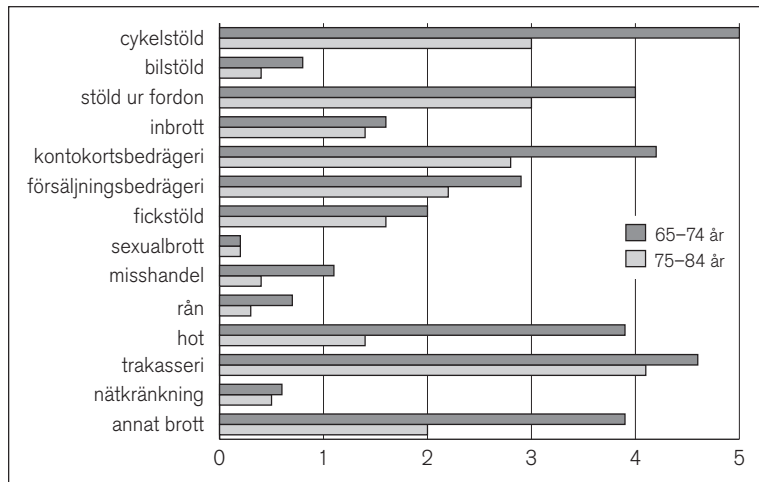

Diagram 2b. Självrapporterad utsatthet bland äldre, efter brottstyp. Män. Procent. Källa: NTU Lokal 2017.

grupperna av äldre är det fler som utsätts för kontokortsbedrägeri än försäljningsbedrägeri. Enligt följdfrågor i den reguljära NTU³⁴ sker bedrägerier mot äldre mindre ofta via internet (28 procent) jämfört med svar från personer under 65 år (34 procent). Svar på frågor om hur stora summor man blivit lurad på visar inget åldersmönster.

Även beträffande fickstöld är utsattheten lägre bland äldre jämfört med personer under 65, men ålderskillnaden är något mindre än vid bedrägerier (diagram 2B, bilaga 2). Bland de äldre

³⁴ I detta fall studeras äldre 65–79 år som en kategori.

är det närmare 2 procent som uppger att de blivit utsatta för fickstöld (diagram 2a och 2b).

Våldsbrott: störst åldersskillnad i utsatthet

Generellt kan man säga att cirka en halv procent av 65–74-åringarna har uppgett erfarenheter av något våldsbrott, det vill säga misshandel, sexualbrott eller rån.³⁵ Motsvarande andelar är ännu något lägre för de äldsta intervjupersonerna. Att utsattheten är lägre bland äldre jämfört med personer under 65 år gäller alla de studerade brotten, men skillnaden är särskilt stor när det gäller just våldsbrott.

Få äldre uppger erfarenheter av sexualbrott

Allra störst är åldersskillnaden beträffande uppgifter om utsatthet för sexualbrott (diagram 2B, bilaga 2). Även om mörkertalet sannolikt är särskilt stort när det gäller uppgifter om sexualbrott uppger en halv procent av kvinnorna i 65–74 års ålder att de blivit ofredade, tvingade eller angripna sexuellt under det föregående året, och bland de ännu äldre kvinnorna är andelen 0,2 procent (diagram 2a och 2b). Det kan jämföras med drygt 10 procent bland kvinnor under 65 år. Skillnaden mellan kvinnor och män i utsattheten för sexualbrott är mycket stor bland personer under 65 år, men minskar med åldern och bland 75–84-åringar försvinner den helt.

De som uppger att de blivit utsatta för något sexualbrott får några följdfrågor om brottets karaktär. Antalet äldre som uppgett att de varit utsatta är för lågt för en mer nyanserad bild, men jämfört med yngre finns en tendens mot relativt färre som uppger att det vid något tillfälle rörde sig om ett mer allvarligt sexualbrott (jämförligt med sexuellt tvång eller våldtäkt). Med andra ord är utsattheten för sexualbrott överlag lägre bland äldre, och det gäller i ännu högre grad allvarliga händelser.

Oftare läkarvård när äldre misshandlas

Även uppgifter om utsatthet för misshandel, det vill säga sparkar, slag eller annat fysiskt våld, visar delvis på liknande mönster. Andelen äldre utsatta ligger kring eller under en procent och könsskillnaden är nästan obefintlig bland de äldsta. På ett liknande sätt som vid sexualbrott går det att i NTU Lokal identifiera hur många av de rapporterade händelserna som varit av mer allvarlig karaktär, men i detta fall genom en följdfråga till de utsatta om huruvida de behövt uppsöka läkarvård. Här är mönstret det motsatta jämfört med sexualbrott (se diagram 3) på så sätt att andelen allvarliga misshandelsbrott är högst i den

³⁵ När det gäller just misshandel är dock andelen äldre män som uppger utsatthet något högre, drygt en procent.

äldsta kategorin av 75–84-åringar. Bland män i denna ålderskategori är det 34 procent av dem som blivit utsatta för misshandel som uppger att de behövt uppsöka läkarvård, vilket kan jämföras med 22 procent bland män under 65. I absoluta tal rör det sig dock inte om många allvarliga händelser, då den självrapporterade utsattheten för misshandel bland äldre i sig är låg. Det bör även beaktas att behov av sjukvård inte behöver vara en direkt indikator av hur grovt våld som har brukats; det är klarlagt att äldre lättare kan få skador givet samma grad av våld (Homeier, 2014), men det är även tänkbart att de söker respektive får vård i högre grad än yngre personer i samma situation.

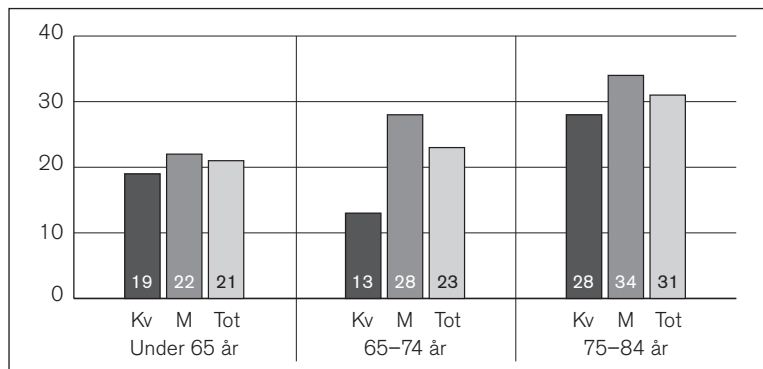

Diagram 3. Andelen personer som uppgav utsatthet för allvarlig misshandel där vård krävdes. ("Ledde händelsen eller någon av händelserna till att du fick sådana skador att du besökte läkare, sjuksköterska eller tandläkare?") Procent (av samtliga utsatta för misshandel). Källa: NTU Lokal 2017

Bekant gärningsperson vanligare vid misshandel av äldre

Resultat från den reguljära NTU, baserade på *brotts handlingar*, tyder på stora köns- och ålderskillnader när det gäller den utsattes relation till gärningspersonen vid misshandel. När äldre män misshandlas är förövaren i sex fall av tio en helt okänd person. Ändå är det något vanligare jämfört med när yngre män utsätts att det finns någon form av bekantskap mellan de inblandade. Vid misshandelstillfällen mot äldre män med en bekant gärningsperson uppges i åtta fall av tio att gärningspersonen var en "annan nära bekant"; i övrigt handlar det oftast om en familjemedlem (dock annan än partner).

När det gäller misshandel mot kvinnor generellt är gärningspersonen oftare en närstående, men det gäller i ännu högre grad bland de äldre (41 procent jämfört med 31 procent bland kvinnor under 65 år). Mer än hälften av händelserna med bekant gärningsperson avsåg misshandel av en nuvarande partner (54 procent), vilket är mindre vanligt bland kvinnor under 65 år (31 procent). Bland yngre kvinnor förekommer däremot misshandel

av en tidigare partner oftare än när kvinnan är äldre (24 jämfört med 9 procent). Det är överlag mindre vanligt att äldre kvinnor misshandlas av en obekant person (22 procent jämfört med 31 procent bland yngre).

Skillnaden mellan utsatta kvinnor och män i relation till gärningspersonen minskar totalt sett med åldern, vilket har att göra med att andelen misshandelshändelser med bekant förövare ökar – men främst när äldre män utsätts.

Mer sällan alkohol i bilden när äldre uppger misshandel

I drygt hälften (55 procent) av händelserna av misshandel rapporterade av äldre män i den reguljära NTU ska gärningspersonen ha varit påverkad av alkohol eller droger vid brottet. Trots den höga andelen är detta betydligt mindre vanligt än när yngre män drabbas av misshandel (72 procent). Andelen händelser med påverkade gärningspersoner är något lägre när äldre kvinnor misshandlas (49 procent) samtidigt som åldersskillnaden är mycket mindre i detta avseende (44 procent bland utsatta yngre än 65 år).

Äldre rånas oftare i en bostad

Även utsattheten för rån är lägre bland äldre jämfört med personer under 65 (diagram 2B, bilaga 2), men åldersskillnaden är mindre jämfört med misshandel och sexualbrott. Under en procent bland äldre kvinnor liksom män uppger att de drabbats (diagram 2a och 2b). Uppgifter från reguljära NTU visar att rån oftast sker på en allmän plats, oavsett ålder och kön. Samtidigt skedde dock vart fjärde rån, rapporterat av en man 65 år eller äldre, i en bostad. Motsvarande andel bland yngre män (men även bland äldre kvinnor) är 4 procent.³⁶

Hot och trakasserier vanligast när de äldsta utsätts för brott

Även när det gäller olika ofredandebrott – det vill säga hot, trakasserier och nätkränkningar – följer jämförelsen mellan åldersgrupper liknande mönster som för övriga ovan beskrivna brott; utsattheten är lägre bland äldre kvinnor och män jämfört med yngre (diagram 2B, bilaga 2) och skillnaden mellan äldre kvinnor och män är samtidigt mycket liten.

Mellan 4 och 5 procent av äldre, både kvinnor och män, uppger att de blivit drabbade av trakasserier i form av upprepade oönskade telefonsamtal, besök eller meddelanden (diagram 2a och 2 b). Utsatthet för just dessa brott är vanligast av alla studerade brotten mot enskild person bland de äldsta, det vill säga

³⁶ Skillnaden kan delvis förklaras av olika tolkningar av rånbegreppet som görs av äldre män jämfört med yngre (se även kapitlet om polisanmälda brott).

75–84-åringarna. Även bland dem i åldern 65–74 är andelen som uppger att de blivit trakasserade högre än vid andra brott mot enskild person.

Beträffande *händelser* av hot visar dessutom den reguljära NTU att det är dubbelt så vanligt att äldre män hotas av en närstående jämfört med händelser riktade mot yngre män (6,3 jämfört med 3,5 procent). Mönstret är samtidigt det motsatta när kvinnor utsätts för hot; i 6 procent av händelserna riktade mot äldre kvinnor var förövaren en närstående, vilket kan jämföras med 19 procent av hoten mot kvinnor under 65. Samtidigt kan man alltså konstatera att cirka 6 procent av händelserna av hot mot äldre – kvinnor som män – kom från en närstående.

Enbart mycket få bland de äldre uppger vidare att de blivit utsatta för nätkränkningar under det föregående året; andelen motsvarar 0,5 procent bland både 65–74-åringar och 75–84-åringar, jämfört med 2,4 procent bland yngre än 65 (se diagram 2B i bilaga 2).

Brott mot den äldres hushåll

I NTU ställs, förutom frågor om brott mot enskild person, även en del frågor om brott som den tillfrågades hushåll kan ha utsatts för utan att brottet för den delen behövde vara riktat just mot den äldre. Resultaten behöver alltså tolkas med tanke på att det inte har kontrollerats för övrig hushållssammansättning, som självklart kan variera. Frågorna handlar om cykelstöld, bilstöld, stöld ur fordon och bostadsinbrott. För samtliga dessa brott rapporteras en lägre grad av utsatthet av äldre; skillnaden är störst när det gäller cykelstöld (diagram 2B i bilaga 2).

Drygt en procent bland äldre (1,4 och 1,1 procent bland 65–74-åringar respektive 75–84-åringar) har uppgett att deras hushåll har drabbats av bostadsinbrott, jämfört med 2 procent av personer under 65 år. Svaren från den reguljära NTU visar att det är mycket mindre vanligt att någon varit hemma när en äldre kvinnas hushåll blivit utsatt för inbrott (19 procent av händelserna) jämfört med händelser av inbrott i bostad där en äldre man bor (32 procent). I linje med det är det något vanligare att inbrottet hos en äldre man skedde nattetid (55 jämfört med 39 procent hos äldre kvinnor). Cirka 3 av 4 bland äldre har uppgett att någonting har blivit stulet i samband med inbrottet, vilket även gäller personer under 65.

Äldre män i ensamhushåll utsätts något oftare än yngre

Andelen äldre som bor ensamma är relativt stor, i synnerhet bland kvinnor, samtidigt som sårbarheten kan antas vara större i denna

grupp. I diagram 3B (bilaga 2) redovisas en jämförelse av utsatthet för brott, oavsett brottstyp, mellan ensamhushåll och övriga hushåll i relation till den utsattes ålder. Resultaten visar att kvinnor i ensamhushåll tenderar att vara utsatta oftare oavsett ålder (även om skillnaden är störst bland 65–74-åringar). Bland män observeras däremot ett svagt åldersmönster; det är enbart bland de äldre som män i ensamhushåll uppger en högre grad av brottsutsatthet jämfört med övriga hushåll. För yngre män är det tvärtom. Skillnaderna beroende på hushållstyp är dock överlag små.

Större andel trakasserier och bedrägeribrott och färre sexualbrott när äldre drabbas

Ett annat sätt att analysera uppgifter om utsattheten för brott i olika ålderskategorier är att, istället för att jämföra de faktiska nivåerna i termer av andelen utsatta personer, utgå från antalet *brottsstillfällen* gällande respektive brottstyp, och jämföra fördelningen mellan olika brott inom varje åldersgrupp. Diagram 4B (bilaga 2) visar att andelen bedrägeribrott (då främst kontokortsbedrägeri), trakasserier och stölder ur fordon är högre bland de brott som äldre totalt sett utsatts för. Även inbrott tycks utgöra en större andel av samtliga brott som drabbar äldre personer (2 procent bland de yngre men 4 procent bland 65–74-åringar och 5 procent i den äldsta gruppen). Dessutom uppger äldre relativt sett fler tillfällen då de ska ha drabbats av ett annat brott än de som specifikt frågas om i NTU Lokal. Den största skillnaden är dock att andelen sexualbrott bland samtliga brott som studeras i NTU Lokal är betydligt lägre bland äldre jämfört med motsvarande andel bland personer under 65 år.³⁷ Andelen händelser av sexualbrott riktade mot äldre motsvarar 5 procent av samtliga brottsstillfällen bland personer 65–74 år gamla och bland de äldsta, 75–84 år, rör det sig om 2 procent av samtliga rapporterade brottsstillfällen.

Äldres otrygghet och oro för brott

Som nämnts inledningsvis är den generella bilden, som även beskrivits i litteraturen, att äldre personer oroar sig mer för brott än yngre, trots den lägre graden av risk att faktiskt drabbas. Att mäta både oro och utsatthet kan dock göras på många olika sätt; frågor kan exempelvis ställas om generell otrygghet respektive oro för egen utsatthet, vilket i sin tur kan kopplas till graden av

³⁷ Om man betraktar andelen *personer* i samma ålder som uppger att de drabbats för olika brott (diagram 2B, bilaga 2) kommer sexualbrott först på fjärde plats efter cykelstölder, hot och trakasserier. Det hänger samman bl.a. med att sexualbrotten, i högre grad än andra brott, tenderar att ha karaktär av upprepad brottslighet på så sätt att en del personer rapporterar många händelser.

utsatthet för olika typer av brott. Dessa erfarenheter och attityder samvarierar med ålder på ett relativt komplext sätt, vilket rimligtvis förklaras av att äldre som grupp har en annan livsstil och utsätts för delvis andra typer av brott (se diagram 4B i bilaga 2).

Var femte kvinna över 74 år går inte ut på kvällarna på grund av otrygghet

INTU ställs en rad olika frågor om både otrygghet och specifik oro för brott. Två av svaren indikerar en större oro bland äldre. För det första är andelen personer som aldrig går ut på kvällarna på grund av otrygghet i sitt eget område dubbelt så hög (10 procent) bland personer i åldern 65–74 år jämfört med dem under 65 år, och ännu högre bland de äldsta (13 procent) (tabell 2B, bilaga 2). Detta mönster återfinns bland både kvinnor och män (diagram 4a och 4b), men orosnivån är betydligt högre bland kvinnor; drygt var femte kvinna över 74 år går inte ut på kvällarna, vilket kan jämföras med 5 procent bland män i samma åldersgrupp (och 2 procent bland män respektive 8 procent bland kvinnor under 65). När det handlar om en mer generell upplevelse av otrygghet kvällstid i det egna området observeras samtidigt inga större ålderskillnader. Vilken typ av otrygghet det rör sig om var dock upp till den intervjuade att definiera, och även om frågan ställs inom ramen för en brottsstudie är det inte säkert att det är just oro för att drabbas av brott som svaren speglar.

Den andra frågan som visar på en större otrygghet bland äldre rör den generella oron över brottsligheten i samhället. Bland 65–74-åringar upplever cirka hälften av både män och kvinnor i stor utsträckning sådan oro. Orosnivån är något lägre bland de äldsta, det vill säga 75–84-åringarna, men även här ligger den högre än bland yngre (två av fem bland personer under 65).

Samtidigt är det relativt färre bland äldre som svarade jakande på en fråga som direkt kopplas till oron för att själv utsättas för brott – nämligen om de ofta ändrar sin väg eller färdssätt på grund av sådan rädsla. Det är tvärtom framför allt yngre kvinnor som är betydligt mer benägna att anpassa sin väg av detta skäl (var tredje jämfört med var fjärde kvinna bland 65–74-åringar och var femte bland de äldsta kvinnorna). Förklaringen kan ligga i att äldre kvinnor, som just redovisats, mer sällan rör sig ute kvällstid, men även i det faktum att yngre kvinnor riskerar att utsättas för andra typer av brott än äldre.

En annan fråga som syftar till att mäta konkreta konsekvenser av oron att drabbas av brott handlar om hur ofta personen avstått från en aktivitet (t.ex. en promenad, ett restaurangbesök eller liknande) på grund av sådan oro. Något fler kvinnor än män har svarat jakande, men det observeras inget tydligt åldersmönster.

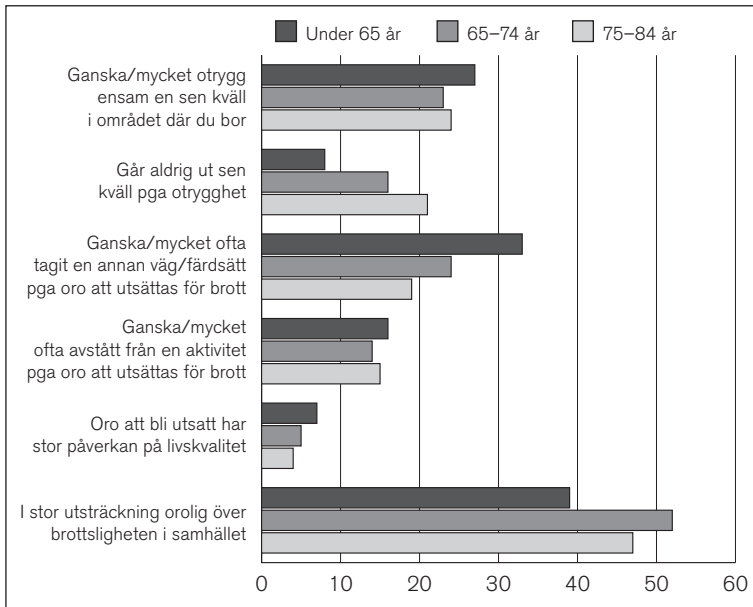

Diagram 4a. Otrygghet och oro för brott i olika ålderskategorier. Kvinnor. Procent. Källa: NTU Lokal 2017.

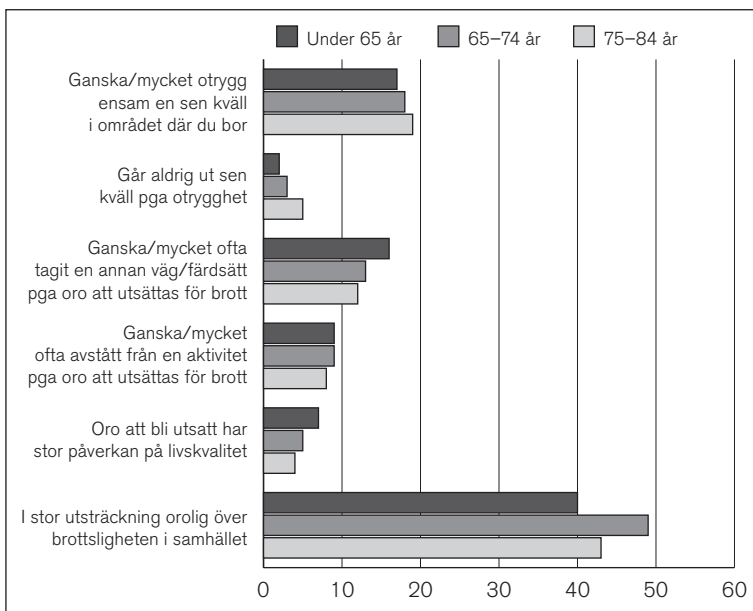

Diagram 4b. Otrygghet och oro för brott i olika ålderskategorier. Män. Procent. Källa: NTU Lokal 2017.

Det kan dock inte uteslutas att i relation till mängden aktiviteter som personer i olika åldrar generellt ägnar sig åt (det vill säga en sannolikt högre aktivitetsgrad bland yngre) är det trots allt vanligare bland äldre att avstå just på grund av oro.

De intervjuade har även fått svara på frågan om i vilken grad oro för att utsättas för brott påverkar deras livskvalitet. Andelen äldre personer som uppger att oro för brott har en stor påverkan på livskvaliteten är något mindre (4–5 procent) än andelen bland dem som är under 65 år (7 procent).³⁸

Oro i relation till egen utsatthet: inget tydligt åldersmönster

Svaren som redovisats hittills speglar oro och otrygghet generellt, utan hänsyn till egna erfarenheter av brott. Det kan tänkas att mönstret skiljer sig när graden av otrygghet studeras utifrån huruvida man själv har utsatts för brott (se tabell 3B i bilaga 2). Resultaten visar att graden av oro och otrygghet tycks vara klart högre bland personer som själva drabbats av brott. Det gäller dock oftast oavsett ålder. Om det finns någon tendens i resultaten så pekar den mot att kopplingen mellan egen utsatthet och oro snarare är något starkare bland yngre personer, enligt de flesta mått som används i NTU. Ett undantag är orons inverkan på livskvalitet som i högre grad tycks vara associerad med egen utsatthet bland äldre.

Oro och otrygghet tycks med andra ord generellt vara i lägre grad relaterade till den egna utsattheten bland äldre personer. Det kan vara så att äldres oro har mindre med den faktiska utsattheten att göra än med upplevelsen av risken att bli utsatt och de konsekvenser brottet kan få med tanke på en eventuell begränsad förmåga att skydda sig, fly eller få stöd från sin omgivning. Liknande resonemang har exempelvis förts av de äldre som Brå intervjuat (se kapitlet med de äldres berättelser). Dessutom kan det vara så att den otrygghet som vissa äldre, speciellt kvinnor, känner och som exempelvis gör att de i högre grad än yngre avstår från att röra sig ute på kvällarna, bidrar till att de i lägre grad utsätts för vissa brott. Att ett eventuellt samband mellan utsatthet och oro för brott är komplext, och sambandets riktning inte är självklart, tas även upp i tidigare studier (se kapitlet med tidigare forskning).

³⁸ Här tas dock ingen hänsyn till faktisk utsatthet för brott. Som redovisas nedan finns det indikationer på att bland äldre påverkas livskvaliteten starkare av oro om man blivit utsatt för brott, jämfört med yngre.

Äldre oroar sig mer för specifika brott i relation till den faktiska risken

Ytterligare ett sätt att studera åldersvariation i oro för brott i relation till utsatthet är att fokusera på specifika brottstyper. I NTU Lokal frågar man även efter i vilken grad de svarande oroar sig för att drabbas av bilstöld, inbrott, våldtäkt eller annat sexuellt angrepp, misshandel, rån och bedrägeri. Åldersskillnader i svaren på dessa frågor kan jämföras med åldersskillnader i uppgifter om själva utsattheten för samma brott. I detta fall sätts oron inte i relation till egen utsatthet utan jämförelsen görs på gruppnivå.

I diagram 5 på nästa sida visas procentuella skillnader mellan olika åldersgrupper i andelen utsatta respektive oroliga för att bli utsatta för olika typer av brott, medan i diagram 5B i bilaga 2 återges de faktiska nivåerna. Där framgår att äldre oroar sig mest för inbrott och bilstöld; i dessa fall är andelen som oroar sig hög även bland personer under 65 år och nivåerna förändras marginellt med åldern. Däremot är oron för att drabbas av bedrägeri eller sexualbrott klart lägre bland äldre.

Som redan redovisats är utsattheten för samtliga studerade brott lägre bland äldre jämfört med personer under 65 år. Även oron för att specifikt drabbas av respektive brottstyp är i de flesta fall lägre i de högre ålderskategorierna, men skillnaden är mindre än i utsattheten. Med andra ord minskar oro bland äldre inte i samma grad som den faktiska utsattheten.

När det gäller bilstöld och inbrott observeras dessutom en viss uppgång i oro bland personer i åldern 65–74 år, trots att motsatsen gäller utsattheten, som överlag är mycket låg. Även för misshandel och rån är nivåerna av utsatthet betydligt lägre bland äldre, medan orosnivån förändras i mindre grad. Tendensen till en större diskrepans mellan utsatthet och oro bland äldre observeras genomgående, förutom möjligen beträffande bedrägerier. Den är även mindre uttalad när det gäller sexualbrott.

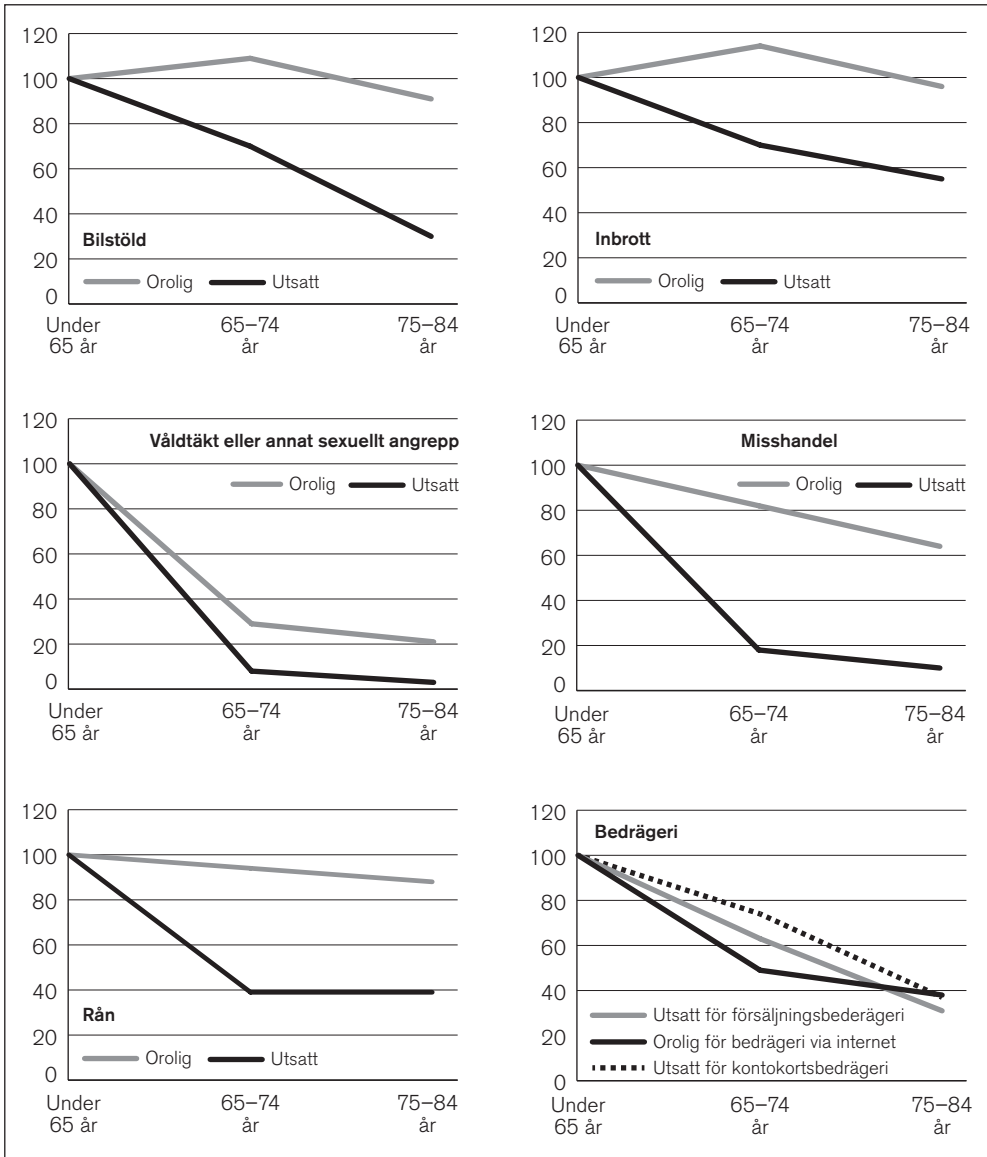

Diagram 5. Ålderskillnader i utsattheten respektive oro för specifika brott. Procent. Källa: NTU Lokal 2017.

Sammanfattning

Enligt självrapporterade uppgifter i NTU har var sjätte person i åldern 65–84 år blivit utsatt för något brott under år 2016. Det gäller både brott mot enskild person och brott mot den äldres hushåll. Utsatthet för brott är överlag lägre bland äldre jämfört med personer under 65 år, och skillnaden är särskilt tydlig när det gäller våldsbrott (speciellt sexualbrott bland kvinnor). Bland de äldsta, det vill säga 75–84 år, var det utsatthet för trakasserier som rapporterades i högst utsträckning av både kvinnor och män (cirka 4 procent oavsett kön). Trakasserier tillhör de vanligaste brotten även bland 65–74-åringar. Om man bortser från brott mot hushåll, där ålder hos den drabbade sannolikt inte är lika avgörande, kan det konstateras att utsatthet för kontokortbedrägerier och hot rapporteras i nästan lika hög grad som trakasserier bland personer som är 65–74. Enbart få bland de äldre uppger att de drabbats av misshandel, sexualbrott eller rån (en procent eller mindre).

Det förekommer även en del skillnader när det gäller omständigheterna som karaktäriserar brott mot äldre jämfört med brott mot personer under 65. En av dessa avser relationen till gärningspersonen vid hot och misshandel, där skillnaderna mellan utsatta kvinnor och män tycks minska med åldern. Det handlar främst om att andelen händelser där gärningspersonen är en bekant eller närstående är större när äldre drabbas, framför allt bland män. Det gör att mönstret i relation till förövaren närmar sig det som observeras bland äldre kvinnor.

Det kan vidare konstateras att även om äldre, utom i några frågor, inte generellt uppger en större otrygghet och oro för brott än personer under 65 år, så tycks de i större utsträckning oro sig för att drabbas av specifika brott i relation till graden av den faktiska utsattheten för samma brott i denna åldersgrupp. Resultaten visar även att äldre, i synnerhet kvinnor, i högre grad än yngre avstår från att lämna sitt hem på kvällarna på grund av otrygghet. Personer som själva varit utsatta för brott rapporterar, i alla åldrar, en högre grad av otrygghet och oro, men kopplingen mellan oro och egen utsatthet (det vill säga på individnivå) tycks vara något svagare bland äldre. Det indikerar att äldre oroar sig av delvis andra skäl än på grund av egna erfarenheter av utsatthet.

Polisanmälda brott mot äldre

Analysen utifrån NTU omfattar även brottsändelser som inte kommit till polisens kännedom och resultaten ger en bred bild av generella brottsnivåer och graden av otrygghet bland äldre i relation till resten av befolkningen. I detta kapitel granskas så kallade fritexter, det vill säga korta beskrivningar av händelseförloppet, från polisanmälningar år 2016 gällande ett urval brott med målsägare som är 65 år eller äldre. Jämfört med NTU fångar detta material en lägre andel av den faktiska brottsligheten, men sannolikt ingår här grövre brott och brott som sker i miljöer som inte fångas i en frågeundersökning (exempelvis brott på äldreboenden, i marginaliserade kretsar med mera). En annan fördel är att uppgifterna inte har någon övre åldersgräns utan även brott mot personer i mycket hög ålder ingår i redovisningen.

Fokus på brottsändelsen och typiska åldringsbrott

I stället för att, som med hjälp av NTU, beskriva brottsnivåer och omständigheter utifrån de drabbades ålder koncentreras analysen av polisanmälningar på själva brottsändelsen och de tillvägagångssätt som gärningspersonen/erna använt vid brottet. I den mån det varit möjligt har typiska så kallade åldringsbrott identifierats och särredovisats. Med åldringsbrott menas, såsom det beskrivits i inledningskapitlet, *brott där offrets ålder direkt har utnyttjats av förövaren, brott som tenderar att oftare fullbordas då den utsatte är äldre eller brott där konsekvenserna blir större på grund av den utsattes ålder*. Dessa kriterier har operationaliserats exempelvis i termer av någon form av åldersrelaterad funktionsnedsättning hos målsägaren, att brottet skedde på ett äldreboende, att målsägaren har drabbats av särskilt allvarliga efterverkningar eller att det på något annat sätt kunde antas att den utsattes ålder hade betydelse i sammanhanget. Bedömningen av gränsen mellan typiska åldringsbrott och andra brott mot

personer 65 år eller äldre har, utifrån den information som har funnits tillgänglig, varit i viss grad subjektiv – något som bör beaktas vid tolkningen. Syftet har varit att med relativt grova mått identifiera brottskategorier där andelen åldringsbrott är särskilt hög, ge en övergripande beskrivning av vanliga omständigheter och tillvägagångssätt vid åldringsbrotten och illustrera det med exempel från fritexterna.

Redovisningen i detta kapitel skiljer sig beroende på brottstyp. De omständigheter som är intressanta att beskriva i samband med vissa brott kan vara mindre relevanta vid andra. När det gäller bedrägerier – för att ta ett exempel – fokuserar analysen i hög grad på vilken modus som använts, med tanke på den stora variationen. Vid analyser av misshandel eller sexualbrott kan snarare relation till gärningspersonen, typ av brottsplats eller eventuella skador vara av intresse.

Bedrägerier

Bedrägerier är den enskilt mest omfattande och dessutom snabbt växande kategorin bland polisanmälda brott. Brotten drabbar personer i alla åldrar och även om andelen anmälningar med målsägare som är 65 år eller äldre enbart utgör cirka en procent av samtliga anmälningar (NBC 2014) karaktäriseras vissa typer av bedrägerier av att gärningspersonerna medvetet utnyttjar just personens höga ålder, alternativt har äldre i vissa fall lättare för att bli vilseledda (Brå, 2016b).

Sammanlagt 743 fritexter gällande bedrägerier mot personer 65 år eller äldre har granskats.³⁹ Då bedrägerier inte bara är en stor utan även en mycket heterogen kategori har Brå granskat ett utökad urval som stratifierats utifrån brottskoder för olika bedrägerityper.⁴⁰ De fem huvudkategorier som Brå utgår ifrån är *kortbedrägerier*, *fakturabedrägerier*, *övriga telefon- och internetbedrägerier*, *annonsbedrägerier* och *kreditbedrägerier*. Kategoriseringen bygger alltså på själva tillvägagångssättet vid brottet.

³⁹ Det motsvarar ett urval på drygt 3 procent av samtliga anmälda bedrägerier *mot äldre* det aktuella året.

⁴⁰ Redovisningen nedan följer här en annan struktur än övriga avsnitt i detta kapitel och tillämpar den kategorisering som tagits fram i Brås tidigare rapport om bedrägerier (2016b). Inom rättsväsendet råder konsensus om att de brottskoder som polisen använder i samband med en bedrägerianmälan är föråldrade och inte kan användas för att på ett adekvat sätt beskriva dagens bedrägeribrott. Brottskoderna är för närvarande under revision. Här granskades ett urval av följande brottskoder: Datorbedrägeri (0901), Automatmissbruk (0902), Bedrägeri med kontokort (0904), Bedrägeri mot funktionsnedsatt (0905), Övrigt bedrägeri (0906), Bedrägeri med hjälp av faktura (0912) och Bedrägeri med hjälp av internet (0913). Då urvalsstorleken skiljde sig något inom respektive brottskod har en vikt tillämpats vid omräkningen till den nya kategoriseringen.

Bland samtliga granskade bedrägerier bedömdes 15 procent (n=113) som åldringsbrott, men som framgår av diagram 6B (bilaga 2) varierar andelen beroende på bedrägerityp. Det är främst bland bedrägerier med fysiska bankkort, fakturabedrägerier men också övriga telefon- och internetbedrägerier som andelen åldringsbrott är hög. En stor andel av de polisanmälda brotten är svåra att placera i en specifik kategori och just bland dessa, det vill säga inom kategorin som här benämns ”annat bedrägeri”, är andelen åldringsbrott mycket hög.

Oftare direktkontakt och aktivt vilseledande

Om åldringsbedrägerier, oavsett kategori, jämförs med samtliga anmälda bedrägerier mot personer 65 år eller äldre (se tabell 4B i bilaga 2) framkommer att bedragaren betydligt oftare haft fysisk kontakt med den äldre (45 procent jämfört med vart tionde fall bland samtliga ärenden med äldre målsägare). Det förekommer också oftare att kontakten inleds via telefon. Det är med andra ord frågan om händelser där mer aktivt vilseledande har skett från bedragarens sida. Att direktkontakt med bedragaren ofta förekommer vid åldringsbrott återspeglas även i uppgifter om brottsplatsen, som betydligt oftare är den äldres bostad. Åldringsbedrägerier med inslag av *aktivt vilseledande* tycks dessutom klart oftare rikta in sig mot äldre kvinnor, jämfört med bedrägerier mot samtliga personer som är 65 år eller äldre.

Bedrägerier med fysiska kortkort: fickstöder, shoulder surfing och låstjänster

Kortbedrägerier är idag totalt sett den vanligaste formen av bedrägeribrott (Brå, 2016b), och så även mot personer 65 år och äldre. Det finns två grundtyper av kortbedrägerier – med ett fysiskt kort eller enbart med elektroniska kortuppgifter. Det är uteslutande bland bedrägerier med de fysiska korten som de typiska åldringsbrotten återfinns (två av fem, motsvarande 44 händelser⁴¹).

Det är vanligt att brottet föregås av att målsägaren blivit bestulen på kortet (hälften av åldringsbrotten). Ett känt tillvägagångssätt är då, som redan nämnts, så kallad *shoulder surfing*, då bedragaren på något sätt lyckas avläsa kortkoden när den äldre handlar eller tar ut pengar och sedan tillgriper kortet. Sådana bedrägerier riktar sig oftare mot äldre, enligt vad som framkommit i samtal med polisen. Det är även relativt vanligt att någon har ”lånat” den äldres kort utan att målsägaren varit medveten om det. Van-

⁴¹ Det vill säga två av fem bland kortbedrägerier med fysiska kort med äldre målsägare.

ligtvis riktas då misstankarna mot någon som har haft tillgång till den äldres ägodelar – såsom hemtjänstpersonal, vän eller släkt:

*Målsägare anmäler att någon har gjort ett uttag på 3 000 kronor från hennes konto. Hon misstänker en tjej från hemtjänsten, som varit och handlat med målsägarens kort och kod.
(Kvinna, 65 år)*

Det förekommer även att bedragaren direkt lurar till sig kortet, exempelvis genom att låtsas vara en hantverkare eller en tjänsteman:

Målsägaren ringde sin dotter (anmälaren) och berättade att en okänd vältalig man ringde på hos henne och sa att han kom från säkerhetsavdelningen hos Hemköp där hon handlat tidigare samma dag. De hade fått virus och han ville kompensera henne, men behövde då hennes kort och kod. Målsägaren har lämnat över kortet men direkt ringt sin dotter. Under tiden har redan 12 000 kr tagits ut. (Kvinna, 85 år)

Exemplet ovan illustrerar något som framkommer i ett flertal granskade fall av bedrägerier mot äldre, nämligen att den utsatta förstår, eller åtminstone anar, att hon blir utsatt för brott, men vågar inte göra motstånd. I det granskade materialet förekommer även ett flertal ärenden där en okänd person direkt utnyttjar den äldres kognitiva funktionsnedsättning⁴² genom att ringa på och erbjuda sig att stå till tjänst med att hämta pengar eller handla:

En okänd man har ringt på hos målsägaren och erbjudit hjälp med att hämta pengar. Målsägaren, som lider av demens, har gett honom sitt kort. Inga uttag har gjorts. Hemtjänsten uppger att flera äldre i området har drabbats. (Kvinna, 89 år)

I de flesta fall av åldringsbedrägerier med kort har bedragaren haft en liknande fysisk kontakt med den äldre. Gärningspersonen är oftast obekant med målsägaren, men i ett antal ärenden har någon i vårdpersonalen pekats ut.

Fakturabedrägerier: bedräglig telefonförsäljning av abonnemang

Bland så kallade fakturabedrägerier kunde en fjärdedel av anmälningarna (27 händelser) kodus som typiska åldringsbrott. Alla utom fyra bland dessa handlar om bedräglig telefonförsäljning. Bedragaren är eller låtsas vara ett företag som kontakter målsägaren via telefon och erbjuder olika varor eller tjänster till försäljning. Ofta handlar det om mobilabonnemang. Det är inte alltid som målsägaren förstår vad hon eller han har tackat ja till

⁴² Enligt polisens bedömning i fritexten.

och även när upplevelsen är att man tackat nej, kommer fakturan ändå. Exemplet nedan illustrerar svårigheter att värja sig mot liknande typ av försäljning:

Målsägaren har köpt ett telefonabonnemang hos [ett telecom-företag]. Första fakturan kommer på drygt 4 600, målsägaren försöker kontakta företaget men lyckas inte. Nästa faktura är på 3 000 kr och det visar sig att målsägaren har fem abonnemang hos företaget. Av rädsla att hamna hos Kronofogden har hon betalat båda fakturorna. (Kvinna, 66 år)

Ovisshet kring vad en obetald faktura kan leda till och rädsla för negativa konsekvenser gör att en del äldre väljer att betala även om de anar att allt inte gick rätt till. Bedragarna kan alltså utnyttja både målsägarnas eventuella funktionsnedsättning som dålig hörsel eller försämrad kognitiv förmåga och deras goda tro och rädsla att skuldsätta sig. Mer än hälften av de fakturabedrägerier som kunde beskrivas som typiska åldringsbrott hade fullbordats genom en betalning, jämfört med en fjärdedel bland samtliga granskade fakturabedrägerier mot äldre (dvs. minst 65 år).

När det gäller fakturabedrägerier inom telecombranschen sker den första kontakten mellan bedragaren och den äldre oftast på telefon, men ibland även genom ett direkt möte med försäljaren:

Målsägaren är gravt synskadad. Telefonförsäljare i en galleria har riktat in sig på henne, hon har försökt lyssna men ”de pratade på ett sätt hon inte förstod”. Hon ville inte ha något abonnemang, men senare kom en faktura från [ett etablerat telecomföretag] på över 1 000 kr. Målsägaren känner sig mycket lurad. (Kvinna, 88 år)

Det är inte alltid uppenbart var gränsen går mellan brott i termer av rent bedräglig försäljning (med exempelvis en manipulerad samtalsinspelning) och mer aggressiva former av försäljning som inte utgör brott. Det är också oklart om aggressiv eller direkt bedräglig försäljning specifikt riktar sig mot äldre eller om äldre kunder främst har svårare att uppfatta situationen och tacka nej till ett avtal och/eller är lättare att vilseleda.

På liknande sätt som vid telecombedrägerierna förekommer även att målsägare tackar ja till ett varuprov, exempelvis hälsokost, men företaget fortsätter att skicka fakturor med hänvisning till att personen har tackat ja till en prenumeration.⁴³ Många av liknande bedrägliga fakturor som kommer med post är utformade som ett slags *erbjudande* utan att den utsatte, kanske speciellt en äldre person, uppfattar det på det viset.

⁴³ Liknande brott med inslag av nätfiske ligger i direkt närhet av andra internetrelaterade bedrägerier där exempelvis kortuppgifter används (se nedan). Skillnaden är bara att målsägare i de här redovisade ärenden faktureras istället.

Övriga telefon- och internetbedrägerier: falska läkare och ”barnbarnsbedrägerier”

Med övriga telefon- och internetbedrägerier menas olika typer av upplägg där bedragaren använder skadlig kod (”malware”) eller kontaktar den utsatte via telefon eller internet – exempelvis genom så kallat nättfiske.⁴⁴ Var femte av dessa anmälningar kunde beskrivas som åldringsbrott (47 händelser). Ett relativt vanligt tillvägagångssätt bland dessa är så kallade ”vän i nöd”-bedrägerier (15 händelser), som går ut på att gärningspersonen kontaktar den äldre och hävdar att denne är en bekant, vän eller släkting som befinner sig i nöd och behöver ekonomisk hjälp. I vissa fall sker kontakten genom ett kapat mejl- eller facebookkonto, vilket gör den mycket trovärdig. Telefon var dock det vanligaste kontaktsättet.

Telefonbedragare som riktar in sig mot äldre

Bedragarna ändrar sina strategier snabbt, och det aktuella året (2016) var ett relativt vanligt modus att ringa upp en äldre person och låstas vara en släkting, vanligen från Finland, som nu befinner sig i Sverige och har problem med sin bil (så kallade ”barnbarnsbedrägerier”). I vissa fall hade sedan en vän till släktingen skickats hem till den äldre för att hämta pengarna eller kontokort med kod. Målsägaren var oftare en kvinna (i 9 fall av totalt 13 granskade händelser av denna typ).

En liga⁴⁵ som var aktiv samma år och som systematiskt riktade in sig mot äldre gick till väga på så sätt att den äldre fick ett telefonsamtal från en falsk läkare (17 händelser). I samtliga fall var målsägaren en kvinna. Läkaren påstod sig ha tillgång till målsägarens journal och hävdade att målsägaren behöver byta medicin (ofta mot högt blodtryck, vilket många äldre lider av). Den nya medicinen skulle kosta en högre summa pengar, som den äldre senare skulle få tillbaka genom Försäkringskassan. Ibland erbjöd läkaren ett hembesök för att ordna betalningen, ibland uppmanades målsägaren att skicka sina betaluppgifter utomlands:

En man ringer målsägaren och presenterar sig som hennes läkare. Han vill sälja en medicin som bara finns utomlands. Målsägaren lämnar ut sina kortuppgifter till honom. Läkaren vill även att målsägaren skickar sitt kort och kod till England. Målsägaren kontaktar sin bank som avråder henne från detta och uppmanar till en polisanmälan. (Kvinna, 83 år)

⁴⁴ Dessa brott tillhör samtidigt inte någon av de andra bedrägerikategorierna (även om kontakten ofta sker via telefon och internet också vid exempelvis fakturabedrägerier eller annonsbedrägerier).

⁴⁵ Enligt samtal med polisens CIRCA-grupp.

Större risk för fullbordan främst vid internetbedrägerier

Förutom typiska åldringsbrott där bedragarna specifikt riktar in sig mot äldre (ofta kvinnor) ingår i denna kategori även en del bedrägerier som sannolikt riktar sig mot alla, men där risken för vilseledande och fullbordan är större när den utsatte är äldre – något som också utgör ett av kriterierna vid den definition av åldringsbrott som används i denna rapport. Vanliga exempel på sådana brott är de så kallade microsoftbedrägerierna, som förekommer i relativt stor omfattning i det granskade materialet (27 ärenden). Målsägaren blir uppringd av teknisk support som låstas erbjuda hjälp för att i själva verket få tillgång till den äldres dator. Hälften av de granskade microsoftbedrägerierna mot personer 65 år eller äldre hade fullbordats genom att en transaktion ägt rum, och kan därmed beskrivas som typiska åldringsbrott.

Det är dock främst vid internetbedrägerier, där någon direkt kontakt sällan förekommer, som risk för fullbordan kan vara stor bland äldre. Ett vanligt internetbedrägeri är så kallade utpressningsvirus (*ransomware*), då bedragaren skickar en skadlig kod till målsägarens dator. Det kan likna ett meddelande från polisen eller ett legitimt företag, men den utsatte krävs på en viss summa pengar för att ta bort krypteringen som koden orsakat så att datorn ska kunna användas igen. Ytterligare ett exempel är så kallat nätfiske, då man via internet kan bli ombedd att fylla i sina uppgifter (genom ett meddelande från ett till synes legitimt företag) eller betala en krona för ett erbjudande. I samtliga dessa fall kan det antas att medan yngre personer ofta misstänker ett bedrägeriförsök blir äldre i liknande situationer mer sårbara och risken att brotten fullbordas är större.

”Annat bedrägeri”: bedrägliga hantverkare och olovliga överföringar

Bedrägerier är ett mycket omfattande och heterogent brottsområde, där karaktären på brotten dessutom ständigt förändras. Som redan nämnts kunde en del av de polisanmälda brotten inte placeras i en specifik kategori och just bland dessa är andelen åldringsbrott högst, mer än hälften (30 händelser). I 14 fall hade målsägaren, enligt vad som framgick i fritexten, någon form av fysisk eller kognitiv funktionsnedsättning. En stor del av denna kategori motsvaras av händelser då målsägaren får ett objektet besök i sitt hem. Bedragaren ringer på hos den äldre och låtsas vara en försäljare, hantverkare eller en tjänsteman.

Bedrägliga hantverkare var ett återkommande tillvägagångssätt. Det kan handla om en låtsaselektriker som skulle ”kontrollera eluttagen” hos den äldre, men ännu vanligare var att en grupp hantverkare, oftast icke svensktalande, ringer på hos den äldre

och erbjuder sina tjänster i huset eller trädgården, i vissa fall påbörjar arbetet, men tar snabbt betalt och försvinner sedan utan att slutföra uppgiften:

Målsägaren har fått besök av två män från Irland som erbjöd sig att spola hans tak och byta några plattor. De tog 100 000 kr för arbetet som de lämnade ofärdigt. De krävde ytterligare 40 000 för nya plattor. Kom sedan aldrig tillbaka. Målsägaren är rädd att de dyker upp och kräver honom på mer pengar. (Man, 74 år)

Oron att bedragarna kommer tillbaka beskrivs i flera anmälningar.

Ett flertal ärenden rörde släktingar som förmådde den äldre, oftast med demens (enligt uppgift i anmälan), att skriva på ett gåvobrev gällande exempelvis fastigheter. En annan återkommande bedrägerityp är olovliga överföringar från den äldres konto. I majoriteten av dessa händelser fanns det någon bekantskap mellan de inblandade. Bedragaren var antingen en släkting, bekant eller vårdpersonal:

Anmälaran, målsägarens gode man, har sett att det under ett års tid skett olovliga överföringar, uttag och köp från målsägarens konto, totalt sett har cirka 270 000 försvunnit. Det är målsägarens son som använder kortet. Målsägaren är dement och bor på ett äldreboende. (Man, 82 år)

Få åldringsbrott bland annons- och kreditbedrägerier samt kortbedrägerier utan fysiskt kort

Enbart få händelser har kunnat kodus som typiska åldringsbrott bland anmälningar om annons- eller kreditbedrägeri. Annonssbedrägeri innebär att köparen betalar en viss summa för en vara som annonserats ut på en försäljningssida på internet, men varan levereras aldrig och kontakten med säljaren upphör. När det gäller kreditbedrägerier påbörjas dessa typiskt sett med någon form av identitetsstöld; bedragaren kommer över en annans personuppgifter och handlar med dessa, oftast på faktura. I samtliga de sju ärenden som kunde beskrivas som typiska åldringsbrott av denna typ fanns en person utpekad som hade haft en närmare kontakt med målsägaren (den äldres barn, hemtjänsten, en inneboende är några exempel).

Bland kortbedrägerier med elektroniska uppgifter (det vill säga utan det fysiska kortet) fanns inga brott som kodades som typiska åldringsbrott, inte minst då informationen ofta var brisande i dessa anmälningar. Bland samtliga bedrägerier mot personer 65 år eller äldre utgör de samtidigt den största kategorin, och

granskningen av fritexterna visar att det inte sällan handlar om pensionärer som vistas utomlands eller handlar på internet:

Målsägare har inte använt kortet sedan februari, då hen betalade en hotellövernattning i Dubai. Vid månadsskiftet januari–februari användes kortet för inköp tre gånger på Hawaii. Besökta länder/orter: USA, Australien, Singapore och Dubai under januari/februari 2016. (Kön oklart, 66 år)

En del friska pensionärer med mycket fritid och god ekonomi kan ha ett aktivt konsumentbeteende med resor och internetköp, och därmed större sårbarhet för bedrägerier med kontouppgifter – utan att det för den delen handlar om typiska åldringsbrott såsom dessa definierats i denna studie.

Stöld i bostad utan inbrott

Sammanlagt 100 slumpmässigt valda polisanmälningar gällande *stöld i bostad utan inbrott*⁴⁶ med målsägande som var 65 år eller äldre har granskats. Hälften av samtliga händelser har bedömts som åldringsbrott enligt de kriterier som används i denna studie, vilket är en hög andel jämfört med de andra granskade brottstyperna.

Objudna besök och misstänkt vårdpersonal

I 65 av de 100 granskade fallen var brottsplatsen den äldres bostad och i 26 fall skedde stölden på ett äldreboende.⁴⁷ Det är inte ovanligt att anmälan avser saker som ska ha försvunnit ur målsägarens hem eller rum utan att denne kan redogöra för hur. Då misstänks ofta hemtjänstpersonal eller personal på äldreboendet. I flera sådana fall med misstänkt personal är det chefer för ett äldreboende eller en hemtjänst som anmäler brottet:

Chefen på ett äldreboende anmäler att en av hyresgästerna har blivit av med 500 kr ur sitt låsta kassaskåp. Det är bara personalen som har tillgång till koden till skåpet. (Kvinna, 91 år)

Målsägaren har upptäckt att han saknar sin burk Stesolid. Han har hemtjänst flera gånger om dagen. Sitter i rullstol. (Man, 71 år)

Vissa anmälningar ger intryck av att målsägaren själv förlagt sina saker någonstans, t.ex. klädesplagg, och anmäler brott – ibland upprepade gånger. Sammanlagt 16 av anmälningarna avsåg händelser där skrivningen i anmälan tyder på att det kan vara tveksamt om brott verkligen begåtts:

⁴⁶ Brottskod 0858 och 0859.

⁴⁷ I sex fall var brottet felrubricerat, t.ex. då stölden föregicks av inbrott eller var en fickstöld i trapphuset eller ett bedrägeri då gärningspersonen lurat till sig målsägares kontokort.

Någon ska ha tillgripit målsägarens jacka från garderoben vid ytterdörren. Bara hemtjänsten har nyckeln. Anmälningshistorik finns. (Kvinna, 87 år)

I övriga fall tycks dock saker sannolikt ha stulits ur boendet. Vanligast bland de stulna föremålen är smycken, kontanter och plånböcker men även mediciner. Förutom hemtjänsten misstänks ibland även hantverkare eller tjänstemän som besökt den äldre i något ärende. När gärningspersonen uppenbart lurat sig in i bostaden i egenskap av just hantverkare eller liknande (15 ärenden) är det vanligt att både stöld och bedrägerier förekommer:

Målsägarens bekant anmäler att utländska hantverkare har varit hos målsägaren, som är dement, och utfört arbete. Under tiden försvann bankpapper värda en hög summa pengar samt målsägarens pass ur hans kassaskåp. Hantverkarna har även varit på banken med målsägaren för att få betalt för arbetet. (Man, 77 år)

Det händer också att målsägaren glömmer att låsa dörren och någon okänd tillgriper exempelvis en väska eller plånbok i hallen; ett antal anmälningar var av denna typ:

Målsägaren har lämnat dörren olåst och när hon kom var en man (och ett barn) hos henne. Mannen sprang ut men tog med sig målsägarens jacka. (Kvinna, 85 år)

Fickstöld, väskryckning och rån

Gränsen mellan fickstöld, väskryckning och rån är inte alltid lätt att avgöra vid anmälningstillfället, vilket också återspeglas i de brottskoder polisen väljer vid brottsrubriceringen. När exempelvis en väska stjäls från målsägarens rullator kan brottet i vissa fall registreras som fickstöld och ibland som väskryckning, beroende på tillvägagångssättet. Även gränsen mellan väskryckning och rån kan vara hårfin, i synnerhet när målsägaren blir skadad i samband med brottet. Strikt juridiskt ska våld eller hot om våld användas som *medel* för att komma åt stöldgodset om brottet ska rubriceras som rån. Om en väska rycks från en person och denne ramlar omkull i samband med brottet, något som sannolikt händer oftare när äldre personer utsätts, bör det vara frågan om väskryckning – trots det våldsamma förloppet. Från målsägarens perspektiv kan upplevelsen vara snarlik den vid rån, och det är inte sällan som rånbegreppet förekommer i anmälans fritext, trots att väskryckning används som brottskod.

Med de glidande gränserna i åtanke kommer det nedan att redogöras för vissa omständigheter kring dessa tre brottstyper utifrån hur de registrerades vid anmälan. Även om polisens användning

av brottskoder inte alltid är konsekvent i dessa fall, kan man i materialet urskilja vissa mönster för respektive kategori.

Fickstöld: i butiker och i kollektivtrafiken

Av 100 granskade ärenden gällande fickstöld⁴⁸ kunde 12, enligt Brås kriterier, kodus som åldringsbrott (målsägaren i mycket hög ålder, i behov av rullator, med funktionsnedsättning eller liknande). Anmälan är ofta gjord via internet⁴⁹ och innehåller då sporadiska uppgifter, men i de fall målsägarens kön framkommer är det något oftare kvinnor som drabbas. Då fickstöld ofta sker utan att målsägaren märker något innehåller anmälningarna få uppgifter om misstänkta gärningspersoner.

Brottsplatsen är nästan alltid en allmän plats, ofta inomhus och där det förekommer trängsel – som exempelvis i kollektivtrafiken eller en plats i anslutning till denna, det vill säga en busshållplats, station eller liknande. Drygt var femte fickstöld har skett i en butik eller ett shoppingcentrum. När brottet sker i butik så är det ofta i kassakön eller när målsägaren lämnar sin vagn eller väska utan uppsikt för att hämta en vara:

Någon har stulit målsägarens plånbok ur hennes tygväska, då hon var inne på Willys. Hon hade hängt väskan på kundvagnen. Troligen stals plånboken då målsägaren för en kort stund lämnat vagnen för att hämta potatis. (Kvinna, 81 år)

Ett annat scenario aktuellt i flera anmälningar är att gärningspersonen låtsas vilja hjälpa målsägaren med rullator eller rullstol – antingen för att hämta en vara i butiken eller för att komma in i porten eller trappan. Inte sällan framgår att gärningspersonen följt efter målsägaren efter att denne varit och handlat eller hämtat ut pengar:

Målsägaren har varit och handlat och kört sin el-rullstol ungefär 300 m hem. Vid porten kom en man på cirka 25 år fram och hjälpte målsägaren genom porten och in i hissen. Hemma upptäcker målsägaren att plånboken, som fanns i jackfickan, är borta. (Man, 66 år)

Sammanlagt sex av de granskade fickstölderna skedde på ett kafé eller restaurang och hade ett mycket likartat förlopp: målsägaren har sin jacka eller väska över ryggstödet och upptäcker senare att plånboken är borta. Det framgår av relativt många anmälningar att målsägaren kan ha tappat föremålet, vilket denne ofta medger osäkerhet kring. I mer än hälften av händelserna var det en plånbok som försvann, men flera ärenden avsåg stöld av mobil-

⁴⁸ Brottskod 9817, 9818.

⁴⁹ Anmälaren har i dessa fall troligen ringa förväntningar på att fallet kommer att klaras upp, men gör anmälan då försäkringsbolaget kräver det.

telefon. En tiondel av händelserna ägde rum utomlands. Enligt samtal med polisen sker många fickstölder i mer systematisk och organiserad form, med ligor som ligger bakom en hel kedja av brotten. Så tycks inte vara fallet när det gäller väskryckningar och rån, där gärningspersonerna förefaller agera mer enskilt och inte lika utstuderat.

Väskryckning: unga förövare i grupp

Även om en relativt stor andel de 100 granskade väskryckningsfallen⁵⁰ inte kan betraktas som ren väskryckning⁵¹ så finns det generellt några utmärkande drag. Jämfört med fickstöld är målsägarna överlag äldre och nästan var tredje hade en fysisk funktionsnedsättning. Väskryckning tycks också klart oftare drabba äldre kvinnor (sju av tio anmälningar). Mycket tyder alltså på att dessa brott i större utsträckning riktas mot fysiskt svagare äldre. En tredjedel av anmälningarna har kodats som åldringsbrott.

Jämfört med anmälningar om fickstöld finns det, av naturliga skäl, oftare uppgifter om gärningspersoner; i minst en tredjedel av brotten rör det sig om unga förövare, under 25 år, som i samtliga utom tre ärenden var män. Det är inte ovanligt att gärningspersonerna är tonårskillar som utför brottet i grupp. I en fjärdedel av ärendena uppgav målsägaren att förövarna verkade vara i tonåren och i fyra av tio ärenden var flera gärningspersoner inblandade:

Målsägaren cyklade när två killar 14–15 år kom, även de på cykel, och tog väskan som låg i målsägarens cykelkorg. Där fanns 1 600 kr i kontanter, triss med 500 vinst, almanacka, två resekort, lånekort m.m. (Kvinna, 76 år)

Gärningspersonen har tagit målsägarens väska från korgen på hennes rullator. I tumultet ramlar målsägaren baklänges och slår i huvudet. Fick sy 5–6 stygn. (Kvinna, 79 år)

Som i exemplen ovan är det relativt vanligt att den äldre har väskan hängande på rullatorn eller på cykeln och det förekommer att målsägaren ramlar i samband med väskryckningen, med skador som följd. I 16 ärenden fanns uppgifter om skador hos målsägaren, som ibland också rubriceras som vållande till kroppsskada (utöver stölden). Liksom vid fickstöld sker vissa väskryckningar nära målsägarens bostad efter att denne varit och handlat eller hämtat kontanter:

⁵⁰ Brottкод 9819, 9820

⁵¹ 18 ärenden av 100 var troligen felrubricerade och avsåg andra typer av stöld, som fickstöld då målsägaren upptäcker att plånboken eller väskan är borta. I några fall handlar det om uppenbara rån med stöld under knivhot eller stöld efter att den äldre knuffats omkull.

Målsägaren har varit och handlat. När hon är vid sin port, kommer två personer på moped och rycker hennes väska. Målsägaren uppfattar att de stod bakom henne i kassakön när hon handlade. (Kvinna, 93 år)

En annan likhet med fickstölder är att en tiondel av de studerade väskryckningarna mot äldre, trots att de anmäls i Sverige, skedde under en utlandsresa.

Rån: mycket nära väskryckning

Polisanmälda rån med äldre målsägare är relativt få. Granskningen begränsade sig därför till enbart rån *mot funktionsnedsatt* inom- respektive utomhus, där andelen äldre var betydligt högre (drygt hälften). Vart annat ärende bland dessa har granskats, vilket motsvarar 30 anmälningar.⁵² Som redan nämnts ligger dessa i direkt närhet till väskryckning, men med mer fysiskt våld inblandat. Frågan är dock om våldet använts för att kunna genomföra tillgreppet eller om det snarare blev en bieffekt av det. Mycket tyder på att det ofta är slumpen som avgör vilken brottsrubricering som blir aktuell vid anmälningstillfället. Att så få fall av rån mot äldre förekommer bland anmälda brott tyder på att mer våldsamma tillgreppsbrott mot äldre vanligen rubriceras som väskryckning. Händelser där våld eller hot om våld använts *för att* kunna genomföra ett tillgreppsbrott mot en äldre person är i verkligheten sannolikt få, möjligen då våldet helt enkelt inte behövs som ett medel.

Bland händelser rubricerade som rån finns några som polisen i fritexten beskriver som ”motvärnsfall”. Det rör sig om tillgreppsbrott med mer våldsamt förlopp, exempelvis när målsägaren ramlar eller får mindre skador, utan att våldet är ett led i genomförandet. Våldet eller skadorna uppstår först för att målsägaren gjort motstånd:

Gärningspersonen hade följt efter målsägaren in i hissen, sa ”hej” och ryckte loss hennes halsband. Målsägaren gjorde motstånd, rev gärningspersonen och höll i halsbandet. Lyckades dock inte. Fick skador av händelsen, dock oklart vilka. (Kvinna, 93 år)

Omständigheterna kring rån är i övrigt närmast identiska med vad som är karaktäristiskt för väskryckning – med unga manliga förövare, ofta i grupp, och kvinnliga målsägare. Hälften av händelserna har lett till dokumenterade skador hos målsägaren.

⁵² Brottskod 0892, 0893. Enligt samtal med experter inom polisen är det ovanligt med rån mot äldre. Rubricering som ofta används vid liknande händelser är snarare väskryckning. Brå ville ändå undersöka närmare även denna begränsade kategori, där brott mot funktionsnedsatt markeras med särskilt brottskod.

Misshandel

Polisanmälningar om misshandel registreras under specifika brottskoder som bland annat tar hänsyn till typen av relation mellan målsägaren och gärningspersonen/erna. Två särskilda slumpmässiga urval har gjorts (se tabell 1B i bilaga 1) av anmälningar gällande målsägare 65 år eller äldre om misshandel av *bekant* respektive *obekant*.⁵³ Anmälningar om misshandel mot äldre där någon bekantskap till misstänkt föreligger är fler än de som gäller misshandel av obekant, samtidigt som de även innehåller en högre andel typiska åldringsbrott. Brottskategorin har därför fått ett något större utrymme i granskningen.

Misshandel av bekant: relationsvåld, våldsamma barn och grannfejder

Sammanlagt 149 anmälningar om misshandel mot personer 65 år eller äldre har granskats där målsägaren hade, enligt brottskoden i anmälan, någon form av relation till gärningspersonen.⁵⁴ Det kan vara frågan om allt från en nära relation till annan släktskap, bekantskap eller professionell relation (t.ex. händelser med vårdpersonal). Var fjärde bland dessa ärenden har kodats som typiska åldringsbrott.

Resultaten (tabell 5B i bilaga 2) visar att det är något vanligare att målsägaren är en kvinna och i hälften av händelserna var brottsplatsen det egna hemmet. I samband med drygt sju av tio händelser har målsägaren fått skador, som i de flesta fall bestod i smärta, märken eller i vissa fall sår, svullnader och blödning. Minst 5 procent av brotten har dock resulterat i allvarligare skador, enligt vad som går att utläsa i anmälan.

Relationsvåld

Inom misshandelsfall mot äldre med bekant gärningsperson kan man urskilja vissa tydliga underkategorier (tabell 5B i bilaga 2). Tre av tio, motsvarande 45 händelser, handlar om misshandel i en nära relation, då gärningspersonen är eller har varit målsägarens partner. I åtta fall av tio bland dessa ärenden var målsägaren en kvinna. Enbart fyra händelser handlar om misshandel mot man med kvinnlig förövare.⁵⁵ Till stor del känns händelsernas karaktär igen från studier om relationsvåld överlag, inte sällan med inslag av missbruk:

⁵³ Bland samtliga anmälningar inom dessa två kategorier motsvarade anmälningar med äldre utsatta i båda fall 4 procent. Bland dessa har ett urval på 10 procent dragits i respektive kategori.

⁵⁴ Brottskod 0356, 0358, 0376, 0378, 9349, 9350, 9351, 9352, 9353, 9354, 9355, 9356.

⁵⁵ I de återstående brotten framgår inte gärningspersonens kön i anmälan.

En kvinna tycks ha blivit slagen av sin man även om hon först nekar till detta. Hon har dock skador i ansiktet och på armarna som tyder på misshandel. (Kvinna, 71 år)

Ett äldre par har hamnat i bråk efter att ha druckit alkohol. Mannen ringer polisen och säger att han blivit slagen av sin fru. När polisen kommer uppger kvinnan att hon blivit slagen av mannen. Anmälan och motanmälan upprättas. (Kvinna, 81 år)

Jämfört med andra studerade misshandelsfall med bekant gärningsperson tycks det vara vanligare med indikationer på att någon av de inblandade var påverkad av alkohol. Anmälningarna om relationsvåld innehåller även oftare uppgifter om någon form av funktionsnedsättning hos någon av de inblandade, ibland fysiska men främst kognitiva. Det sistnämnda kan både öka risken för att agera våldsamt och risken att bli utsatt för övergrepp (Boye och Yan, 2016; Dong m.fl., 2014; Åström m.fl., 2002):

En kvinna ringer polisen när hennes man blivit våldsamt och hotfull mot henne. Hon berättar att mannen är sjuk, har fått en stroke samt även demens och har blivit alltmer hotfull mot henne efter att han blev sjuk. (Kvinna, 69 år)

En kvinna anmäler att hennes man dragit i hennes onda ben. När polisen kommer ändrar hon sig dock och säger att han aldrig skulle göra det, att de inte har bråkat. Hennes man uppger att kvinnan stundtals är mycket förvirrad, men att de överlag har det bra tillsammans. (Kvinna, 68 år)

Dessa anmälningar speglar en problematik i samband med att den ena i ett äldre par behöver fungera som vårdgivare till den andra. I materialet finns även ett fåtal mycket allvarliga berättelser gällande relationsvåld, kopplade till en sådan situation:

En kvinna har misshandlat sin sängliggande man genom att vanvårda honom, ge dubbeldos mediciner samt nypa honom. Hon uppger även att hon funderat på att ta livet av honom. (Man, 86 år)

Exemplet ovan illustrerar att även män kan bli utsatta för grova övergrepp av sin partner, även om den stora majoriteten bland målsägarna är kvinnor. I flera fall framkom även att misshandeln pågått under många år.

Barn och barnbarn med psykiska problem eller missbruk

När det kommer till misshandel av andra närstående än en partner är det inte sällan som den äldres vuxna barn eller barnbarn ligger bakom brottet (28 av de granskade anmälningarna, se tabell 5B i bilaga 2). I flera av dessa fall finns indikationer på att gärningspersonen lider av psykisk ohälsa eller missbruksproblem.

Liksom vid relationsvåld är den äldres hem den vanligaste brottsplatsen och den utsatta är oftast en kvinna. Gärningspersonen är typiskt sett en man, även om det, jämfört med relationsvåld, är något vanligare med kvinnliga förövare:

Ett barnbarn kom narkotikapåverkat hem till målsägaren och gjorde sig skyldig till stöld, automatmissbruk (stulit kortkort), skadegörelse, olaga hot, övergrepp i rättsak och misshandel. (Kvinna, 86 år)

Målsägarens son tar sig in i lägenheten och där ger han sig på målsäganden genom att ta ett nackgrepp, lägga ner honom på golvet, och sparka målsägaren på benen. Efter misshandeln är sonen kvar i lägenheten och röjer runt. Målsägaren har smärta och blåmärken på vänster lår, smärta i vänster vad och sårskador på båda knäskålarna. (Man, 66 år)

Bekant men inte närstående: grannfejder, fyllibråk och våld på äldreboende

Övriga ärenden handlar om händelser där de inblandade inte är närstående, men har någon form av *bekantskap* med varandra (73 händelser, tabell 5B, bilaga 2). I femton fall var parterna grannar med varandra och misshandeln hade vanligtvis föregåtts av en mer utdragen grannfejld med en längre anmälningshistorik. Det handlar i samtliga fall om ringa misshandel. Några ärenden gäller utpräglade fyllibråk och i fem fall har misshandeln skett på ett äldreboende, oftast riktad från en klient till en annan. Till skillnad från våld från anhöriga sker dessa brott överlag oftare utomhus, och majoriteten (två av tre) av de utsatta är män.

Misshandel av obekant: trafikincidenter och våld i samband med tillgreppsbrott

Totalt 97 ärenden har granskats där målsägaren enligt polisens rubricering⁵⁶ inte hade någon relation till gärningspersonen. Här ingår dock även 17 fall då polisen rubricerat brottet som misshandel av obekant även om det rör sig om grannar, personal eller annan mer ytlig relation. Majoriteten av målsägarna (sju av tio) var män, till skillnad från misshandel som begås av anhöriga (dvs. partner, barn eller barnbarn) där kvinnor är i majoritet bland de utsatta. Gärningspersonens kön går inte alltid att utläsa i anmälan, men i drygt hälften av ärendena där informationen fanns var förövaren en man (en dryg tredjedel rör man-mot-man-händelser). Mer än hälften av brotten hade ägt rum på allmän plats.

Händelsernas karaktär präglas av en stor spridning. Flera av brotten handlar om trafikrelaterade incidenter (12 händelser)

⁵⁶ Brottskod 0355, 0357, 0365, 0367, 0375, 0377.

och i ytterligare några fall ingår även andra brott, vanligtvis tillgreppsbrott, med inslag av misshandel. I sex anmälningar var förövarna ett ungdomsgäng som attackerade den äldre utomhus, till synes omotiverat. I lika många fall har brottet handlat om att den äldre har blivit – eller känt sig – drogad eller förgiftad.

Majoriteten av de granskade misshandelsfallen med obekant gärningsperson, i likhet med misshandel då de inblandade är bekanta men inte anhöriga, kan inte beskrivas som typiska åldringsbrott. Det är snarare händelser som sannolikt drabbar även de yngre i befolkningen. Sammanlagt 16 ärenden bedömdes ändå vara åldringsbrott där den utsattes ålder på ett eller annat sätt hade betydelse i sammanhanget, enligt vad som framgick i anmälan. Vissa av dem är direkt uppseendeväckande och utgör ett illustrativt exempel på äldres sårbarhet och utsatthet:

Målsägaren är och fiskar, har dålig balans och är nära att trilla i vattnet men tar grepp om sin rullator och får stöd, men rullatorn hamnar i vattnet. En man cyklar förbi och fiskar upp rullatorn. Sedan plockar han fram plånboken som legat i rullatorns korg och tar ut 850 kr. Målsägaren försöker hindra det men gärningspersonen slår honom med båthaken mot benen så skador uppstår. (Man, 85 år)

Ibland gränsar däremot brottens karaktär till ärenden som gäller ofredande (se nedan). Våldet var då inte uppsåtligt, men förövarnas oaktsamhet har ändå lett till skador och psykiskt lidande hos målsägare:

Två tonårspojkar har under en veckas tid ofredat målsägaren och hans fru. De kommer på kvällarna och kallar målsägaren för ”gubbjävel” samt kastar sten på hans fönster. Vid ett tillfälle blev målsägaren träffad i huvudet. Paret mår dåligt och kan inte sova. (Man, 79 år)

Ofredande

Sammanlagt 100 polisanmälda ärenden gällande ofredande⁵⁷ med målsägare 65 år eller äldre har granskats. Fyra av tio av händelserna ägde rum i den äldres bostad, två av tio skedde via telefon. Brotten anmäls lika ofta av äldre kvinnor som äldre män och det är i princip lika vanligt att förövaren är en främling som att de har någon form av, oftast ytlig, bekantskap.

⁵⁷ Brottskod 0407, 0408.

Störande grannar, önskade telefonsamtal och besvärande ungdomsgång

Relativt många fall av polisanmält ofredande mot äldre påminner om de ovan beskrivna fallen av misshandel av obekant eller ytligt bekant. Grann temat återkommer även här, motsvarande en fjärdedel av de granskade anmälningarna, och oftast handlar det om att målsägaren känner sig störd av olika slags ljud som dunkande i golvet eller knackande på dörr och fönster:

En granne knackar på målsägarens fönster nattetid, är väldigt störande. Anmälningshistorik finns. (Kvinna, 84 år)

Det förekommer dock även mer kränkande verbala incidenter:

Målsägaren har bett gärningspersonen att sänka musiken vid ett tillfälle och då började denne skrika ”fuck you”. Gärningspersonen har också bankat på målsägarens dörr och hade fått varningar för sitt beteende tidigare. (Man, 72 år)

En del fall som involverar grannar handlar om upprepade händelser, vilket i sig gör situationen besvärlig för den äldre. Samtidigt rör det sig dock oftast om till karaktären mindre allvarliga brott. En anmälan handlar exempelvis om att målsägaren fick en fimp på sin balkong, en annan om att en grannes fläkt låter för mycket.

Utöver grannfejder finns det en annan likhet i de scenarion som präglar ofredande- respektive misshandelsfallen, nämligen att äldre blir utsatta för kränkningar från barn- eller ungdomsgång (åtta händelser av ofredande). Också här handlar det i vissa fall om en kedja av mindre allvarliga, men tydligt kränkande händelser som mer påtagligt kan påverka den äldres tillvaro:

Ett antal gärningspersoner har kastat snöbollar mot målsägarens fönster. Målsägaren har konfronterat dem men de har pekats finger åt honom. (Man, 70 år)

Flera barn är väldigt otrevliga mot målsägaren när han går ut från sin port, en gärningsperson juckar mot målsägaren när denne kommer ut på gården. Någon har också hållt in äppelsaft genom målsägarens brevinkast. (Man, 69 år)

Som redan nämnts består vart femte fall av ofredande mot äldre av telefonsamtal. Det kan handla om upprepade anonyma kontakter med oklara syften som ändå väcker oro hos den äldre, medan det i andra fall rör sig om samtal med direkt stötande innehåll:

Målsägaren har mottagit flera telefonsamtal och sms från okänd person, känner obehag inför det. (Man, 82 år)

Okänd gärningsperson har ringt till målsägaren, bl.a. kallat henne kärringjävel. (Kvinna, 69 år)

När det gäller ofredandebrott har det varit särskilt svårt att bedöma andelen åldringsbrott. I många fall framstår det som tveksamt om händelsen hade ägt rum om målsägaren var yngre, och brotten kan även få allvarigare konsekvenser bland äldre, främst i termer av oro. Oklarheten är dock större i detta fall än vid andra studerade brott. Av det skälet har ingen skattning av andelen åldringsbrott gjorts inom kategorin.

Sexualbrott

Kategorin av sexualbrott⁵⁸ omfattar allt från verbala ofredanden till grova sexuella övergrepp.⁵⁹ Som vid sexualbrott generellt är mörkertalet sannolikt omfattande och bland vissa särskilt sårbara grupper, exempelvis äldre med funktionsnedsättning, kan just sårbarheten innebära att man har svårt att bli trodd eller inte vågar berätta om sin utsatthet. Av dessa skäl, det vill säga då det rör sig om en liten kategori av anmälda brott men ökad risk för utsatthet, har samtliga sexualbrott mot äldre som polisanmäls år 2016 (n = 231⁶⁰) kodats och ingår i analysen.

Drygt sju av tio bland de granskade sexualbrotten (167 händelser) rörde sexuellt ofredande och en fjärdedel (59 händelser) var anmälningar om våldtäkt (enbart fem anmälningar avsåg andra sexualbrott – sexuellt tvång respektive sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning). Vid en närmare bedömning har var sjätte av de polisanmälda sexualbrotten mot äldre kodats som åldringsbrott, det vill säga sådana där målsägarens ålder och tillstånd direkt utnyttjats av gärningspersonen eller där konsekvenserna kan ha varit större på grund av hög ålder hos den utsatte. Andelen är ungefär lika stor när det gäller våldtäkt som sexuellt ofredande.

Bland målsägarna var cirka nio av tio kvinnor (se tabell 6B i bilaga 2.) Även äldre män utsätts dock för sexualbrott och andelen manliga målsägare är något högre när det gäller polisanmälningar om våldtäkt mot äldre jämfört med sexuellt ofredande.

⁵⁸ Brottskod 0613, 0648, 0649, 0650, 0660, 0661, 0663, 9605, 9606.

⁵⁹ Andelen anmälda brott med målsägare 65 år eller äldre är låg när det gäller samtliga polisanmälda sexualbrott (3 procent).

⁶⁰ Det totala antalet anmälda sexualbrott mot äldre var 256, men 25 fall uteslöts från analysen då det rörde sig om direkta dubletter, alternativt en och samma händelse med flera målsägare. Antalet målsägare kodades som en särskild omständighet. På så sätt är det enbart unika händelser som ingår i granskningen.

Sexuellt ofredande mot äldre kvinnor vanligast: kränkande telefonsamtal och blottning

I drygt hälften av de fall som rör sexuellt ofredande mot äldre var gärningspersonen en obekant och i en femtedel av händelserna har kontakten tagits via telefon. Vanligtvis handlar det då om kränkande telefonsamtal då en okänd man ringer och frågar om sexuella tjänster eller använder sexuellt laddade uttryck:

En man ringer till målsägaren och vill köpa sex, frågar efter hur mycket hon tar i timmen. Hennes dotter tar över samtalet och talar om att hennes mamma är 104 år gammal och han får vända sig någon annanstans. Målsägaren är mycket rädd. (Kvinna, 104 år)

Det kan även handla om flera gärningspersoner:

Målsägaren anmäler att okända ungdomar ringer henne dygnets alla timmar och säger saker av sexuell natur, allt de vill göra med henne. Hon vill inte uppges i telefon vad de säger, men orkar snart inte längre. Hon tror det kan vara skolungdomar från [ortnamn]. (Kvinna, 81 år)

Förutom direkta samtal förekommer även att den äldre får ett text-meddelande eller ett mejl med ett liknande innehåll eller ett bildmeddelande med nakenbilder och sexuella inviter. I anmälningarna om dessa händelser har det framkommit att flera bland målsägandena blev mycket påverkade, vissa till sådan grad att de inte vågade gå ut efteråt. Det är oklart om gärningspersonerna i dessa fall medvetet riktar in sig mot äldre eller om samtalen rings mer slumpartat.

Trots en del telefonsamtal och digitala kontakter är det vanligast att målsägaren haft direkt kontakt med gärningspersonen/erna (sex av tio fall) och mer än var femte av de sexuella ofredandena ägde rum utomhus. Ett vanligt sådant scenario är att den äldre blir utsatt för blottning. Att den äldre ofredas av en främling förekommer även inomhus – exempelvis i kollektivtrafiken, alternativt i trapphuset eller i hissen. Vissa obekanta gärningspersoner lyckas även ta sig in i målsägarens eget hem:

Det ringer på målsägarens dörr. När hon öppnar står där en främmande man; han går in i lägenheten och tar henne på bröstet. Han ber även henne att ta av sig kläder. Hon vägrar och han lämnar platsen. Målsägaren är synskadad. (Kvinna, 88 år)

Även om sexuellt ofredande av obekant gärningsperson är vanligast utgör vänner eller bekanta bland de misstänkta också en relativt stor andel (en femtedel). Däremot är det ovanligt att de inblandade är släkt eller har haft en nära relation. När det gäller

händelser med bekanta kan inga tydliga mönster uttydas, men det förekommer att de inblandade är grannar där den misstänkta ska ha kommit med oönskade sexuella förslag. En knapp tiondel av de sexuella ofredandena ska ha ägt rum på ett äldreboende och i hälften av dessa fall är det någon i personalen som anmäls som misstänkt. Några ärenden gäller incidenter mellan två klienter på ett äldreboende. Medan det var ovanligt vid våldtäkt mot äldre (1 ärende) kunde en kvinna misstänkas i sju fall av sexuellt ofredande.

Hög andel svårtolkade berättelser bland anmälningar om våldtäkt

Mer än hälften av de granskade anmälningarna om våldtäkt avsåg händelser som ska ha ägt rum i målsägarens eget hem medan kring en tiondel hade skett på ett äldreboende respektive utomhus (se tabell 6B i bilaga 2). En tiondel av brotten ska ha begåtts av någon bland vårdpersonalen. Det vanligaste i termer av relationen till gärningspersonen var dock att denne var en vän eller bekant till målsägaren (var femte). Nästan tre av tio av målsägarna hade någon form av funktionsnedsättning – något som var klart vanligare jämfört med sexuellt ofredande. Mer än var fjärde våldtäkt har resulterat i smärta eller skador hos målsägaren:

Hemtjänst tillkallar polisen. Målsägaren, som är dement, ligger in en ställning som hon inte kunnat lägga sig i själv, och är svullen i underlivet. Klagar på smärta. Graverande uppgifter gör att hennes son grips. Det har förekommit misstankar mot honom tidigare. (Kvinna, 90 år)

Exemplet ovan illustrerar tydligt den mycket utsatta situation som vissa äldre med funktionshinder befinner sig i, och behovet av att omgivningen är uppmärksam för att anmälan ska kunna ske. Liknande fall är sannolikt underrepresenterade bland anmälningar om våldtäkt mot äldre. Dessvärre tycks det inte sällan handla om upprepad utsatthet, som även i följande ärende med misstänkt personal:

Anmälar (oklar relation) har bevittnat hur en vårdare står med en erigerad penis mot målsägaren (klienten på ett äldreboende) som smeker honom. Flera anmälningar finns kring liknande händelser på samma boende. (Kvinna, 94 år)

Det är dock viktigt att notera att kategorin av polisanmälda våldtäkter mot äldre är liten i omfattning samtidigt som variationen i olika scenarion är betydlig. En omständighet som bör nämnas utan att för den delen förringa allvaret i de övergrepp som äldre kan utsättas för är att ett flertal anmälningar i det granskade

materialet var av sådan karaktär att brottet av allt att döma inte ägt rum. Det kan dock hända att tidigare utsatthet har framkallat minnen som gör att den äldre, som typiskt sett lider av någon form av kognitiv funktionsnedsättning, återupplever händelsen eller har vanföreställningar. Fyra av tio bland anmälningarna om våldtäkt var av denna typ. I fritexten framgår ofta att det finns en mer omfattande anmälningshistorik gällande samma målsägare. Ett exempel är tolv anmälningar från en och samma kvinna på ett äldreboende, som upprepade gånger kontaktat polisen med invecklade skildringar av grova övergrepp, då ett flertal män med speciella namn regelbundet besöker henne om nätterna på hennes rum och utsätter henne för mycket ovanliga gärningar. Liknande problematik förekommer, om än i lägre utsträckning, även bland anmälningar om sexuellt ofredande (sju procent). En kvinna har exempelvis upplevt att en gammal bekant ofredar henne på avstånd genom sina tankar och även det har resulterat i ett flertal anmälningar.

Även om dessa anmälningar sannolikt inte speglar brott kan de upplevas som verkliga för den äldre och är ytterligare ett exempel på den sårbarhet som kan prägla deras situation. Då liknande fall motsvarar en stor andel av de totalt sett få våldtäktsanmälningarna är det av vikt att vid analysen beakta det faktum att brott i objektiv mening troligen inte har begåtts. Exempelvis framgick i närmare en fjärdedel av våldtäktsanmälningarna att flera gärningspersoner var involverade i händelsen, men majoriteten av dem tillhörde just dessa osannolika berättelser. Samtidigt är mörkertalet gällande sexuella övergrepp mot äldre sannolikt särskilt omfattande. Att många av dessa brott inte blir synliggjorda utgör ett mer allvarligt problem än anmälningar med tveksamt innehåll.

Dödligt våld mot äldre

När det gäller att kartlägga dödligt våld mot äldre, det vill säga konstaterade fall av mord, dråp och vållande till annans död i kombination med misshandel, har ett annat material använts än anmälningarnas fritexter. Skälet är att en relativt stor del av anmälda fall av dödligt våld (cirka två tredjedelar) senare visar sig vara frågan om exempelvis olyckor, självmord eller naturlig död. Brå samlar regelbundet mer detaljerade uppgifter från rättsväsendet (förundersökningar, stämningsansökningar och domar) för att dels kunna konstatera den faktiska omfattningen av dödligt våld, dels närmare kunna redogöra för olika omständigheter kring brotten. Forskningsmaterialet avser perioden 1990–2013.⁶¹

⁶¹ För att skydda deras identitet redovisas inte offrens kön och ålder i samband med de illustrerande exemplen (då fallen av dödligt våld mot äldre totalt sett är få).

Omständigheterna kring dessa brott, exempelvis i termer av relation till gärningspersonen eller brottsplatsen, påminner på vissa sätt om de ovan beskrivna scenariona gällande misshandel mot äldre. I enskilda fall kan dessa situationer få dödlig utgång.

Liten skillnad i antalet kvinnor och män bland äldre offer

I diagram 7B (bilaga 2) visas antalet personer som fallit offer för dödligt våld uppdelat på kvinnor och män under 65 år respektive äldre. Det framgår att antalet äldre män och kvinnor utsatta för detta våld har varit relativt konstant över tid. Olikt yngre offer för dödligt våld finns det dessutom en marginell skillnad mellan antalet äldre kvinnor och män. Under perioden har i genomsnitt tio äldre personer årligen avlidit till följd av dödligt våld, vilket totalt motsvarar 124 män och 108 kvinnor. Till skillnad från granskningen av de övriga polisanmälda brotten mot äldre ger det insamlade materialet gällande dödligt våld en mer heltäckande bild av brottsligheten då samtliga konstaterade fall ingår. Det ger även en möjlighet att beskriva skillnaden i omständigheterna beroende på offrets ålder.

Relationsvåld och utvidgad självmord vanligt när äldre kvinnor berövas livet

Som diagram 8B (bilaga 2) visar är relationsvåld den vanligaste kontexten när äldre kvinnor berövas livet (fyra av tio fall), även om den andelen är lägre jämfört med när kvinnan är under 65 (över hälften, se diagram 9B i bilaga 2). När äldre kvinnor berövas livet i en relation sker det mer sällan i samband med en separation. En inte försumbar andel av brotten rör sig vidare om så kallat utvidgat självmord, då kvinnans partner tar hennes liv och sedan sitt eget, ibland i samförstånd. Bakgrunden är ofta att en av parterna är allvarligt sjuk eller att deras liv saknar den livskvalitet de önskar:

En man och en kvinna hittas strypta (alternativt kvävda) med en plastpåse. Mannen har först hjälpt kvinnan och sedan begått självmord. De ville inte bli vårdpaket.

Man och kvinna som har varit gifta länge får besked om att kvinnan måste in på ett hem. De vill inte dela på sig så han skjuter henne och sedan sig själv.

När äldre kvinnor utsätts för dödligt våld är det också ofta frågan om annat familjerelaterat våld (en dryg fjärdedel). Liksom i samband med de ovan redovisade misshandelsärendena är gärningspersonen inte sällan kvinnans barn eller barnbarn som har missbruks- eller psykiska problem:

En 92-årig kvinna hittas död i sin och dotterns gemensamma bostad. Dottern, som lider av alkoholproblem, har tidigare setts misshandla sin mor.

Ung psykisk sjuk man med både alkohol- och narkotikaproblem dödar sin mormor genom kvävning och knivvåld. Inga tidigare problem fanns i relationen, det rörde sig om stundens ingivelse.

Större spridning över olika scenarion vid dödligt våld mot äldre män

Beträffande äldre manliga offer för dödligt våld är variationen något större i olika typer av sammanhang jämfört med äldre kvinnor där våldet främst sker inom familjen. När själva motiven studeras närmare är det ofta frågan om till synes bagatellartade bråk utanför kriminella kretsar, inte sällan bland män i utanförskap, och med inslag av missbruk:

En man misshandlar en annan man efter att denne sagt saker om gärningspersonens sambo. Offret lämnas utomhus och hittas död dagen efter, täckt av snö.

Detta förekommer visserligen ännu oftare bland yngre män, men utgör samtidigt den enskilt största kategorin när äldre män dör till följd av yttre våld. Den största skillnaden mellan händelser med yngre respektive äldre manliga offer handlar dock om att dödligt våld mot äldre män sällan äger rum inom kriminella miljöer.

Att som man dö till följd av relationsvåld är ovanligt (5 procent av fallen) men någon annan familjerelaterad problematik, som de ovan beskrivna händelserna med missbrukande eller sjuka barn, drabbar nästan lika ofta äldre män som äldre kvinnor (en 20 procent av händelserna jämfört med 27 procent bland kvinnor):

Sonen hugger sin far med 96 stick i deras gemensamma hem. Båda missbrukar, sonen hade nyss flyttat in och det har förekommit ständiga konflikter.

Psykisk ohälsa och andra brottsliga motiv vanligt

Att gärningspersonen, oavsett relationen till offret, lidit av någon form av psykisk ohälsa är överhuvudtaget mer utmärkande när äldre personer, både kvinnor och män, berövas livet (var fjärde jämfört med 12 procent när offret är yngre). En annan skillnad är att det oftare finns andra brottsliga motiv bakom gärningen. Dödsfallen inträffar exempelvis oftare i samband med inbrott när en äldre drabbas (15 procent) utan att dödligt våld, av allt att döma, var gärningspersonens huvudsakliga uppsåt:

Två före detta gängmedlemmar gör inbrott hemma hos en gammal man som enligt rykten har mycket pengar i madrassen. Båda har skulder. Mannen avlider i samband med händelsen.

Förekomst av rykten om att den äldre har värdesaker eller kon-
tanter hemma är relativt ofta dokumenterad i dessa ärenden.

Kniv lika vanligt som trubbigt våld

Vanligaste modus är våld med kniv eller annat vasst föremål (en dryg fjärdedel), även om det är ett ännu vanligare modus när offren är yngre. När det gäller äldre så är samtidigt trubbigt våld nästan lika ofta förekommande som vassa föremål. Med trubbigt våld menas exempelvis slag med ett tillhygge som en planka, en möbel eller liknande. Skjutvapen har använts i en dryg tiondel av fallen, medan motsvarande andel är betydligt högre när det gäller yngre offer, i synnerhet män. När det gäller äldre män använder gärningspersonen oftare kvävning, strypning eller hängning, något som förekommer sällan när yngre män utsätts för dödligt våld. Gällande kvinnliga offer är kvävning, strypning eller hängning ett av de vanligaste tillvägagångssätten överlag, utan någon skillnad i ålder (en femtedel).

Sammanfattning

Även om anmälningar av ett flertal till karaktären väsensskilda brott mot äldre har granskats finns det en del teman som återkommer i berättelserna. Vissa scenarion upprepar sig över brottskategorigränser; exempel på det är upprepade problem med grannar, något som oftast rubriceras som ofredande eller, när våld använts, blir en anmälan om misshandel. Det är också relativt vanligt att de äldre tar emot kränkande samtal via telefon, vilket beroende på innehållet utgör ofredande eller sexuellt ofredande. Många stölder men även bedrägerier begås när förövarna objektet hälsar på den äldre och låtsas vara vårdpersonal eller hantverkare. I vissa fall misstänks även den ordinarie vårdpersonalen för brott, framförallt stöld. *Stöld i bostad utan inbrott* är den brottskategori där flest händelser bland anmälningar med målsägare 65 år eller äldre kunde beskrivas som typiska åldringsbrott. Andelar av åldringsbrott är däremot som lägst när det gäller sexualbrott eller misshandel av obekant.

Många bedrägerier sker även via telefon i form av bedräglig försäljning (mobilabonnemang, mediciner m.m.) eller det som kallas ”barnbarnsbedrägerier”, då gärningspersonen låtsas vara en anhörig i nöd. Bedrägerier med ett stulet kontokort är ytterligare ett vanligt scenario när äldre drabbas, liksom en del internetbe-

drägerier som visserligen riktar sig till alla men där äldre oftare blir vilseledda och brottet fullbordas. Typiska åldringsbedrägerier utmärker sig genom att det oftare förekommer en direkt kontakt med bedragaren – fysiskt eller via telefon. Med andra ord är det vanligare med ett mer aktivt vilseledande från bedragarens sida, som dessutom oftare riktar sig mot äldre kvinnor än män.

Flera fall av ofredande, väskryckning och även misshandel mot äldre har begåtts utomhus av ungdomsgäng, som sannolikt ser äldre som en enkel måltavla. Misshandeln utgör då inte sällan en del i en anmälan om tillgreppsbrott. Merparten av det fysiska våldet tycks dock äga rum i den äldres bostad. Det handlar främst om relationsvåld (oftast mot äldre kvinnor), men det förekommer även att äldre misshandlas av sina barn och barnbarn. Förövarna lider då typiskt sett av någon form av psykisk ohälsa eller missbruk. I enskilda fall får sådant våld dödlig utgång. Våld förekommer ibland även hos äldre par där en vårdar den andre; olika funktionsnedsättningar förhöjer då risken för utsatthet.

Äldre brottsutsatta berättar

Det här kapitlet baseras på kvalitativa intervjuer med 18 personer som blivit utsatta för brott efter att de fyllt 65 år. Syftet med kapitlet är att fördjupa kunskapen från de kvantitativa analyserna med djupare beskrivningar av de brottsutsattas personliga upplevelser och känslor samt de personliga konsekvenser brotten har fått för dem.

Fokus på sårbarhet, riskfaktorer och konsekvenser

Med inspiration även från den tidigare forskningen om brott mot äldre har Brå valt att från de äldres berättelser om sin brottsutsatthet lyfta fram å ena sidan de olika dimensioner av *åldersrelaterad sårbarhet* de beskriver i sin livssituation som har betydelse för brottsutsatthet, och å andra sidan de *konsekvenser* de beskriver att brotten har fått för dem i deras liv. Att fokus därmed främst ligger på några av de åldersrelaterade sårbarheter som de intervjuade beskriver riskerar samtidigt att ge bilden av dem som överlag sköra och svaga personer. Det är viktigt att lyfta fram att syftet inte är att framställa varken de intervjuade eller äldre generellt som en genomgående sårbar grupp. I intervjuerna finns viktiga parallella berättelser om styrka, och en vilja att inte fastna i en bild av att vara ”gammal, rädd och ett offer”. Det skiljer nästan 30 år mellan den yngsta intervjupersonen och den äldsta och det finns mer som skiljer dem åt i termer av sårbarhet än som förenar dem. Bland intervjupersonerna finns några som inte ens definierar sig som äldre. När de blir utsatta för brott beskriver de antagligen reaktioner som inte nödvändigtvis skiljer sig avsevärt från hur yngre hade reagerat i samma situation. För rapportens syfte är det dock viktigt ur ett brottsförebyggande perspektiv att lyfta fram exempel på hur vissa åldersrelaterade sårbarheter enligt de intervjuade har haft betydelse för deras brottsutsatthet och därför ligger ett större fokus på deras sårbar-

heter än deras styrkor. Brås avsikt med intervjuundersökningen har varit att komplettera de kvantitativa beskrivningarna med en bild av hur brottsutsattheten kan upplevas för några av dem som blivit utsatta för typiska åldringsbrott. Dessa personer har blivit utvalda för intervjuer på grund av att de har möjligheten att bidra med det perspektivet. De intervjuade kan därför inte betraktas som representativa för äldre brottsutsatta generellt.

I den första delen av detta kapitel fokuseras på de intervjuades livssituation och de faktorer som de antingen själva lyfter fram som relevanta för att förstå deras utsatthet som äldre brottsoffer, eller som i analysprocessen har tolkats som relevanta. Den andra delen av kapitlet beskriver vad som händer efter att brottsutsattheten är ett faktum, det vill säga vilka reaktioner de äldre haft och vilka konsekvenser de har upplevt som ett resultat av brotten de blivit utsatta för.

De intervjuade

Medelåldern på intervjupersonerna är 79 år (den yngsta är 65 och den äldsta 92 år gammal) och något fler än hälften, 11 personer, är kvinnor. Nästan samtliga av de äldre kan bedömas ha blivit utsatta för så kallade åldringsbrott med den breda definition som används i denna rapport. För åtta personer är det antingen uppenbart eller högst troligt att brottet har riktats mot dem *på grund* av deras ålder. Tre av dessa har t.ex. utsatts för så kallade ”barnbarnsbedrägerier”, vilket är en typ av seriebrottslighet som enbart riktas mot äldre. Detsamma gäller en kvinna som utsatts för ”stöld utan inbrott”, en brottskategori som innehåller en hög andel typiska åldringsbrott (se kapitlet om polisanmälda brott). Även två fall av väskryckningar och två fickstölder har troligtvis riktats mot de äldre på grund av deras åldersrelaterade sårbarhet.

Utöver dessa riktade åldringsbrott har några av intervjupersonerna berättat om omständigheter och sårbarheter som gör att brottet förmodligen har fått allvarigare konsekvenser för dem nu än de hade fått om de var yngre. För en kvinna som har utsatts för ett investeringsbedrägeri har t.ex. åldern troligtvis haft betydelse för att brottet har kunnat fortgå längre och därmed lett till större ekonomiska förluster. Två av de intervjuades berättelser tolkades av Brå som att åldern inte var en viktig faktor i sammanhanget, vare sig som orsak till att de råkade ut för brotten eller för att påverka hur de kunnat hantera utsattheten. Det handlade om en kvinna som blivit utsatt för en oprovocerad misshandel av en obekant, och en kvinna som råkat ut för inbrott i hemmet medan hon var frånvarande. Samtliga intervjupersoner behandlas helt anonymt i analysen och har fått påhittade namn.

Ålder, sårbarhet och brottsofferskap

De intervjuades berättelser visar tydligt att gränsen mellan sårbarhet och styrka är flytande och komplex och i hög grad frågan om en subjektiv upplevelse.

Fysiska begränsningar och att se ut som ett lämpligt offer

Som redan nämnts spänner åldrarna hos dem som intervjuats över nästan 30 år. Några är fysiskt starka och pigga och definierar sig inte ens som äldre. Men det finns också många som beskriver åldersrelaterade besvär som kan göra dem mer sårbara. Ett par av de intervjuade lider av sjukdomar som syns utåt och påverkar rörligheten, som till exempel Parkinson och reumatism. Några har svårigheter att gå av andra skäl som stroke, balanssvårigheter och smärtor, och behöver hjälpmedel. Två äldre kvinnor berättar att de dessutom ser mycket dåligt på grund av en åldersrelaterad ögonsjukdom.

När den fysiska sårbarheten syns utåt finns det en risk att uppfattas som ett lämpligt offer för de brott där fysisk kontakt förekommer. Detta är intervjupersonerna medvetna om. När Noora, 83 år, blev utsatt för en väskryckning så uppger hon att det helt klart var hennes skröpliga yttre som gjorde att hon blev utsatt. En äldre dam som kommer gående i mörkret, långsamt, med en käpp, det är någon som är lätt att ge sig på resonerar hon. De trodde knappast att hon skulle försöka ge sig på att springa efter, eller även om hon gjorde det, att hon inte skulle hinna ikapp dem. Hon har dålig balans efter en stroke och går oftast med rullator när hon är ute och går eller ibland med en käpp när hon bara ska gå korta sträckor. Trots att hon förvånade sig själv med att slänga käppen och faktiskt springa efter väskryckarna en liten bit av ren ilska är det efter denna händelse som hon känner sig verkligen sårbar och rädd att det ska hända igen. Även Ingrid, 92, som också blivit utsatt för en väskryckning och som rör sig sakta och försiktigt när hon är ute och går på grund av dålig balans efter en stroke, är säker på att hon blev utsatt för att hon ser så sårbar ut.⁶²

⁶² En av de poliser som Brå intervjuat och som arbetat mycket med åldringsbrott berättar också om en annan aspekt som gör äldre med fysiska begränsningar till lämpliga offer, nämligen att de på grund av till exempel nedsatt syn, hörsel eller minne har svårare att beskriva sådana detaljerade och trovärdiga omständigheter kring brotten och gärningspersonens signalement att polisen får ett bra underlag till brottsutredningen. Detta vet gärningsmännen om menar polisen.

Att behöva hjälp i hemmet: både faktiska risker och stor oro

Berättelser från fem av de intervjuade visar tydligt att hjälpbehov, exempelvis från hemtjänsten, kan kännas som en avsevärd sårbarhet – antingen för att det riskerar att leda till att de utsätts för brott eller för att det leder till en otrygghet och rädsla. En av de intervjuade, Britta, 84 år gammal, blev utsatt för ett brott som förenklades avsevärt av hennes hjälpberoende; en så kallad stöld utan inbrott, ett typiskt åldringsbrott som även analysen av polisanmälda brott visade. Hon bor ensam i en lägenhet och har dagligen hjälp av hemtjänsten på grund av sjukdom. Hon har mycket värk och går med hjälp av rullator. En dag ringde en man på dörren och lurade sig in genom att påstå att han kom från hemtjänsten. Medan han uppehöll Britta smet en annan gärningsperson in och stal hennes smycken. Så här i efterhand uppger Britta att hon förvisso känner en stor skam över att hon lät sig luras, men hon säger också att hon är så väldigt van vid att släppa in många okända människor i sitt hem att hon inte tänkte sig för.

Många nya ansikten på regelbunden basis innebär att det blir lätt för obehöriga att påstå att de har en legitim orsak att vara där. Att personer med regelbunden hemtjänst får ta emot många de inte känner igen är verkligheten för många äldre. När Socialstyrelsen rapporterade om personalkontinuiteten inom hemtjänsten år 2016 låg den i medeltal i Sverige på 15 olika personer under en tvåveckorsperiod. Dock var det stora skillnader mellan olika kommuner med ett lägsta medeltal på 7 personer och ett högsta på 24 olika personer per tvåveckorsperiod (Socialstyrelsen, 2018).⁶³ Inga av de äldre som Brå intervjuade brukade fråga hemtjänstpersonalen om legitimation eftersom det skulle kännas besvärligt, och det hade heller aldrig hänt att någon hemtjänstpersonal visade sin legitimation oombedd.

En annan dimension av hjälpbehovet är risken att den anställda personalen kan begå brott mot de äldre. En kvinna som ringde in till Brå i samband med intervjuundersökningen berättade kort sin historia i telefon istället för att bli intervjuad. Hon hade nyligen blivit bestulen på pengar som hon med säkerhet visste låg i hennes väska när en hemtjänstpersonal kom hem till henne, eftersom hon precis varit och tagit ut pengar i bankomaten. Direkt efter att hemtjänstpersonalen lämnat hemmet upptäckte hon att pengarna var borta. När hon ringde till hemtjänstbolaget blev hon klandrad av chefen för att hon lämnat sin väska framme och fick veta att man inte kunde göra så och att ”tillfället gör tjuven”.

⁶³ Uppgifterna mäter personer med behov av minst två insatser under tiden 07.00–22.00 veckans alla dagar.

Det är oklart om ett liknande bemötande tillhör det vanliga, men berättelsen utgör ett exempel på hur svårt det kan vara för de äldre att få sin röst hörd.

Kvinnan är inte ensam om att ta upp liknande misstankar mot personal, fyra av de intervjuade berättar att de regelbundet förhåller sig till risken att bli bestulen av hemtjänsten genom att till exempel gömma värdesaker och hålla uppsikt, och två av dem beskriver tillfällena när saker och mediciner försvunnit respektive där de misstänkt att hemtjänstpersonalen lämnat dörren öppen för en inbrottstjuv med flit. Även Britta, som blev utsatt för att två gärningspersoner låtsades vara hemtjänstpersonal, berättar att hon blivit mycket misstänksam över att den ena tjuven så snabbt visste att gå rakt på det skåp där hon förvarade sina smycken. Hon undrade om det kunde vara så att personen blivit tipsad av hennes hemtjänstpersonal. Hon säger att känslorna av otrygghet bara blev värre när hon hade berättat om sina misstankar för poliserna som kom:

Polisen sade också [att det var] hemtjänsten, för att dem kan man inte lita på. Och jag blev nästan lite arg på honom, för jag vill ju lita på människor.

Märta, 71 år, som hade varit med om att en främmande man gick in till henne medan hon var hemma och försökte stjäla hennes smycken, undrade om det var så att hemtjänstpersonalen som varit där en stund tidigare inte hade låst dörren efter sig med flit samt även gett tjuven portkoden. Eller om det kanske hade en koppling till ett annat hemtjänstbolag som hon hade använt sig av tidigare och sedan aldrig fått tillbaka sin nyckel av trots att hon bett dem lämna tillbaka den flera gånger. Hon kände ett så stort obehag efter händelsen att hon nu hade mycket svårt att lita på hemtjänstpersonalen. Även om det inte skulle stämma att hemtjänstpersonalen begått något brott i dessa fall är misstänksamheten, oron och otryggheten något som dessa äldre lever med på grund av sitt hjälpbehov. Det är också en unik aspekt av brottsutsattheten hos de äldre som har ett stort hjälpbehov – att vara beroende av dem som man ibland misstänker utsätter en för brott.

Att hålla ute ”de onda” utan att hindra ”de goda”

Två av de intervjuade beskriver dilemmat mellan att å ena sidan vilja låsa ordentligt om sig så att okända inte kan komma in och begå brott, och å andra sidan vilja se till att hemtjänst och ambulanspersonal kan komma in och hjälpa om man ramlat eller blivit sjuk och inte kan ta sig upp. Efter att Märta, 71, blivit utsatt för att en man gick in till henne för att stjäla medan hon var hemma, fick hon rådet av polisen att alltid låsa båda låsen och låta nyckeln sitta i när hon var hemma. Dock hade hemtjänsten begärt

att nyckeln inte ska sitta i eftersom de då kan få problem med att låsa upp utifrån. Så nu visste hon inte hur hon skulle göra. Hon var väldigt mån om att inte på nytt bli utsatt för att någon utomstående skulle ta sig in i lägenheten, men samtidigt mån om att kunna få hjälp om det skulle behövas.

Per, 90 år, vars brottsutsatthet inte var relaterad till hemtjänsten, beskriver samma problematik med en avvägning mellan skydd från potentiella hot å ena sidan och ett eventuellt behov av hjälp å andra sidan:

Jag har ju en vanlig dörr som man har på en lägenhet, men innanför den har jag ju järngaller. En gallergrind alltså. [...] Och det händer väl någon gång om jag hör några skumma ljud i farstun eller sådär. Då, om jag hinna upp, så låser jag nog grinden. Låser in mig själv så att säga.

När intervjuaren frågar om Per inte alltid har gallergrinden låst när han är hemma för att känna sig trygg säger han att han inte vanligtvis låser den när han är hemma på grund av att ambulanspersonal ska kunna komma in:

Det gör jag inte därför att jag har knackigt hjärta och det har hänt ett par gånger att jag har varit tvungen att kalla ambulans. Och då vill man... Då kan jag ju inte låsa in mig.

Per fortsätter dock med att berätta att han nu låser om sig oftare efter brottet han blev utsatt för, även om det inte begicks hemma. Han tar hellre risken att ambulanspersonalen inte så lätt kan ta sig in då rädslan att bli angripen i hemmet är större än rädslan att inte snabbt kunna få hjälp vid sjukdom eller olycksfall. Även Per berättar om en oro att bli bestulen av hemtjänstpersonalen då det hela tiden är nya personer, och det är av den anledningen han inte velat ge dem nyckeln till gallergrinden. Han har en hel del värdefulla föremål i sin lägenhet som han är rädd om.

Brås intervjuer med de äldre ger, trots sin begränsade omfattning, en samstämmig bild hos de fem personer som hade hemtjänst, att deras hjälpbehov innebär en viss sårbarhet i relation till brottsutsatthet; antingen det är okända som låtsas vara personal, personal som begår brott mot de äldre, eller okända gärningspersoner som utnyttjar det faktum att vissa äldre inte låser om sig så noga för att de ska kunna få hjälp utifrån om det behövs.

När samhället har vuxit ifrån en: utanför världen av datorer och internet

Av de arton intervjuade var det tio som uppgav att de inte var internetanvändare. I intervjuerna blev det uppenbart att de frågor och den osäkerhet som många kände kring sin brottsutsatthet

och rättsprocessen hade varit något som de väldigt snabbt hade kunnat få svar på genom att använda sig av internet. Många äldre som inte är internetanvändare saknar med andra ord den möjligheten som andra brottsoffer har att läsa sig till var man kan vända sig och vilka rättigheter man har som brottsoffer.

Det kan visserligen i viss mån vara skyddande att inte alls använda internet, då många brott (främst bedrägerier) begås där. Men de som trots allt använder datorer och internet, samtidigt som deras kunskap är begränsad, exponeras för större brottsrisker. Solveig, 73 år, förlorade alla sina besparingar när hon lurades i ett investeringsbedrägeri. Bedragarna hade använt sig av falsk programvara och i intervjun klandrade hon sig själv för att hon inte förstått tidigare att det var ett bedrägeri, och tänker att hon förmodligen var ett lätt offer på grund av sin okunskap.

Den sortens bedrägeri som Solveig blev utsatt för riktas visserligen mot personer i olika åldrar, men risken kan vara större att brottet fullbordas när den utsatte är äldre. Den väldigt stora summa som hon uppger att hon har förlorat i bedrägeriet är ovanlig och det är möjligt att bedrägeriet mot henne har kunnat fortgå längre, det vill säga i flera steg, på grund av hennes okunskap kring datorer och internet.

Bengt, 69, berättar om sin stora rädsla att bli utsatt för brott via datorn eller internet. Han har därför fattat beslutet att inte ha något med datorer eller internet, exempelvis i form av banktjänster, att göra för att skydda sig själv från att bli utsatt för brott den vägen:

Alltså, jag tycker att allt det här med datorer är av ondo. För som man hör nu, de här hackerattackerna, det är ju inte klokt alltså. [...] Jag har valt att inte ha någon banktjänst eller någonting som har med PC:n att göra. [...]

Svårt att orientera sig i rättsväsendet

En annan aspekt av att vara äldre brottsoffer är enligt intervjupersonerna att man kan ha svårare att hantera de praktiska och administrativa konsekvenserna av att ha blivit utsatt för brott. Det kan gälla att hålla koll på vilka man bör tala med, vilka man redan har talat med, papper man måste fylla i och skicka in, vilka funktioner myndigheter och organisationer har i förhållande till brottsoffer och på så sätt få en känsla av klarhet i sin situation. Ungefär hälften av intervjupersonerna har berättat om sådana svårigheter, vilka också har ett tydligt samband med den faktor som beskrevs ovan, bristen på internetkunskande, och samtliga av dessa uppger att de har varit beroende av hjälp utifrån för att kunna navigera i rättsprocessen, antingen av barn, barnbarn eller anställda inom hemtjänst/äldreboende eller inom rättsväsendet.

Till exempel har vissa svårt att minnas olika myndigheters och organisationers uppgifter i rättsprocessen, och de har svårt att redogöra för vilka personer eller organisationer och myndigheter de har haft kontakt med efter brotten. Påfallande många av intervjupersonerna vet inte heller om det är en brottsofferstöd-jare eller polis som de har haft kontakt med, eller om de har fått information om sina rättigheter att söka brottsskadeersättning eller ersättning från försäkringsbolag. Vissa minns inte heller om de har sökt eller fått någon ersättning och de uppger att många av de praktiska konsekvenserna av brottet kändes förvirrande.

Några av de intervjuade tar också upp en känsla av motstånd mot att själv ta tag i saker som upplevs komplicerade eller skrämmande. Nästan samtliga av dem som haft ett målsägarbiträde, åtta stycken, säger att det kändes helt nödvändigt att ha den hjälpen. Annars tror de inte att de hade tagit sig igenom rättsprocessen. Enligt Erik, 91, är en aspekt av motståndet en sorts initiativlöshet som blir värre med åldern:

Ja eftersom det rör sig om gamla människor är det väldigt mycket hjälp som egentligen behövs för att puffa på. Det är initiativförmågan som minskar också med åldern va. [...] Utan jag menar har man inte en nära anförvant så händer det ingenting som regel. De måste vara jäkligt alerta själva om de ska dra igång nånting om de känner sig dåliga eller så.

Det kan också vara så att fysiska begränsningar försvårar deltagande i rättsprocessen om man inte har möjlighet att få hjälp. Detta tog till exempel Per, 90, upp och menade att hjälpen han fått från personal från brottsofferjouren som följde med honom till rättegången var otroligt värdefull eftersom han både går och hör dåligt.

Männen uppfattar sig som mindre sårbara än kvinnorna

Brottsoffer är inte bara en objektiv kategori, det är också något man antingen kan känna sig som eller inte känna sig som utifrån de egenskaper man har lärt sig att associera med brottsofferskapet (Åkerström m.fl., 2011). När de intervjuade reflekterar över sin brottsutsatthet så är det inte bara identiteter som *äldre* och *brottsoffer* som är relevanta. Ofta tycks könsidentiteten vara mer dominerande än den relativt nya åldersbaserade identiteten. De intervjuade balanserar därför mellan samhällets och sina egna bilder av vad det innebär att, bland annat, vara *brottsoffer*, *man*, *kvinnor* och *äldre*. Genomgående i intervjuerna har männen i högre grad tonat ner sin sårbarhet som äldre och även som brottsoffer. På motsatt sätt har intervjuerna gett bilden av att det i regel tycks vara enklare för de äldre kvinnorna att acceptera de olika

dimensioner av åldersrelaterad sårbarhet som de berättat om samt i en förlängning av detta även sitt brottsofferskap. De äldre kvinnorna har, med några undantagsfall, beskrivit sig själva som mer sårbara och påverkade av brottsutsattheten än vad männen har.

Skillnaderna som finns mellan kvinnor och män när det gäller hur de hanterar brottsofferskap är ett väl utforskat område. Till exempel har Burcar (2014) och Åkerström m.fl. (2011) visat att det hos män generellt finns ett större motstånd mot att uppfattas som brottsoffer. I sina berättelser om brott de utsatts för skapar de en bild av sig själva som ”motspänstiga offer”.⁶⁴ Men framförallt handlar det för männen om en balansakt där de både vill framhålla ett tydligt offerskap och samtidigt lyfta sina motståndstrategier mot det.

Från genusforskningen vet vi att detta behov kommer från att uppfylla samhällets bild av vad det innebär att vara man: att till exempel vara *stark, aktiv, kompetent, att klara av riskfyllda situationer* och *inte backa* (Connell och Connell 2005; Messerschmidt, 2004). Dessa egenskaper är inte lätta att förena med de egenskaper som härleds till offer, som man ofta associerar till någon som är svag, hjälplös och passiv. Särskilt komplicerat kan detta bli när de äldre männen dessutom har att hantera den skörhet som deras ålder har medfört. Medan männen i sin brottsutsatthet strävar efter att uppfylla maskulinitetsideal så är det hos kvinnorna istället inlärt att uppfylla femininitetsideal. Att vara kvinna och brottsoffer är enligt genusnormativa föreställningar inte fyllt av samma motsättningar som att vara man och brottsoffer. Några av de egenskaper som associeras till normativ femininitet är att till exempel visa brist på handlingskraft, vara försiktig, känslomässig och svag, vilket också är egenskaper som associeras till många brottsoffer (Christie, 2001; Ericson, 2003; Pettersson, 2003).

Brottsofferskapet en ständig balansakt

Hos männen fanns flera exempel på en tydlig balansakt när de i sina berättelser balanserade mellan normativa föreställningar om att vara *män* och *brottsoffer*. Till exempel var det flera män som berättade om brottsituationen på ett sätt som gjorde att de framstod som kompetenta och aktivt agerande för att försvara sig. Något som flera gjorde var också att jämföra sig själva med kvinnor som de ansåg var mer försvarslösa och sårbara. På så sätt kunde de framställa sig själva som både offer och manliga på samma gång. I de tre nedanstående citaten ger Per, 90 år, som

⁶⁴ Begreppet härrör från titeln på en antologi av redaktörerna Malin Åkerström och Ingrid Sahlin (2001), *Det motspänstiga offret*, och syftar på brottsoffer som gör motstånd mot att på ett entydigt sätt konstrueras som oskyldiga och sårbara offer.

blivit utsatt för en fickstöld (men själv betraktar det som ett rån) uttryck för att han förvisso är ett lätt och försvarslöst offer, men att han åtminstone inte är lika utsatt som kvinnor i allmänhet samt att han dessutom kan försvara sig själv och visa handlingskraft om det skulle behövas. Så här svarar han på frågan om han tror att han blev utsatt på grund av sin ålder:

Ja, Ja, absolut. Kommer det en 90-årsgubbe med rullator vet du, det är ju som att bjuda barn på konfekt.

Lite längre in i intervjun resonerar han dock på följande sätt:

Ja, jag brukar tänka och undra över hur en äldre kvinna tänker som inte har någon kraft att försvara sig. Det behöver ju inte vara någon äldre kvinna, åldern spelar ju ingen roll.

Lite senare betonar han sin egen agens och driftighet när det gäller att kunna försvara sig:

Per: Jag brukar gå beväpnad numera, när jag går ut. [när det är mörkt, intervjuarens anm.] Jag har en k äpp med en stor tung kula i ändan på. Den kan man slåss med.

Ett annat exempel på en äldre man som gör motstånd mot en identitet som offer är Bengt, 69 år, som även han har råkat ut för en ficktjuv. Bengt lider av reumatism och andra sjukdomar och har på grund av detta fått vissa rörelsebegränsningar. Han betonar dock att han är både stark och kompetent att försvara sig själv och sina ägodelar med kraft om han bara får chansen:

Sen tänkte man ju efteråt: "Vad hade hänt om jag hade upptäckt det, om jag hade känt när den här personen gjorde det?" Och då hade jag alltså blivit fly förbannad. Och jag hade inte tvekat att dra till alltså. Jag hade slagit en rak höger i ansiktet på den här. [...] För jag har rätt så bra muskler alltså. [...] Han hade aldrig kommit ut därifrån med plånbocken, det kan jag garantera.

Lite senare framhåller även Bengt, i likhet med Per, skillnaden mellan honom som manligt brottsoffer och kvinnor som enligt honom är lättare att ge sig på:

Men samtidigt tror jag inte att jag tillhör ändå första prioriteten. Det är dumt att säga nu då... Men om en brottslig person väljer att försöka råna en på något sätt, då tror jag att de hellre väljer en 65/70-årig kvinna än mig i första hand. För att jag kan försvara mig på ett annat sätt, jag har en annan kroppsbyggnad.

I motsats till hur de äldre männen var noga med att betona sin egen agens i brottsituationen, alternativt hur de hade agerat om de hade fått en chans, beskriver flera av kvinnorna en uttrycklig

icke-agens i situationen och en känsla av hjälplöshet. Ingrid, 92, som blev utsatt för väskryckning, beskriver till exempel hur hon reagerade:

Och det förunderliga är ju det att man, åtminstone jag, jag blev alldeles stum. Jag skrek inte ett dugg, jag bara stod alldeles stum där.

Även Britta, 84, som råkade ut för gärningspersoner som trängde sig in i hennes bostad, beskriver en känsla av paralysering:

Det händer ju så mycket i huvudet, man blir rädd, de kan ju skada en, hur mycket ska jag protestera, vad ska jag göra?

Märta, 71, som blev utsatt för ett inbrott medan hon var hemma, beskriver att hon blev väldigt rädd men försökte resonera sig till att hon måste låta tuff på rösten för att skrämma iväg inbrotts-tjuven:

Och så tänkte jag på... ”Vad du än gör så var inte för provokativ.” För är det en narkoman eller... Jag visste ju inte alls vad jag skulle möta. Så jag tänkte bara att jag inte skulle vara för ”gåpåig”. Och samtidigt skulle jag vara noggrann med att vara så pass tuff så att jag markerade med rösten. Rösten är ju viktig.

Motstånd mot brottsofferidentiteten även bland kvinnor

I likhet med männen fanns det även hos kvinnorna en viss ambivalens kring känslorna av sårbarhet och brottsofferidentitet. Flera av kvinnorna frammanar således också motbilder gentemot känslan av att vara ett (sårbart) brottsoffer och betonar till exempel sin egen agens i brottsituationen. Noora, 83, som blev utsatt för en väskryckning berättar till exempel att hon efter att ha fått sin väska ryckt ifrån sig plötsligt kunde slänga kappen och springa efter av ren ilska. Kristina, 72, definierar överhuvudtaget inte sig själv som äldre och i hennes beskrivning av brottsituationen, där hon blev utsatt för en plötslig och oprovocerad misshandel av en okänd man, finns många inslag av agens, mod och aggressivitet gentemot gärningspersonen. När hon var på promenad utförde den okända mannen en plötslig provokativ handling gentemot henne innan det gick över i misshandel:

Så jag vände mig och så gick jag efter honom, snabba steg, och så klappade jag honom lite såhär ... ”Vad i helvete håller du på med, vad gör du?”

Lilly, en kvinna i 65-årsåldern som råkade ut för ett grovt rån där gärningspersonerna tvingade till sig både bil, mobil och plånbok, uttryckte genom hela intervjun att hon haft väldigt svårt att betrakta sig som äldre och acceptera en förändrad fysik som skulle kunna göra henne till lättare offer. Hennes första reaktion

när rånaren kom fram och krävde att få hennes bil var ilska och en initial vägran att göra som rånaren ville:

Och jag blir förbaskad och säger "lägg av!" [...] Jag är bra på att bli arg. Och sen, då sticker han upp den här [ett verktyg] och säger "jag dödar dig om du inte ger mig bilnyckeln." [...] Då ryter jag till honom: "jag kan väl för i helvete åtminstone få tömma min bil.

Genom hela intervjun med Lilly uttrycker hon en tydlig motvilja mot att betrakta sig som sårbar även om hon förstår att hon är det mer än förr. Hon har alltid sett sig själv som en stark och snabb och tuff kvinna som har tränat mycket, kunnat försvara sig och som aldrig har backat i situationer där hon blivit attackerad. Rypi (2012) har i sin forskning beskrivit äldre personer som på liknande sätt gör motstånd mot en identitet som äldre eftersom det ofta associeras till sårbarhet och försvarslöshet. Det påminner om att balanseringen mellan olika brottsofferidentiteter inte enbart är en fråga om genus utan att även stereotypa föreställningar om äldre är något som de intervjuade förhåller sig till och ibland gör motstånd mot.

Åldern kan ge perspektiv

En annan aspekt av hur brottsoffskapet hanteras ger några kvinnor exempel på när de får frågan om de tror att det hade varit annorlunda om de utsatts för samma brott när de var yngre. Samtliga intervjupersoner fick denna fråga, men det var endast några äldre kvinnor, som hade det gemensamt att de haft ett tufft liv, som svarade att de trodde att det skulle ha varit svårare om de blivit utsatta som unga kvinnor.

Till exempel menar både Agnes, 90, (som blev utsatt för att en person krossade hennes fönster och försökte ta sig in medan hon var hemma), Ingrid, 92, (utsatt för väskryckning) och Märta, 71 (utsatt för inbrottsförsök medan hon var hemma) att de hade känt sig mer sårbara som unga brottsoffer. Anledningen är att deras livserfarenheter har gjort att de kunnat sätta brottshändelsen i ett större perspektiv menar de. Agnes berättar till exempel:

Klart jag måste uppleva det här också innan jag fyller 90, skojade jag med mina bekanta va. Jag har gått igenom så himla mycket va. Massor med kamrater som jag har suttit vid deras dödsbädd, och mina barn och min man och mina föräldrar och mina mostrar och....det har varit så himla mycket sånt där. Så jag är så van vid dödsfall. [...] Så nej mitt i all den här stenkastningen och det har jag väl fått en styrka att bry dig inte om det där.

För dessa kvinnor har åldern inte bara inneburit en ökad sårbarhet utan även en styrka i att kunna se tillbaka på många svåra

erfarenheter och vetskapen om att man har tagit sig igenom dem. Det är viktigt att notera att en högre ålder också kan underlätta återhämtning genom denna förmåga att sätta utsattheten i ett större perspektiv. Att vara äldre kan med andra ord även vara en styrka i sammanhanget.

Balansakt även i uttryck för emotionella reaktioner

En skillnad mellan de intervjuade männen och kvinnorna märks också i deras beskrivningar av hur de påverkats av brotten de utsatts för. Männen har i högre grad, men givetvis också med något undantagsfall, uttryckt sig avvärjande mot att de skulle ha påverkats starkt av sin brottsutsatthet och istället valt att betona att de försvarat sig, inte tagit illa vid sig och så vidare. Känslor som rädsla och chock i samband med brottsutsattheten trycks antingen undan till förmån för en ren faktabeskrivning, eller så attribueras de ”omanliga” känslorna till andra personer, och de egna känslorna handlar snarare om ilska. Att ha kontroll över sina känslor och tona ner känslor av chock och rädsla är en del av maskulinitetsidealen (Connell och Connell, 2005). Ett sätt som några av de äldre männen besvarat frågor om vilka känslor brottet framkallat hos dem var att istället beskriva hur folk runtomkring dem reagerade: *när jag vaknade, då var det väldigt upprört runt omkring*, säger till exempel Håkan, 76 år, som blev utsatt för en misshandel. Hjalmar, 76, som också blev utsatt för misshandel, beskriver allvaret i sina skador främst genom att närvarande personer blev chockade av blodet rann nerför hans näsa och ögon.

De intervjuade männen har också i högre grad än kvinnorna svarat med att berätta fakta och konkreta händelser när de egentligen har fått frågor om sina känslor i olika situationer. Det är viktigt att poängtera att detta inte nödvändigtvis betyder att de inte har blivit lika illa drabbade av brottet, utan det kan betyda att de saknar emotionella verktyg när det gäller att berätta om sårbarhet och utsatthet. Det skulle kunna innebära att de inte söker hjälp i den grad de kan behöva. Statistik från Brottsofferjouren visar att män i alla åldrar söker hjälp hos dem i mindre utsträckning än kvinnor. Till exempel utgjorde männen endast 37 procent av de hjälpsökande hos Brottsofferjourerna under 2016. Den siffran sjunker dock till 33 procent hos män över 65 år (Brottsofferjouren, 2016a och 2016b). Av de sju männen i intervjuundersökningen hade endast två använt sig av möjligheten att få emotionellt stöd av Brottsofferjouren. De intervjuade kvinnorna hade inte alla valt att få emotionellt stöd av Brottsofferjouren heller, men de som inte hade valt det berättade alla att de hade fått stort emotionellt stöd av sina närstående. Detta var inget som någon av männen nämnde.

Men i likhet med vad forskning om yngre brottsutsatta män har kommit fram till visar de äldre männen också en stor ambivalens i förhållande till sin brottsutsatthet då de också är måna om att framhålla att de faktiskt har blivit offer för brott med allt vad det innebär i form av till exempel känslomässiga konsekvenser (Åkerström m.fl., 2011). Till exempel berättar Håkan, 76, som blivit utsatt för misshandel av en granne, om hur han plötsligt ett par dagar efter misshandeln drabbades av plötsliga gråtattacker som han inte riktigt förstod eller var beredd på. Detta var den enda gången under intervjun som Håkan berättade om de känslor som utsattheten framkallat hos honom. Även en annan man, Hjalmar, 76, som i likhet med Håkan utsatts för misshandel av en granne, berättar om de känslomässiga konsekvenserna som brottet haft för honom, och av den något återhållna beskrivningen förstår man ändå att han mår mycket dåligt:

Du vet att jag vaknar ju mitt i nätterna ibland och är genomsvettig, och då är ju han den här personen, X heter han, då slår han ju i skallen, huvudet, direkt. Jag mår inte bra av det, det gör jag inte. Jag försöker lägga det vid sidan om men det poppar upp då och då. Det gör det.

Jämfört med männen har kvinnorna i högre grad vävt in sina känslor av rädsla eller chock i den faktamässiga beskrivningen av brottet. Kvinnorna har också på ett mer rättframt sätt berättat om sina känslor i samband med brotten även utan att specifikt ha blivit tillfrågade vad de kände. De berättar lättare om att de har blivit rädda, och de har också berättat spontant om det hjälp- och stödbehov som de har upplevt både i direkt anslutning till brottstillfällena och senare. I följande citat av Ebba, 69 år, som ertappade en inbrottstjuv i sitt hem mitt i natten, berättar hon till exempel hur hon blev så chockad att hon inte kunde hitta sin telefon, och försöker inte maskera det hjälpbehov hon kände:

Ja, alltså jag blev ju liksom sådär: "var är min telefon" och lite sånt. Och jag ville ju ha kontakt med någon direkt, och jag hittade ju inte min telefon alltså. Jag var ju chockad och skärrad.

Även Britta, 84 år, som ertappade tjuvar i sitt hem, uttrycker spontant sina känslor av rädsla:

Och det händer ju så mycket i huvudet, man blir rädd, de kan ju skada en, hur mycket ska jag protestera, vad ska jag göra? Ska jag själv springa härifrån?

Att ha lätt för att uttrycka känslor av osäkerhet, rädsla och hjälplöshet kan förenkla möjligheten för brottsoffer att få hjälp och stöd efter utsattheten. Avsnittet har visat att det bland de intervjuade männen och kvinnorna kan skilja sig väsentligt när

det gäller förmågan att identifiera sig som ett brottsoffer, och därmed riskerar det även att bli så att kvinnor får mer hjälp och stöd än män. Å andra sidan kan det också finnas en risk i att fastna i känslor av sårbarhet och rädsla, och de omedvetna strategier som flera av männen hade, att betona sin agens, jämföra sig med mer sårbara personer och därmed känna sig starkare samt att inte i lika hög grad som kvinnorna kännas vid ”svaga” känslor, skulle möjligen också kunna innebära lättare återhämtning efter brottet.

Brottens konsekvenser för de äldre

Att bli utsatt för ett brott kan få allvarliga konsekvenser för vem som helst, och ofta värre konsekvenser ju grövre brott det rör sig om. Men både tidigare forskning och Brås intervjuundersökning pekar på att när äldre är brottsoffer behöver brottet egentligen inte vara särskilt grovt för att ändå riskera att ge allvarliga konsekvenser på flera plan (Homeier, 2014; Nesje Juklestad och Eriksson, 2004).

Kännbara fysiska konsekvenser och lång tid för återhämtning

I kapitlet med kunskapsöversikt beskrevs att äldre personer kan behöva längre tid för att återhämta sig efter brott. Det går givetvis inte att generalisera till alla äldre. Men det kan gälla för vissa äldre på både ett fysiskt och ett psykiskt plan. En misshandel kan till exempel lättare orsaka större fysiska skador hos äldre än hos yngre (Homeier, 2014). Även lätta skador riskerar att leda till långdragen smärta (ibid). Till exempel berättar Noora, 83, att hon ännu flera månader efter väskryckningen hon råkade ut för har ont i armen som de ryckte väskan ifrån. Det kan också vara så som i fallet med Håkan, 76, som blev utsatt för misshandel av en granne, att våldet gör de problem man redan har med smärtor i kroppen värre.

Äldre kan också reagera starkare på mediciner och få längre återhämtningstid efter operationer (Svensson m.fl., 2009). Detta har även några av intervjupersonerna berättat om. Hjalmar, 76, som även han blev utsatt för misshandel av en granne, berättar till exempel hur starkt påverkad han fortfarande är både fysiskt och psykiskt ett drygt halvår efter misshandeln. Han blev tvungen att använda starka smärtstillande, både innan och efter den operation som han också blev tvungen att göra som ett resultat av misshandeln, och medicinen gör att han har svårt att ta hand om sig själv:

Jag är påmind var sekund om det här. Det är jag. Jag går ju på morfin, starkt morfin. Men jag tycker att det är fruk-

tansvärt, man blir ju fördärvad av den här smärtstillande medicinen. [...] Jag kan inte klä på mig själv, va. Det hjälper [sambon] mig med, både klä av mig och klä på mig.

Även de psykiska reaktionerna riskerar att sitta i längre än hos yngre. Innan misshandeln var Hjalmar mycket fysiskt aktiv och har därför svårt att förlika sig med skadorna han fått. Hjalmar resonerar kring att det kanske framförallt är på ett psykiskt plan som han tror att han hade haft lättare att gå vidare som yngre. Under intervjun drar han sig till minnes händelser när han var ung och hur han bara *slängt det vid sidan om sig* och tänkt *det här, det händer inte mig igen*. Men nu upplever han en frustration över att tiden går och att han bara inte kan komma över misshandeln och sin rädsla på samma sätt som när han var yngre. Han känner själv att han inte riktigt kan förklara vad det beror på.

Även Per, 90 år, och Lilly, 66, är inne på samma linje som Hjalmar, att det hade gått snabbare att återhämta sig på ett psykiskt plan när de var yngre. Lilly blev utsatt för ett grovt rån och Per för en påträngande fickstöld och de menar båda att förmågan att kunna försvara sig och göra motstånd, något de känner att de saknar, hade fått dem att känna sig annorlunda efter brottet. Det betyder mycket att inte känna sig sårbar fysiskt menar både Per och Lilly, när det gäller förmågan att kunna glömma och gå vidare. Att även Lilly känner så, som bara är 66 år och fortfarande yrkesarbetar och dessutom ser väldigt frisk och vital ut, är intressant. Hon jämför sig inte med andra i samma ålder utan beskriver en stor frustration över att inte vara lika snabb och stark som när hon var yngre och att detta får henne att känna sig betydligt mer utsatt.

Lilly tar även upp en aspekt som kan förbättra möjligheten till snabb återhämtning; att ha ett jobb att kunna gå till och därför inte behöva sitta hemma och bara tänka på vad som hänt:

Jag tycker om att jag jobbar, det är faktiskt väldigt skönt nu. Så det är liksom där jag lägger mitt fokus nu, och försöker inte smita ifrån bearbetning, för det gör jag inte, men släppa så mycket jag kan.

Även andra intervjupersoner som hade ett aktivt liv som innebar att de kunde fylla dagarna med aktiviteter beskrev att det hjälpte dem att inte fastna i rädsla och förlamning. Till exempel beskrev Ebba, 69, hur hon tvingade sig själv att gå ut efter brottet (inbrott medan hon var hemma) trots rädslan hon kände, för att hennes aktiviteter var så viktiga för henne. Det faktum att många av de äldsta brottsoffren har ett mindre aktivt liv än när de var yngre kan därför vara en viktig aspekt för att förklara den längre återhämtningstiden.

En annan anledning till att den psykiska återhämtningen hos vissa äldre kan ta lång tid är om det redan innan fanns en uttalad kamp med sjukdomar och andra fysiska aspekter av åldrandet. Detta är något som flera av de intervjuade beskriver som en känsla av stor orättvisa. Ett exempel är Bengt, 69, som beskriver varför det kändes så tungt trots att han ”bara” råkade ut för en fickstöld:

Jag kände mig ändå mentalt drabbad. För att jag råkade ut för prostatacancer för två år sedan, som jag fick behandling för. Och så även njursvikt. Och då tycker man... Och så artros på det, så att man tycker liksom att... Då blir det jävligt tungt mentalt när det händer en sådan här grej också.

Intervjuerna har vidare gett en bild av att det är stor skillnad på återhämtningen efter brottsutsattheten mellan de äldre som är friska, pigga och socialt aktiva och de som redan innan brottet hade sjukdomar, fysiska problem och vars vardag mer än andra präglades av ensamhet och oro.

Rädsla, otrygghet och misstänksamhet efter brottet

Överhuvudtaget är det kvarvarande känslor av rädsla, oro och otrygghet som är dominerande i intervjuerna när det gäller konsekvenser av brotten. Att många äldre är oroliga över brottsutvecklingen generellt har belysts ovan. Den rädsla som beskrivs här gäller den konkreta personliga rädslan att själv utsättas för brott, eller den rädsla som kan vara ett resultat av egen brottsutsatthet. Hur olika personer påverkas av att ha blivit utsatta för brott är högst individuellt. Bland de intervjuade finns de som uppger sig inte ha påverkats nämnvärt av brotten de utsatts för. De har alla upplevt brottet som en påfrestande händelse, men några har bedömt det som osannolikt att det skulle hända igen, och det har därför inte gett en bestående rädsla. De beskriver att de inledningsvis kände en ökad otrygghet och oro, men att den förhållandevis snabbt mildrades och att det mesta därefter återgått till det normala. Det finns också de som beskriver en ökad rädsla och oro som finns kvar, men där de ändå fortsätter att leva samma typ av liv med samma aktiviteter som förut och deras situation har därför inte ändrats nämnvärt. Men flera av intervjupersonerna har påverkats starkt av brotten de utsatts för och de lider av en kvarvarande känsla av rädsla och otrygghet som de inte kände innan brottet.

Nerver på helspänn – rädsla i nya situationer

Några av de intervjuades beskrivningar av konkret rädsla går från upplevelser av rädsla i vissa situationer till en mer underliggande oro som styr de dagliga handlingarna i form av ett risktänkande. När det gäller upplevelserna av rädsla i vissa situationer

var det flera som berättade om hur de kände att deras nerver var på helspänn en lång tid efter brottet. Till exempel berättar Hjalmar, 76, som blev utsatt för misshandel av en granne, om hur den nya rädslan kan ta sig form för honom så fort han hör eller ser något som han inte omedelbart kan identifiera:

Ja, det här när man kommer ut och man ser någonting eller hör någonting. Då blir man ju väldigt, väldigt orolig. ”Vad är detta för något, vad händer nu? [...] ett högt starkt ljud eller någonting, man blir ju... Man är ju uppe och hoppar, man vet inte vad det är, va. Man blir orolig. Så är det.

Även Agnes, 90, som blev utsatt för att en man slog sönder hennes fönster och försökte ta sig in medan hon var hemma, berättar om en rädsla som nu kommer så fort det hörs ett oväntat ljud. Men hon berättar också om den ilska hon känner som ett resultat av att hon ”tvingas vara rädd”:

Och det är den rädslan som gör att jag blir arg, det är mycket möjligt. För jag ligger och läser på kvällarna och tänker ”fasen, ska jag behöva gå upp och titta om det är nån på balkongen” när jag hör nåt ljud och då nej. Och då tänker jag ibland så här: ja nu är du så gammal så de får väl komma in och slå ihjäl mig då.

Även Ebba, 69, som var med om en liknande situation som Agnes, beskriver samma typ av rädsla som blivit värre vid situationer som förut inte skapat starka reaktioner:

Men jag måste ju säga det att jag har varit väldigt, väldigt rädd, orolig och ängslig. Minsta lilla ljud så har jag ju liksom vaknat till och undrat, och haft hemska mardrömmar. Ja, så jag vaknade och skrek rakt ut vid något tillfälle, kommer jag ihåg.

Stark rädsla kopplad till sårbarhet

Tidigare forskning, och Brås redovisade resultat från NTU, visar att äldre ofta är räddare än deras faktiska utsatthet på ett rationellt plan tycks ge anledning till. Men flera forskare menar att rädslan hos äldre är resultatet av en fullt logisk bedömning av ens egen sårbarhet och möjligheter att återhämta sig efter en brottsutsatthet (se t.ex. Killias och Clerici, 2000; Nesje Juklestad och Eriksson, 2004). I intervjuerna beskriver några den starka rädsla de kände i brottsögonblicket och hur minnet av den präglade deras återhämtning, till exempel i form av att de ständigt återupplever brottstillfället och den starka rädslan ”som en film i huvudet” (enligt Märta, 71). Även om de flesta människor sannolikt skulle känna en viss rädsla i en brottsituation finns det anledning att tro att de fysiskt mest sårbara riskerar att lättare känna stor rädsla. Det är omöjligt att på ett objektivt

sätt jämföra rädslor hos olika människor, men några av intervjupersonerna kopplar själva sin rädsla till sin upplevelse av fysisk hjälplöshet.

Britta, 84, fick stark ångest av det intrång som tjuvar gjorde hos henne eftersom hon inte visste om de skulle försöka skada henne och om de hade något vapen. Hon beskriver med inlevelse hur hon står i sin egen hall med sin rullator, med inkräktarna i sin lägenhet, och upplever total hjälplöshet eftersom hon vet att hon inte kan springa iväg från situationen. Även Per, 90 år, och Noora, 83, som i likhet med Britta behöver hjälpmedel när de går på grund av dålig balans, resonerar kring att de troligtvis upplevde brottsituationen som extra hotfull på grund av att de kände sig så medvetna om sin fysiska sårbarhet i situationen.

De är dessutom medvetna om att de riskerar att få allvarliga skador även av att utsättas för förhållandevis lite våld. Med det perspektivet framstår äldres större rädsla för brott som fullständigt logisk. Ingrid, 92, som blev utsatt för en väskryckning mitt i en trappa, berättar hur hon i efterhand insåg att en enkel liten knuff i samband med brottet hade kunnat bli hennes död:

[...] för hade han knuffat till mig, med min dåliga balans, jag har haft en stroke 2014 och jag har dålig balans, och hade han knuffat mig hade jag omkommit där.

Otryggheten begränsar och kräver strategier

Förutom den rädsla som manifesteras i vissa situationer där intervjupersonerna kunnat vara lugna förut, som till exempel vid plötsliga ljud, har de också beskrivit en djupare och mer underliggande oro och otrygghet som har kommit efter brottet. Oron ser olika ut för alla, och har lett till olika konsekvenser. De allra flesta har illustrerat oron de känner genom att berätta om vilka strategier de använder för att hålla oron i schack. Strategierna de berättar om kan vara allt från förhållandevis små saker som inte har så stor påverkan på livet, till beslut som påverkar livet mer påtagligt, med olika begränsningar som följd.

Påfallande många går överhuvudtaget aldrig ut när det är mörkt på grund av den otrygghet de känner. Detta är något som också ligger i linje med de tidigare redovisade resultaten från NTU när det gäller äldre generellt. En del berättar att detta var fallet redan innan de blev utsatta för brott, men för flera har det blivit en konsekvens av brottet. Hjalmar, 76, berättar att han verkligen saknar de kvällspromenader i sin ort han brukade gå på förut och som han inte längre vågar gå på. Nu har han köpt två väldigt starka ficklampor till sig och sin sambo som de kan använda för att blända folk med om de blir tvungna att gå ut när det är mörkt någon gång och de skulle känna sig hotade. Rolf, 72 år, beskriver

mest en stor ilska över att han inte vågar röra sig hur han vill eller kunna gå ut och ta en öl med kompisar inne i staden.

Lilly, 66, ser till att komma hem tidigare på kvällen än förut om det är så att hon är bortbjuden, eller så ber hon om att få sova över hos den hon blivit bjuden till. Per, 90, har helt slutat gå ut på kvällen och han har även bett hemtjänsten att följa med honom på dagtid när han ska ta ut pengar och gå och handla. Ebba, 69, som bor i en liten ort och aldrig ens hade låst sitt hus innan någon bröt sig in medan hon var hemma, har kopplat in ett ordentligt larm som hon sätter på även när hon ska sova, och hon berättar även om andra strategier, som att ha mer belysning tänd, ha nycklar i handen när hon går ute osv.

Till de allvarigare konsekvenser som intervjupersonerna har berättat om hör till exempel Lillys, 66, tankar om att hon förmodligen kommer att flytta. Lilly har blivit utsatt för upprepade brott i området, bland annat inbrott, men nu senast ett grovt rån utanför bostaden, och känner nu att hon blir tvungen att flytta och bryta upp från sin tillvaro på grund av rädslan att bli utsatt i området igen:

Förut funderade jag på att flytta uppåt för alla inbrott, men nu funderar jag på att flytta helt och hållet. Jag trivs ju väldigt bra här, jag har väldigt mycket vänner i huset och det är väldigt trevligt att bo här. [...] Men det här väger så tungt nu så jag kommer nog flytta härifrån.

Även för Hjalmar, 76, har misshandeln han blev utsatt för fått allvarliga konsekvenser. Han har stora smärtor kvar efter misshandeln och de hindrar honom från att leva det aktiva liv han hade förut då han och hans sambo gick ut flera gånger i veckan och dansade och träffade vänner. Nu går Hjalmar och hans sambo knappt ut alls längre, både på grund av smärtorna och den ökade rädslan att gå ut.

Men Agnes, 90 år, beskriver ett annat perspektiv som kan vara viktigt att förhålla sig till i förståelsen av äldres rädsla för brott. Hon berättar att hennes liv ändå redan var så begränsat och bundet till hemmet att hon inte känner någon direkt sorg över den ökade rädslan att gå ut. Enligt henne hade det varit värre om hon blivit utsatt för brott som yngre för då hade hon haft mera av livet framför sig och ett annat behov av att våga gå ut och vara aktiv. Även NTU visar att oro för brott ofta får större praktiska konsekvenser för yngre kvinnor än för äldre, till exempel att de ändrar sin väg eller färdväg eller avstår en aktivitet på grund av oro för brott. Äldre personers liv kan redan vara mer begränsat i termer av hur ofta man vill kunna gå ut och göra olika saker.

En ny misstänksamhet i vardagen

Otryggheten har också lett till en ständig misstänksamhet hos flera av de intervjuade. Det kan till exempel handla om en allmän känsla av att vara mer *kuvad* och inte kunna lita på folk lika mycket längre, som Noora, 83, berättar om. Eller som Agnes, 90, beskriver hur hon känner att hon måste hålla koll på alla nya människor som går förbi lägenheten. Även Erik, 91, och Solveig, 73, som båda har blivit utsatta för bedrägeri, berättar att de nuförtiden strävar efter att inte vara så naiva utan istället har utvecklat en initial misstänksamhet mot alla nya personer de möter. Solveig beskriver det som en sorg eftersom hon förut alltid var pratglad och öppen för att träffa nya människor.

Känslor av skam och skuld när man blivit lurad

Samtliga intervjupersoner som har blivit utsatta för bedrägerier eller där ett inslag i ett annat brott har varit att man blivit lurad berättar om känslor av skam. En av dem är Britta, 84, som blev lurad av en person som sa att han kom från hemtjänsten och som hon därför släppte in. När hon hade läst om detta tillvägagångssätt innan i lokaltidningen så hade hon alltid tänkt ”att folk går på sånt där”. Hon klandrar sig själv för att hon inte förstod att hon blev lurad:

Alltså de räknar ju med att man inte är klar i knoppen när man släpper in. [...] Jag fattar inte att jag gick på det.

Solveig, 73, som blivit utsatt för ett investeringsbedrägeri med stora ekonomiska konsekvenser, mådde så dåligt och kände så stor skam att hon ett tag efter brottet till och med funderat på om livet var värt att leva. Skammen över vad hon ”ställt till med” gjorde dock att hon kände sig tvungen att reda upp situationen:

Det är tur att du träffar på mig nu och inte precis efteråt för då var jag ju ojoj, alltså du, det var inte roligt alltså. För då tänkte jag att nu tar jag livet av mig fast att man vet att det inte är nån bra väg va... [...] Inte kunde jag lämna folk med det här, jag måste ju göra nåt för att ordna upp i det i alla fall.

Citatet illustrerar att känslan av skuld och skam kan vara mycket svår att hantera i enskilda fall, och när det gäller Solveig kände hon också att det var dotterns arv som hon blivit lurad på, pengar som hon inte skulle kunna arbeta ihop, och att hon inte minst därför måste försöka få dem tillbaka. Solveig berättar även att hennes känslor av skam förstärktes av polisens reaktion när hon anmälde att hon blivit utsatt för ett bedrägeri. Polisen ifråga-

satte då hur Solveig hade kunnat låta sig luras på det sättet: ”*Hur kan du göra så här, sa hon till mig*”, uppger Solveig.

Man pratar inte om att man blivit lurad

Gemensamt för alla utom en bland dem som utsattes för bedrägeri eller brott med inslag av bedrägeri var att de inte har velat prata med några andra om vad som hänt dem, i ett par fall inte ens med sina egna barn. Harriet, 90, som råkade ut för ett så kallat barnbarnsbedrägeri, där en okänd gärningsperson utgett sig för att vara hennes barnbarn, har endast berättat för en väninna men ingen annan. Hon har inte ens berättat om brottet för sin dotter på grund av både skam och en önskan att inte ligga till last och göra dottern orolig.

Erik, 91, säger att han hade berättat för några vänner för första gången enbart på grund av att intervjun med Brå skulle ske, men att han inte hade sagt något under alla månader som gått sedan brottet. På frågan varför svarar han:

För det är ju...det är ju skämmigt för, att de umgås med en kille som är så där dum va. Egentligen. Tycker ju folk i allmänhet [...] Man talar ju inte om sina egna fadäser.

Erik tar upp att det också skulle kunna vara en generationsfråga att man inte talar om sådant. Folk i hans ålder vill generellt inte berätta om situationer där de ”har gjort en dålig affär” som han beskriver det, för man vill inte att det ska spridas att man låtit sig luras.

När barn och släktingar förstärker skulden och skammen

Förutom att de som har råkat ut för bedrägerier har behövt leva med ekonomiska förluster liksom känslor av skam och skuld berättar flera av dem att deras familjer, i de fall de fick reda på vad som skett, dessutom har blivit arga och besvikna på dem i samband med det som hänt. Harriet, 90, berättar att en familjemedlem som hade en nära relation till det riktiga barnbarnet, som Harriet hade trott var den som ringt och behövt pengar, först ringde och skällde på henne för att hon hade låtit sig luras och trott att det var det riktiga barnbarnet som ringt och velat låna pengar, och sedan hade sagt upp bekantskapen på grund av detta. Harriet hade mått mycket dåligt över detta och hade oroat sig över att hinna dö innan allt hade ordnat upp sig:

Det är inte roligt att vara gammal och ha ovänner. [...] Ja och det var...den kvinnliga polisen fick reda på det här. Och hon tyckte att vi vart ju dubbelt drabbade tack vare att familjen reagerade som de gjorde. [...] Det här har faktiskt varit en plåga kan jag säga. För att det tog så lång tid innan det ordnade upp sig.

Även Erik fick höra av sin dotter att han varit dum:

Det är klart att hon tyckte att jag var jättedum. Självkligt. Att ”så där får du ju inte... så lätt får du inte bli lurad”, eller nåt sånt där menade hon va.

Även Solveigs barn hade tagit mammans utsatthet hårt personligen och sagt att ”låt mig aldrig vara med om något sånt här igen”. Detta hade fått Solveig att känna att hon verkligen hade svikit dottern. Framförallt hade dottern tagit det hårt att mamman hade dröjt så länge med att berätta vad som hänt, vilket hade gjort att bedrägeriet också kunnat pågå länge och fått stora ekonomiska konsekvenser som även drabbat dottern.

Oro över brottslighetens utveckling förstärker känslan av utsatthet

Nästan samtliga av intervjupersonerna var oroad över brottslighetens utveckling och många ansåg att brottsbekämpningen inte fungerar i dagens samhälle. Några av dem kände en mycket stark oro och uttryckte sig med kraftiga ordalag om att situationen med brottsligheten till exempel är *fruktansvärd* och *rena katastrofen*. Intervjupersonernas oro korresponderar väl med de tidigare redovisade uppgifterna från NTU enligt vilka äldre personer, även på befolkningsnivå, i högre grad än yngre oroar sig över brottsligheten i samhället. Äldre personer har också överlag sämre förtroende för rättsväsendet (med undantag för polisen) än yngre åldersgrupper (Brå, 2018).

När personer som känner en stark oro och har ett lågt förtroende för samhällets institutioner blir utsatta för brott så riskerar utsattheten att kännas som att den går i linje med vad man kan förvänta sig i dagens samhälle snarare än som en undantagssituation (Spithoven m.fl., 2013). Detta har också varit tydligt i intervjuerna. De personer som har uttryckt störst oro över situationen med brottsligheten överlag idag har också uttryckt störst oro och känsla av risk att bli utsatta igen jämfört med de personer som inte kände en stor oro över brottsligheten.

Svårast för de ensamma

Av de 18 äldre som intervjuades var det 10 som bodde ensamma och av dessa var det dessutom några som nästan helt saknade anhöriga eller vänner att umgås med. Ett målsägarbiträde som Brå har intervjuat och som har haft hundratals äldre som klienter berättar om sina erfarenheter av att ensamma äldre kan reagera annorlunda på brott än yngre. Äldre brottsoffer är oftare mer socialt isolerade än andra, och eftersom de flesta inte längre arbetar saknar de det viktiga sociala nätverk som en arbetsplats

kan ge, menar målsägarbiträdet. Detta innebär att de riskerar att sakna en naturlig ventil för att prata om sin upplevelse, och att de har mer tid att sitta hemma och tänka på vad som hänt. Mycket av det som målsägarbiträdet beskriver stämmer väl överens med vad flera av intervjupersonerna berättar om.

Deras berättelser visar att det finns flera aspekter i denna ensamhet som gör att konsekvenserna av brottsutsattheten kan bli allvarigare för dem jämfört med äldre som har anhöriga eller ett fungerande kontaktnät. En aspekt har att göra med att de inte har någon nära sig i det dagliga livet som de kan prata med om brottet. Här kan istället organisationer som till exempel den lokala brottsofferjouren ha en viktig roll. Agnes, 90, som har förlorat både sin man, barn och de flesta vänner, berättar att hon saknade att ha någon att prata med om vad som hänt när hon blev utsatt för att någon försökte göra inbrott medan hon var hemma:

Det var mycket jag ville prata om när det gällde det här. Diskutera och...men jag hade ingen sån här väldigt väldigt närstående som om jag hade en dotter eller son, inte som jag kunde...jag menar jag har fått burit det väldigt mycket för mig själv.

Solveig, 73, den bland de intervjuade som utsatts för det utdragna investeringsbedrägeriet, får frågan om hon har kunnat prata med någon om vad som pågick och om de investeringar hon gjorde. Hon reflekterar då över att hon kanske hade kunnat få hjälp att förstå tidigare att hon blev lurad om hon inte bott ensam utan hade haft någon närstående att diskutera med:

Nu när du frågar så. För jag har funderat lite över det, hur ensam jag var. Förstår du? För hade jag haft nån människa som jag hade kunnat fråga liksom i det här...[...] kanske att det hade varit så att jag mer hade pratat om det och sagt att titta här vet du, vad tror du om det här?

Förutom att de ensamma saknar någon närstående som kan finnas där som ett emotionellt stöd för dem tog några intervjupersoner som bodde ensamma men som i övrigt hade ett stort socialt nätverk även upp en annan aspekt av hur ensamheten försvårar deras återhämtning. Det gäller avsaknaden av en mer konkret trygghetskänsla i hemmet. De menar att rädslan de känner som ett resultat av brottet kanske hade varit likadan när de var yngre, men att rädslan har fått större konsekvenser för dem nu när de bor ensamma och därmed känner sig mer skyddslösa och utsatta i hemmet. De som har möjlighet försöker därför att undvika ensamheten så mycket det går. Ebba, 69, berättade att hon fasade för att bo ensam redan när hennes man gick bort för några år sen, och att det blev mycket värre när hon sedan blev utsatt för

ett inbrottsförsök under tiden hon var hemma. Hon ser därför till att ha olika släktingar sovandes hos sig så mycket som möjligt så hon slipper sova själv. Även Lilly, 66, som utsatts för flera inbrott och senast ett grovt rån utanför sin bostad har sett till att alltid ha olika inneboende i ett rum i lägenheten som hon hyr ut eftersom det gör att hon känner sig tryggare än att bo ensam.

Det har tidigare i kapitlet också beskrivits hur viktigt det har varit för intervjupersonerna att få hjälp med olika praktiska konsekvenser av brottsutsattheten. I denna intervjuundersökning hade samtliga, även de som normalt sett är mycket ensamma, lyckats få sådan praktisk hjälp, ibland av någon anhörig och andra gånger av en vän eller en person från brottsofferjouren. Det kan dock vara värt att tänka på att detta kanske inte gäller för de äldre brottsoffer som i ännu högre grad lever socialt isolerade.

Sammanfattning

Intervjuer med äldre brottsutsatta ger en bild av olika riskfaktorer kopplade till deras sårbarhet, och deras medvetenhet om denna sårbarhet. Det handlar exempelvis om att se försvarslös ut och därmed uppfattas som ett lämpligt offer, något som kan öka risken för brott utomhus – som fickstöld eller rån. En annan riskfaktor, och även något som bidrar till otryggheten, är att vara beroende av hjälp från utomstående. Att exempelvis få besök av många olika personer från hemtjänsten utan möjlighet till mer personlig kontakt skapade oro även bland dem som utsattes för andra typer av brott. Vissa var bekymrade över dilemmat kring att låsa ute ”de onda” men låta ”de goda” komma in i fall de skulle bli akut sjuka. Att inte riktigt kunna följa med i samhällsutvecklingen beskrevs som ytterligare en riskfaktor, främst när det gäller bedrägerier. Flera var medvetna om att deras sämre kunskaper i hur datorer och internet fungerar och en hög grad av god tro kunde öka risken att drabbas. Att ha blivit utsatt för bedrägeri ledde dessutom till stora skamkänslor som hindrat de äldre att berätta för sin omgivning om vad som hänt.

De flesta intervjuade vittnade även om långvariga psykiska konsekvenser av brottet – om oro och ökad misstänksamhet. Några hade svårt att sova eller vågade inte lämna bostaden. Även fysiska konsekvenser kan bli större för de äldre och några har beskrivit smärtor och lång läkningsprocess efter att ha utsatts för våld i samband med brottet. Konsekvenserna beskrevs som störst för dem som levde ensamma, då de saknade möjlighet till bearbetning och stöd.

Även om de flesta var medvetna om sin åldersspecifika sårbarhet uttryckte flera visst motstånd mot att beskriva sig som offer.

Framför allt män betonade sin handlingskraft och hade svårare att identifiera sig som svaga eller typiska brottsoffer. Även kvinnor kunde uttrycka viss ambivalens mot offeridentiteten, men de hade lättare att berätta om sin sårbarhet och använde överlag fler känslouttryck. Kvinnor och män hade med andra ord delvis olika strategier att hantera sin utsatthet, vilket kan spegla olika styrkor men också skapa olika förutsättningar när det kommer till att söka och få stöd. Med tanke på studiens syfte var det främst de äldres sårbarhet och riskfaktorer bakom utsattheten som stod i fokus för analysen. Några av de intervjuade ansåg dock att det inte fanns någon som helst koppling mellan deras ålder och det faktum att de drabbats av brott eller hur de hanterat sin utsatthet. Hög ålder kunde tvärtom hjälpa att sätta utsattheten i ett perspektiv och underlätta bearbetning.

Avslutande diskussion om brottsförebyggande och trygghetsskapande initiativ

Studiens syfte har varit att ta ett brett grepp kring frågan om brott mot äldre, det vill säga personer som är minst 65 år, och på nationell nivå belysa deras utsatthet för olika typer av brott men även otrygghet och oro för brott. Analysen har utgått från självrapporterade uppgifter (NTU), granskning av ett urval polisanmälningar om brott med äldre målsägare och kvalitativa intervjuer med äldre brottsutsatta. Resultaten pekar mot en del miljöer eller situationer som innebär särskilda risker för att äldre personer drabbas av brott, eller får de äldre att känna sig otrygga. Det brottsförebyggande och trygghetsskapande arbetet behöver inrikta sig på att minska utsattheten, men även lindra konsekvenserna när äldre väl utsatts för brott samt minska oro och öka tryggheten för denna grupp.

Kartlagda riskfaktorer för utsatthet och otrygghet

Minska utsattheten

Att förebygga själva utsattheten och uppmärksamma riskfaktorer för de typiska åldringsbroten är angeläget, inte på grund av stor brottsvolym utan på grund av den åldersrelaterade sårbarheten som kräver mer riktade åtgärder. Då äldre mer sällan än yngre rör sig utomhus är det egna hemmet en vanlig brottsplats; riskerna kan uppstå exempelvis i en nära relation där en samtidigt är anhängvårdgivare (i synnerhet vid kognitiva eller andra funktionsnedsättningar), i samband med att äldre får professionell hjälp i hemmet av många olika vårdare, genom att äldre luras till att släppa en obehörig in i bostaden, eller vid olika typer av grannfejder. När det gäller händelser som polisen rubricerar som *stöld i bostad utan inbrott* var andelen så kallade åldringsbrott särskilt stor.

Granskningen av polisanmälningar visade att en del brott, så som stölder av kontanter eller mediciner, men också misshandel och sexualbrott, sker även på äldreboenden. Upptäcktsrisken kan dock vara låg, i synnerhet då det inte sällan gäller äldre som i hög grad är beroende av sin närmaste omgivning – som potentiella gärningspersoner är en naturlig del av. Mörkertalet kan därmed antas vara särskilt omfattande i dessa fall.

Utomhus löper äldre, speciellt de som har begränsad rörlighet och därmed framstår som försvarslösa, en ökad risk för väskryckning, fickstöld eller rån. De fysiska begränsningarna som många äldre lider av kan dessutom göra att det lättare uppstår skador i samband med dessa brott som inte hade uppstått om den drabbade var yngre.

Bedrägerier är en heterogen, omfattande och växande kategori av brott, där vissa modus direkt riktar sig mot äldre eller där brottet oftare fullbordas då den äldre inte förstår att det rör sig om ett bedrägeri. Det handlar om kortbedrägerier där förövaren avläser koden i bankomatkö eller vid kassabetalning varpå kortet tillgrips och kontot töms, men även olika typer av bedräglig telefonförsäljning, falska fakturor eller objudna besök av falska hantverkare eller tjänstemän. Ibland låtsas bedragaren, på telefon eller genom ett meddelande, att vara en anhörig i nöd.

Lindra konsekvenserna

Att som äldre bli utsatt för brott får ofta större konsekvenser, med längre tid för återhämtning och långvarig oro. Det vittnar inte minst Brås intervjupersoner om. För flertalet av de brottsutsatta som Brå har talat med har brotts handlingen inneburit förändringar på ett praktiskt plan, med större skyddsbehov och ändrade vanor när det gäller utevistelser. Kvinnor gav tydligare känslomässiga uttryck för vad utsattheten inneburit för dem än vad de äldre männen gjort; för flera av männen var det viktigt att betona sin handlingskraft och förmåga att försvara sig – även om de också medgav att brottet haft tydliga konsekvenser för dem. Sådant förhållningssätt kan visserligen vara en styrka, men kan även innebära att äldre män i lägre grad söker och får stöd.

Öka tryggheten

Resultaten från NTU tyder på att även om otrygghet och oro för brott generellt är lägre bland äldre, är den fortfarande hög i relation till den lägre risken att som äldre bli utsatt för brott. När äldres oro för brott beskrivs som oproportionerlig bör man dock vara medveten om att en del av förklaringen bakom deras lägre utsatthet kan ligga just i deras oro, som får dem att inte exponera sig för risker – som att vistas ute en sen kväll. Mot bakgrund av

den åldersrelaterade sårbarhet som många intervjuade beskrivit kan oron dessutom framstå som logisk och rationell. Vid det framtida brottsförebyggande och trygghetsskapande arbetet behöver även denna dimension, det vill säga de äldres upplevelse av otrygghet och oro, beaktas som ett problem i sig – utan att nödvändigtvis sättas i relation till faktiska risker.

Initiativ behövs på olika nivåer

Studiens resultat indikerar att många olika aktörer behöver vara involverade för att förebygga brott mot äldre och öka deras trygghet. Rättsväsendet är en av dem, men det krävs insatser på både nationell och lokal nivå och inom både offentlig, privat och ideell sektor. I detta avsnitt sammanställs vilka initiativ som redan tagits på området och vilka åtgärder som kan behöva utvecklas.

Hur kan rättsväsendet bidra?

Specialkunskap och bättre bemötande: mer än eldsjälar behövs

Kartläggningen har visat på att det i en del anmälningar om brott mot äldre kan finnas misstankar om att inget brott begåtts. Det gäller exempelvis stölder i hemmet där den äldre kan ha förlagt sina saker eller upprepade anmälningar från samma målsägare om sexuella övergrepp, där skrivningen i anmälan tyder på att händelsen sannolikt inte skett. Dessa skildrar en stor otrygghet hos äldre samtidigt som de utgör en särskild utmaning för polisens utredning. Enligt de samtal Brå haft med representanter från polisen arbetar de, i den mån de har erfarenhet av området, ofta aktivt med att ge dessa äldre stöd och lyssnar till deras historia. Förutom själva stödet förebygger sådant agerande upprepade anmälningar från samma person.

Polisens omorganisation har dock bland annat inneburit att en del poliser med erfarenhet av handläggning av brott mot äldre, samt med genuint intresse för äldre frågor, har flyttats in i annan verksamhet. Enligt Brås samtal med polisen behövs mer specialkunskap i äldre frågor inom kåren. Hantering av brott mot äldre, inklusive trygghetsskapande åtgärder som beskrivits ovan, bör heller inte vara beroende av enstaka eldsjälar, utan en medveten och strukturerad strategi från polisens sida. Ett steg på vägen kan vara att göra hantering av brott mot äldre till en del av polisens grundutbildning med fokus på bemötandefrågor, förhörsteknik och liknande. Ett annat steg kan vara att skapa organisatoriska förutsättningar för att kunskapen på ett strukturerat sätt kommer till användning – exempelvis genom att utse specialister i äldre frågor inom flera av landets polisverksamheter.

Lagföra stödligor: utarbeta tekniska utredningsverktyg

En stor andel av brottsligheten som drabbar äldre sker i systematisk och organiserad form (EUCPN, 2017). De stödligor som riktar in sig på att begå brott mot äldre är väl organiserade, flyttar snabbt runt både i Sverige och mellan länder, och begår på kort tid många brott med stora konsekvenser för de som drabbas och till stora kostnader för samhället. Att utreda brott som har denna seriebrottskaraktär och lagföra gärningspersonerna är att betrakta som en effektiv metod för att förhindra fortsatt brottslighet. En rad satsningar har genomförts inom polisen för att förbättra kvaliteten på dessa utredningar. Exempelvis inrättades år 2009 CIRCA-gruppen, vars uppgift är att utreda just organiserad och systematisk brottslighet mot äldre. Utvecklingscentrum Syd har dessutom i samband med polisens omorganisation tilldelats ett nationellt ansvar för brott mot äldre.

Förutom att på liknande sätt lyfta åldringsbrott inom sin organisation behöver polisen ett strukturerat analysverktyg för att kunna utreda seriebrottsligheten på ett effektivt sätt. Utvecklingscentrum Syd har tillsammans med Blekinge tekniska högskola i en pilotstudie utvecklat ett verktyg⁶⁵ där fritexten i anmälan ersätts av standardiserade fält med förvalda alternativ som svar på hur brottet gick till. På så sätt undviks felstavning (som försvårar sökbarheten) men även godtycklighet i informationen i fritexten. Det gör det lättare att se mönster vid seriebrott och möjliggör kartläggning av i vilken riktning ligan med sina typiska modus rör sig, något som är centralt i ett förebyggande perspektiv. Förhoppningen är att i nästa steg använda analysverktyget i samarbete med CIRCA-gruppen. Enligt Brås bedömning är det positivt att nya metoder prövas.

Förse äldre med kunskap om hur man kan skydda sig

Ansvar för äldres utsatthet och otrygghet ligger främst hos deras sociala och fysiska omgivning, men när det gäller vissa typer av brott kan bättre kunskaper vara ett viktigt verktyg för att undvika riskabla situationer. Man kan exempelvis bättre skydda sig från vissa bedrägerier om man kan urskilja brott bland diverse lagliga transaktioner. Äldre behöver exempelvis få bättre kännedom om att när ett erbjudande – i skrift (erbjudandefakturor), på telefon (abonnemang) eller via internet – låter väldigt bra så finns det anledning till misstankar. När en vän eller anhörig ”i nöd” hör av sig och ber om ekonomisk hjälp, är det mycket viktigt att man försäkrar sig om att det verkligen är rätt person. När ett meddelande på datorskärmen kräver att man betalar en summa så rör det sig också i så gott som samtliga fall

⁶⁵ SAMS – strukturerad analys av mängd- och seriebrottslighet.

om ett bedrägeriförsök. Det är även viktigt att skydda sin kod när man handlar eller hämtar pengar från bankomaten samt att inte spara koden tillsammans med kortet.

Information av denna typ utgör innehållet i Nationella bedrägeri-centrets utbildningspaket Försök inte lura mig, som nominerades till Sveriges bidrag 2016 i den Europeiska tävlingen för brottsförebyggande projekt ECPA. Utbildningen genomförs som en studiecirkel ofta i regi av någon av pensionärsföreningarna. Syftet är att ge kunskap men också konkreta verktyg för att kunna vidta åtgärder i de situationer där det finns en risk för att utsättas för brott. Ett annat exempel på ett liknande initiativ är filmen ”Väska” som togs fram 2010 i ett samarbete mellan flera aktörer i Göteborg (Göteborgs Stad, Polisen och flera pensionärsföreningar) och också inkluderade studiecirkelmateriel. En bieffekt av förebyggande insatser är dock att bedragarna ständigt varierar sina tillvägagångssätt och utvecklar nya. För att nå en så stor och snabb spridning av information om aktuella modus är samarbete med media en möjlighet.

Vad kan göras på lokal och kommunal nivå?

Förankra det brottsförebyggande arbetet i kunskapsbaserad lokal samverkan

I det nationella brottsförebyggande programmet ”Tillsammans mot brott”, som antogs 2017,⁶⁶ anges ökad kunskap och utvecklad samverkan på lokal, regional och nationell nivå som målsättningar för den brottsförebyggande arbetsprocessen. I skriften ”Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete”, som tagits fram av Brå tillsammans med Polismyndigheten och Sveriges kommuner och landsting, beskrivs hur kommun, polis och andra aktörer kan arbeta kunskapsbaserat med lokal brottsprevention (Brå, 2016a). På grund av den eftersatta kunskapen är brott mot äldre ett angeläget område att förstärka. En samverkansöverenskommelse mellan kommun och polis är ett styrdokument som redogör för hur samverkan mellan parterna ska gå till. Polisen är ålagda att i sitt brottsförebyggande arbete genomföra så kallade medborgardialoger där kommuninvånarna får uttrycka vad de anser vara viktigast att polisen arbetar med för att öka deras säkerhet och trygghet. Att föra in brott mot äldre i detta åtgärdsarbete är en möjlig väg.

Representanter för intresseorganisationer behövs i lokala Brå

Den lokala samverkansprocessen är motorn i det brottsförebyggande arbetet. I arbetet ska den lokala brottsligheten kartläggas

⁶⁶ Tillsammans mot brott. Ett nationellt brottsförebyggande program. Regeringens skrivelse 2016/17:126.

och analyseras varefter lämpliga åtgärder kan implementeras. Med anledning av detta är det viktigt att de lokala brottsförebyggande råden⁶⁷ uppmärksammar brott mot äldre tidigt, inte minst då de ofta är seriebetonade. Det möjliggör att man samlar relevanta aktörer för att genomföra riktade informationskampanjer eller andra typer av åtgärder vid behov, exempelvis om man vid kartläggningen upptäcker en ökning av brott med ett särskilt tillvägagångssätt under en period i en kommun eller ett område. Sådan samverkan inom det brottsförebyggande arbetet skulle i större utsträckning än i dag kunna innefatta organisationer som arbetar med äldrefrågor eller representerar den gruppen. PRO, SPF Seniorerna eller andra lokala intresseorganisationer skulle med fördel kunna ingå i ett lokalt brottsförebyggande råd eller annat samverkansforum.

Förbättra den fysiska miljön

Vissa tillgreppsbrott (t.ex. väskryckningar eller rån) kan vara svåra att förebygga genom att förse äldre med bättre kunskap om hur de kan skydda sig. Däremot kan fysiska miljöer utformas för att förebygga brott och främja trygghet – såväl vid planering och byggnation av bostadsområden som genom mindre förändringar i befintliga miljöer. Att äldre personer generellt har nedsatt fysisk kapacitet gör dem extra sårbara för miljöer som är osäkra eller upplevs otrygga.

De äldres bostadssituation har stor betydelse i sammanhanget. Många av de brott som drabbar äldre personer bygger på att gärningspersonen/erna tar sig in i de äldres bostäder. Kommuner har planmonopol, vilket betyder att de bestämmer över vilken bebyggelse som ska uppföras och hur, och även hur allmänna platser ska utformas. De har därför möjligheter att tillämpa brottsförebyggande och trygghetsfrämjande strategier i planeringen av den fysiska miljön i allmänhet, och kanske i synnerhet i miljöer där många äldre bor och vistas. Utöver detta kan man med fördel göra mer specifika analyser och åtgärder mot åldringsbrott. Exempel på detta kan vara att förändra miljöer runt uttagsautomater eller vid kortbetalning så att det blir svårare att titta över axeln på den person som hämtar ut pengar eller gör en betalning. Sådana åtgärder, som främst ligger i näringslivets ansvar, kan ofta göras med relativt enkla medel utifrån olika metoder grundade i så kallad ”brottsprevention genom arkitektonisk design” (Crime prevention through environmental design, CPTED⁶⁸).

Det är dessutom flera områden i den kommunala verksamheten som tangerar brottsförebyggande åtgärder. Exempelvis samman-

⁶⁷ <https://www.bra.se/forebygga-brott/kontakta-lokala-aktorer.html> (2018-02-28)

⁶⁸ <http://www.cpted.net/> (2018-02-22)

faller skydd mot olyckor och mycket av den situationella brottspreventionen med annat säkerhetsarbete. Detta borde medföra synergieffekter med samordning av säkerhets-, trygghets- och brottsförebyggande arbete gällande äldre i deras boendemiljö.

Tekniska lösningar för att hålla obehöriga utanför den äldres bostad

Det ibland stora antalet olika vårdare som besöker den äldres hem (Socialstyrelsen, 2018⁶⁹) gör det svårt för vårdtagaren att kunna skilja på obehöriga och andra. Resultat i denna kartläggning visar att objudna besök av okända personer i den äldres hem är en tydlig riskfaktor när det gäller utsatthet för brott. Inte sällan går det till på så sätt att gärningspersonerna utger sig för att vara exempelvis hantverkare men även låtsas vara vårdpersonal. Obligatoriska identitetskontroller skulle kunna vara ett steg i rätt riktning. Å andra sidan är det för mycket att begära av en äldre person att ansvara för sådana kontroller. Brås granskning visar att det i enskilda fall förekommer att den äldre mycket väl förstår att besökaren inte har legitima skäl att ta sig in i bostaden men klarar inte av, eller vågar inte, göra motstånd. Dessutom är det idag enkelt att förfalska en id-handling (Brå, 2016b) – i synnerhet inför den som har en nedsatt synförmåga.

Med anledning av denna problematik kan man se över fastigheter och boenden med stor andel äldre för att arbeta med trygghetsåtgärder och metoder för att förenkla kontroll av personer som vill ta sig in. Man kan också tänka sig att olika former av larmlösningar skulle kunna fungera preventivt. Som ett gott exempel kan nämnas det nu permanentade projektet ”Digitala lås” i Uddevalla kommun. Där har man infört ett portsystem som minskar risken för att obehöriga kommer in, samtidigt som vårdare även i akuta ärenden, exempelvis vid sjukdomsfall, kan få tillgång till bostaden.⁷⁰ En oro kring att man genom att hindra de eventuellt ”onda” från att ta sig in även låser ute de ”goda” exempelvis vid akut sjukdom har uttryckts i Brås intervjuer. Genom en sådan teknisk lösning skulle man dock skapa en trygg tillgänglighet till

⁶⁹ Se även avsnittet Minska antalet vårdare som passerar den äldres hem.

⁷⁰ Enligt de ansvariga fungerar det på så sätt att efter att vårdtagaren/den äldre accepterat att hemtjänsten kan gå in så monteras ett digitalt lås på insidan av dörren (efter att man installerat ett s.k. trygghetslarm). Det har ett stort vred som även underlättar för den äldre att öppna dörren inifrån. Om den äldre aktiverar trygghetslarmet och man inte får kontakt så kan hemtjänstpersonalen med en app i sin mobiltelefon logga in och öppna dörren. Är det överenskommet så kan hemtjänstpersonalen även öppna dörren på samma sätt vid vanliga besök. Många äldre vill helst öppna dörren själva när hemtjänsten kommer, vilket naturligtvis ger utrymme för personer med oärliga avsikter att lura sig in. Men denna tekniska lösning öppnar upp för möjligheter att även identifiera sig digitalt.

den äldres bostad. Brå ser positivt på att fler kommuner överväger liknande åtgärder.

Hjälp äldre par genom att utveckla stödinsatser till anhörigvårdare

Efter att man fyllt 80 år brukar hjälpbehovet öka och efter att 85 års ålder behöver närmare hälften av kvinnorna och drygt en tredjedel av männen hjälp med den personliga omvårdnaden (Socialstyrelsen, 2009). Socialstyrelsen noterar samtidigt att allt fler äldre bor kvar i eget boende högt upp i åldrarna trots att de har samma behov av vård och omsorg. Antalet platser i särskilda boenden har stadigt minskat och istället har det blivit vanligare att man får omvårdnad av anhöriga, stöd av hemtjänsten eller så kallad hemsjukvård (Socialstyrelsen 2017).⁷¹ När det gäller äldre är anhörigvårdaren oftast ens partner (Socialstyrelsen, 2012), det vill säga en person som man delar dygnets alla timmar med. Analyser i denna rapport liksom andra studier visar att situationer då en äldre person, i synnerhet med kognitiv eller annan funktionsnedsättning, vårdas av en anhörig innehåller en rad riskmoment.

När våld uppstår kan det ofta vara ett resultat av den utmattning eller frustration som omsorgsansvaret kan innebära, i synnerhet då vårdaren själv inte längre är ung. I dessa lägen krävs mer institutionellt stöd än vad som idag förefaller aktuellt, och det är kommunernas ansvar att se till att anhöriga får det stöd de har rätt till enligt 5 kap. 10 § SoL. Bestämmelsen infördes i juli 2009 och Socialstyrelsens utvärdering (2014b) visar att den tillämpas i mycket varierande grad, även om man kommit längst just i äldreomsorgen. Samtidigt har det i samma utvärdering framkommit att det sällan sker att anhöriga själva söker bistånd och enbart var fjärde kände till kommunernas skyldighet att ge stöd. En av slutsatserna var även att socialtjänsten har svårt att individanpassa stödet. SCB (2006) har även i en rapport om äldres levnadsförhållanden beskrivit att anhörigvårdande män får betydligt mer stöd än anhörigvårdande kvinnor.

Ovan nämnda utvärderingar har lyft betydelsen av att utveckla det nuvarande anhörigstödet – exempelvis genom att bevilja insatser mer generöst, ge bättre kontinuitet inom hemtjänst med fler timmar och tätare avlösningar samt ge möjligheter till fler aktiviteter som anhörigvårdare och närstående kan delta i. Det är samtidigt av vikt att stödet individanpassas för att inte mer än

⁷¹ Totalt fick 224 000 personer 65 år eller äldre hälso- och sjukvård i ordinärt boende år 2015, vilket är en ökning med 10 000 personer jämfört med år 2014. Samtidigt minskade antalet som fick hälso- och sjukvård i särskilt boende med 2 000 till cirka 104 000 personer 65 år eller äldre under 2015.

nödvärdigt inkräkta på de berördas privatliv.⁷² Lika centralt är att informationen om kommunernas skyldighet till anhörigstöd når fram till alla behövande, något som idag inte tycks fungera på ett tillfredsställande sätt.

Sprid stödstrukturer som *Freda* till fler kommuner

Personal inom äldreomsorg och vård kan vara viktiga när det gäller att upptäcka och synliggöra våld av anhöriga eller närstående mot äldre personer. I många fall kan exempelvis hemtjänsten vara de enda, utöver just anhöriga, som får viss insyn i de äldres hemförhållanden och har möjlighet att uppmärksamma om personen far illa. Det är därför viktigt att olika personalgrupper utbildas för att lättare upptäcka sådana förhållanden och veta hur man kan agera.

På Gotland startades 2010 projektet *Freda*⁷³ med syfte att stärka våldsutsatta äldre samt funktionsnedsatta personer. Inom ramen för projektet har man både kartlagt förekomsten av våld mot äldre kvinnor och män på Gotland (Lindell, 2013) och i Socialförvaltningens regi utvecklat ett arbetssystem för att tidigt upptäcka våld och övergrepp mot äldre och funktionsnedsatta i nära relationer. All personal inom äldreomsorgen har genomgått en halvdagsutbildning och det skapades en stödstruktur med nyckelpersoner så att medarbetare på alla nivåer alltid har kollegor att vända sig till när de misstänker våld. Ett tvärprofessionellt samverkansteam har bildats som träffas cirka en gång i månaden och hanterar komplicerade ärenden samt ger stöd till personalen. Konceptet har beskrivits som framgångsrikt och det borde finnas förutsättningar att sprida det till andra delar av Sverige.⁷⁴

Öka vårdpersonalens kompetens i trygghetsfrågor för att förebygga institutionsvåld

Som just beskrivits kan personalen inom äldreomsorg och vård vara viktiga när det gäller att upptäcka övergrepp som äldre drabbas av i sitt hem, men även personalen kan själva göra sig skyldiga till brott mot äldre. Begreppet *institutionsvåld* som

⁷² Inom ramen för Äldrecentrums utvärdering av stödbehovet i en av Stockholms stadsdelar (Hjalmarsen och Norman, 2012) har man genomfört intervjuer med anhörigvårdare till äldre personer; det framgick att de ofta föredrog att klara sig själva och var måna om privatlivet. Samtidigt vittnade många om att det var krävande att vårda en anhörig, med stress, sömnproblem och begränsad frihet som följd.

⁷³ www.gotland.se/freda

⁷⁴ Enligt uppgifter från ansvariga för *Freda*-projektet har teamet tagit emot cirka 25 besök från andra kommuner och teamet har själva spridit information om projektet genom föreläsningar. Hur många kommuner som har organiserat sitt arbete efter *Freda*-modellen är dock inte sammanställt.

ibland används inom äldreomsorgen refererar till en bred skala av gärningar (från försummelse och vanvård till grövre övergrepp och brott) inom olika typer av omsorgsinrättningar. Studier (se kunskapsöversikt) visar att en stor andel bland personalen på äldreboenden bevitnat, men även medgett att de gjort sig skyldiga till, övergrepp eller vanvård inom sitt yrke. I Brås granskning av fritexterna från polisanmälningar framkom att äldre inte sällan misstänker hemtjänstpersonal när det försvinner kontanter, mediciner eller andra föremål i deras hem. Det är oklart hur vanligt förekommande liknande brott är i verkligheten, bland annat då äldre med kognitiva funktionsnedsättningar kan förlägga sina ägodelar i hemmet. Men det faktum att personalen många gånger är de enda som har tillträde till den äldres bostad – i eget hem eller på ett äldreboende – gör misstankarna förstäligen. Lika mycket som att förebygga faktiska brott finns det alltså behov av att överväga åtgärder som skapar en större trygghet hos äldre i deras privatsfär.

Även fysiska och sexuella övergrepp kan, enligt Brås resultat, äga rum inom äldreboenden och på äldreboenden. Utöver uppsåtliga gärningar kan det uppstå situationer som den äldre upplever som kränkande, när han eller hon är direkt beroende av personalens hjälp med allt från påklädning till daglig hygien. Eventuella funktionsnedsättningar som demens hos den äldre kan försvåra situationen och ytterligare öka risken för övergrepp (Boye och Yan, 2016; Dong m.fl., 2014). Det finns med andra ord en rad riskfaktorer men även gråzoner och det är angeläget att personalen kan hantera vårdssysslorna med lyhördhet och respekt för den äldres personliga integritet.

Utbildningar som exempelvis Länsstyrelsen i Stockholm (2012⁷⁵) samt Socialstyrelsen (2014a) utarbetat, men även initiativ som det ovan nämnda Freda-projektet, är samtidigt främst orienterade mot att personalen lär sig identifiera och synliggöra våld av anhöriga och närstående (oftast en partner). Att garantera att personal som arbetar med äldre har relevant kunskap och att det finns rutiner som förebygger våld, men även vanvård och gränsöverskridande beteenden, inom äldreboenden och omsorg bör vara självklart i varje kommun. Det kan, enligt Brå, vara önskvärt att det i samband med kommunernas upphandling av vårdbolag ställs krav på att personalen är utbildad i trygghetsfrågor. Frågor som rör våld mot äldre bör även ingå i grundutbildning av personal som kommer att arbeta med äldre. Lika viktigt som det är att genom sådan kunskap förebygga våldet är det även angeläget att synliggöra det när misstankar finns (se nedan).

⁷⁵ En utvärdering av utbildning som Länsstyrelsen i Stockholms län höll 2011.

Vad kan göras på nationell nivå?

Tillämpning av lex Sarah

En norsk studie visade att personal på äldreboenden/sjukhem överlag var positivt inställda till att anmäla missförhållanden i verksamheten. Äldre och personal samt de som arbetat på samma arbetsplats länge var i högre grad villiga att synliggöra dessa händelser av vård eller övergrepp än vad nyanställda var. Forskarna betonar att de anställda behöver få förutsättningar att agera i sådana lägen, utan att riskera negativa konsekvenser för egen del (Malmedal m.fl., 2009b).

Anställda inom bland annat socialtjänsten⁷⁶ har enligt lex Sarah⁷⁷ en skyldighet att anmäla missförhållanden och påtagliga risker för missförhållanden till den som driver verksamheten. Den ansvarige ska utreda och avhjälpa eller undanröja problemet utan dröjsmål och om det rör sig om allvarliga missförhållanden ska de omedelbart anmälas till Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Enligt statistiken från IVO finns det stora regionala skillnader i antalet anmälningar. Det finns kommuner som inte gör några anmälningar alls, men mellan 2013 och 2016 har det totala antalet anmälningar ökat, något som kan ha med skärpningar i lex Sarah under 2011 att göra. År 2016 kom totalt 1204 anmälningar till IVO, varav 450 rörde äldreomsorgen.⁷⁸ Det handlar med andra ord om, på nationell nivå, relativt låga antal som sannolikt inte speglar den faktiska förekomsten av missförhållanden eller risk för missförhållanden inom äldreomsorgen i landet (se även Jönson, 2006). Tidigare granskningar av lex Sarah-anmälningar från 2002 visade att 12 procent avsåg bland annat fysiska övergrepp (ibid). Mörkertalet är dock sannolikt stort och en utvärdering av vad som eventuellt hindrar att fler övergrepp och missförhållanden synliggörs och hur bestämmelserna om lex Sarah tillämpas vore ett värdefullt kunskapstillskott.

Anmälningsskyldighet även vid våld från anhöriga

Till skillnad från anmälningsskyldigheten beträffande missförhållanden inom egen verksamhet har personalen inte en motsvarande skyldighet, och inte heller stöd i lagen, att anmäla när de misstänker att vårdtagaren far illa i hemmet. Att det inom äldreomsorg och omsorg finns utbildad personal som har verktyg och kunskap

⁷⁶ Gäller även anställda inom Statens institutionsstyrelse eller i verksamheter enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

⁷⁷ Bestämmelserna om lex Sarah finns i 14 kap. 2–7 §§ och 7 kap. 6 § SoL, i 24 b –24 g §§ och 23 e § LSS samt i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah.

⁷⁸ <https://www.ivo.se/om-ivo/statistik/lex-maria-och-lex-sarah/> (2018-02-15)

för att identifiera anhörigvåld mot äldre är ett väsentligt första steg – något som diskuterats i ett tidigare avsnitt. Men även om det både nationellt och lokalt gjorts sådana utbildningssatsningar och enskilda kommuner strävar efter att på det viset upptäcka och förebygga våldet, kan det uppstå en rad etiska dilemman om personalen ska agera (Kristensen och Risbeck, 2004; Länsstyrelsen i Stockholms län, 2012; Socialstyrelsen, 2014a). Brås bedömning är att det kan behövas lagstiftning som ger äldre personer ett starkare skydd mot våld av anhöriga och närstående, oavsett vilken kommun de är bosatta i. En obligatorisk skyldighet för vårdpersonal inom äldreomsorg att anmäla misstankar om sådant våld kan alltså övervägas. Behovet av det har redan tidigare påkallats av experter på området.⁷⁹

Screening inom sjukvården

Även sjukvårdspersonal kan på liknande sätt vara uppmärksam på olika signaler hos äldre patienter och använda sina möjligheter att undersöka och prata med äldre för att upptäcka eventuellt våld. Att frågor om utsatthet för våld i nära relationer ska ställas som en del av anamnesen har tidigare föreslagits av experter (Saveman, 2010). Det kan vara ett viktigt verktyg inte minst när det gäller att upptäcka våld mot äldre (Kristensen och Risbeck, 2004; Socialdepartementet, 2014). Vid Linköpings universitet pågår nu ett nystartat projekt med syfte att se över möjligheterna inom somatisk slutenvård att identifiera äldres utsatthet för våld.⁸⁰ Ett av målen är att kartlägga personalens beredskap att upptäcka och hjälpa våldsutsatta äldre, ett annat att validera ett screeningsinstrument för att upptäcka utsatthet för övergrepp. I en pilotstudie ska forskarna undersöka förekomsten av utsatthet för övergrepp mot äldre och kopplingar till ohälsa. Ett av målen är även att kartlägga vilken hjälp de utsatta själva, men även deras anhöriga, vill ha från vården. Arbetet ska vara avslutat i september 2018. Brå finner att detta är ett värdefullt steg i den sedan länge rekommenderade riktningen.

Paralleller med barnomsorgen: kontroller av anställdas lämplighet

När det gäller brottsförebyggande åtgärder inom äldreomsorg och omsorg kan det finnas inspiration att inhämta från barnomsorgen och arbetet med unga – det vill säga en målgrupp som på många sätt präglas av en jämförbar sårbarhet och skyddslöshet.

⁷⁹ [https://www.dn.se/debatt/det-maste-bli-obligatoriskt-att-anmala-vald-mot-aldre/_ \(2018-02-09\)](https://www.dn.se/debatt/det-maste-bli-obligatoriskt-att-anmala-vald-mot-aldre/_ (2018-02-09)

⁸⁰ "Äldre utsatta för övergrepp – sjukvårdens ansvar. Ett projekt för att förbättra upptäckt och omhändertagande av våldsutsatta äldre inom somatisk slutenvård." Institutionen för klinisk och experimentell medicin (IKE), Linköpings universitet. [https://liu.se/forskning/reagera \(2018-03-16\)](https://liu.se/forskning/reagera (2018-03-16)

Ett tydligt exempel är kontroller av straffregistret vid anställning av ny personal. Det innebär att det är arbetsgivaren som med lagligt stöd begär informationen från polisen och enbart kan få de uppgifter om tidigare belastning som lagstiftaren bedömt som relevanta i detta syfte. Nyligen har polisens rättsavdelning publicerat uppgifter om en massiv ökning av liknande kontroller från arbetsgivarnas sida.⁸¹ Sådan utveckling mot fler kontroller och minskade möjligheter för dem som redan avtjänat sitt straff att återanpassas och bidra till samhället kan vara oroväckande. Samtidigt är äldreomsorg inte en bransch bland många andra i den här aktuella kontexten, utan det finns tydliga paralleller till arbetet med barn och unga i termer av de riskfaktorer som finns väldokumenterade inom forskningen. Brås bedömning är att man, avseende personal som arbetar med äldre, bör överväga kontroller av nyanställdas tidigare belastning gällande ett antal relevanta brott.⁸² Förutom större trygghet för de äldre skulle det även innebära en avgränsning av straffregisterutdraget till enbart relevant information.

En stödlinje att ringa till

En annan åtgärd som kan hjälpa äldre att själva bryta tystnaden kring sin utsatthet kan vara en stödtelefonlinje som har som syfte att fånga upp just äldre som far illa. I Sverige finns sedan 2012 en telefonlinje som drivs av en ideell organisation dit äldre kan ringa om de känner sig ensamma eller har behov att prata om olika angelägenheter (Äldretelefonen⁸³). Syftet är främst att förebygga psykisk ohälsa bland äldre och de personer som svarar i telefonen är utbildade volontärer. I flera länder, exempelvis Norge,⁸⁴ Storbritannien,⁸⁵ Australien⁸⁶ och USA⁸⁷ finns dock stödlinjer som specifikt riktar sig mot äldre som upplever otrygghet eller

⁸¹ År 2017 har 10 000 fler utdrag begärts jämfört med året innan, enligt polisens rättsavdelning.

⁸² Idag har alla arbetsgivare en möjlighet att be arbetssökande att bifoga ett straffregisterutdrag i sina ansökningshandlingar, vilket innebär att personen själv behöver inhämta informationen. I samband med det sker ingen selektion, utan även lagföringar för ringa brott inte relevanta i sammanhanget kan då, i jämförelse med en ostraffad, vara avgörande vid valet av en nyanställd. Samtidigt finns det studier (Blumstein och Nakamura, 2009) som visar att återfall i vissa brott sker nära i tiden, varför en tidsmässig begränsning – utöver en avgränsning till relevanta brott – skulle kunna minska informationen i utdraget ytterligare, och samtidigt öka träffsäkerheten.

⁸³ <https://mind.se/hitta-hjalp/stodverksamheter/aldretelefonen/>

⁸⁴ Vern för Eldre: <http://www.vernforeldre.no/>

⁸⁵ Action on Elder Abuse: <https://www.elderabuse.org.uk/>

⁸⁶ I Australien finns flera hjälplinjer för äldre som utsätts för utnyttjande eller våld. Bland annat NSW Elder Abuse Helpline: <http://www.elderabusehelpline.com.au/about/helpline>

⁸⁷ I USA finns liknande stödlinjer i många delstater: <https://www.seniorhomes.com/p/elder-abuse-hotlines/>

har blivit utsatta för övergrepp (både i hemmet och inom omsorgen). De som svarar i exempelvis Norges stödlinje är utbildade socialarbetare eller vårdpersonal och kan även hjälpa den äldre med eventuell rättslig hantering av ärendet. En liknande stödlinje skulle med fördel kunna öppnas även i Sverige. Bakom införandet av den norska stödlinjen låg ett regeringsbeslut om en projektverksamhet som 2013 övergick till en permanent satsning.

Öka anhörigas kunskap om demens

Som redan diskuterats kan åldersrelaterade kognitiva funktionsnedsättningar som demens medföra ett förändrat beteendemönster, inte sällan med våldsamma tendenser, verbala som fysiska (Åström m.fl., 2002). Det kan i sin tur leda till ökad risk att själv drabbas (Boye och Yan, 2016; Dong m.fl., 2014). Problem av denna typ sätts på sin spets i samband med anhörigvård. Men även för anhöriga som inte befinner sig i en direkt vårdande position gentemot den äldre kan det innebära påfrestningar. Att demenssjukdomar höjer risker för en negativ våldsspiral med ömsesidiga övergrepp är väl dokumenterat. Intervjuer med anhörigvårdare till personer med demens visade att var femte har utsatt vårdtagaren för någon form av fysiskt våld⁸⁸ (Cooney m.fl., 2006).

Att höja kunskap om demens är därför angeläget. Med en större förståelse för symptomen och en insikt om att det är sjukdomen som får den äldre att agera på ett visst sätt, och även agera ut ibland, kan det vara lättare för anhöriga att hantera situationen. Svenskt demenscentrum⁸⁹ kan tillhandahålla mycket kunskap på området och håller i utbildningar på olika nivåer. Bland annat arrangeras regelbundna träffar för unga anhöriga i Stockholm och anhörigutbildningar förmedlas genom olika kommuner runt om i landet. Det är viktigt att fortsätta sträva efter en stor spridning av sådan kunskap.

Antalet vårdare som passerar den äldres hem

Ur ett brottsförebyggande perspektiv är det olyckligt att upp till 24 olika vårdare besöker den äldres hem under en tvåveckorsperiod, som Socialstyrelsen visar i en ny rapport (2018). Genomsnittet i landet var 15 personer, vilket innebär en ökning sedan 2013. Brås intervjupersoner bekräftar att sådana förhållanden skapar otrygghet i deras vardag. Det är med andra ord angeläget att hemtjänstens arbete i den mån det är möjligt organiseras så att de äldres trygghet ökar. Värdet av det betonas även av

⁸⁸ Totalt 50 procent av de intervjuade (n = 82) har utsatt vårdtagaren för verbala övergrepp, fysiska övergrepp eller försummelse.

⁸⁹ <http://www.demenscentrum.se/>

regeringen som del av Nationell strategi om våld mot äldre inom vård och omsorg (Socialdepartementet, 2014). Även om personalomsättningen på kortare sikt inte kan förväntas minska kan man exempelvis arbeta mer aktivt med schemaläggning där man i högre grad fokuserar på att minimera antalet vårdare som per given tidsenhet besöker den äldres hem. En närmare relation till vårdtagarna skulle rimligtvis minska otryggheten och misstänksamheten mot personalen, men även ha en brottförebyggande verkan genom att det blir lättare för de äldre att känna igen obehöriga besökare. Riktlinjer om ett maximalt antal olika besökare från hemtjänst under en period skulle kunna övervägas, för att öka äldres trygghet.

Utbilda om äldres utsatthet, rättigheter och stödmöjligheter

År 2013 genomfördes kampanjen *Våldet går inte i pension!*, driven av ett nätverk som samordnas av Sveriges Pensionärsförbund (SPF) och Brottsofferjourernas Riksförbund med representanter från Socialstyrelsen, Länsstyrelsen i Stockholm, Kommunal, Vänsterpartiet, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks), Pensionärernas Riksorganisation (PRO) och Sveriges Pensionärs Riksförbund (SPRF). Syftet var att en lokal samverkan skulle utvecklas i varje kommun med fokus på äldres utsatthet för våld och övergrepp. Kampanjen är ett bra exempel på samverkan mellan flera aktörer.

Socialstyrelsen har 2014 tagit fram ett utbildningsmaterial, *Blånader och silverhår*, riktat mot personal som kommer i kontakt med våldsutsatta äldre kvinnor. Nationella bedrägericentrets ovan nämnda utbildningsmaterial *Försök inte lura mig* är ett annat nationellt initiativ till att sprida kunskap. Tryggare Sverige arrangerade tillsammans med Uppsala kommun 2014 en konferens i syfte att öka kunskapen om äldres utsatthet för brott i samhället; den samlade kunskapen har sammanställts i en konferensrapport (Tryggare Sverige, 2014).

Det nämnda Freda-projektet på Gotland är ett exempel på hur man på lokalnivå kan arbeta mot våld mot äldre i nära relationer genom att utbilda personalen som arbetar med äldre. Annan personal som möter äldre utsatta för brott är Brottsofferjourerna (BOJ). Även här finns det exempel på lokala initiativ till att förbättra kunskapen och nå fram till äldre. Ett av dessa är ett projekt som BOJ i Uppsala genomfört.⁹⁰ Syftet var att dels att sprida information om sin verksamhet, dels skaffa sig bättre kunskap om äldres utsatthet för att på ett bättre sätt kunna möta dem.

⁹⁰ <https://www.brottsoffermyndigheten.se/nyheter/projekt-nadde-aldre-som-utsatts-for-brott> (2018-02-15)

Liknande steg till att både lokalt och nationellt sprida kunskap om inte bara utsattheten utan även om rättigheterna och stödmöjligheterna, hos äldre själva liksom hos anhöriga och personal, är angelägna. Okunnighet om de rättigheter man har identifierades av Socialstyrelsen (2014a) som en av sårbarhetsfaktorerna för äldres utsatthet.

Hur kan ideella organisationer och civilsamhället bidra?

Grannsamverkan med äldre i fokus

Grannsamverkan har konstaterats fungera förebyggande mot brott i bostadsområden, i synnerhet inbrott. Det handlar om att skapa en medvetenhet och uppmärksamhet i ett grannskap på vilka som rör sig i området och på avvikande beteende eller kriminalitet. Grannar lär på så sätt känna varandra och kan påverka sin gemensamma säkerhet och trygghet genom tillämpat civillikage. Äldre kan också själva starta samverkan med brottsförebyggande fokus. Ett sådant exempel är Brå Seniorer i Falkenberg⁹¹ som arbetat med att förebygga brott och öka tryggheten bland äldre i kommunen. Polisen bistår med kunskap och material när ett grannskap vill starta grannsamverkan. Sådana initiativ kan påbörjas på fler håll i landet.

Även när det gäller våld i hemmet kan grannarnas uppmärksamhet och engagemang verka förebyggande och trygghetsskapande. När äldre utsätts för våld av anhöriga och närstående är det nästan alltid i den egna bostaden – oavsett om förövaren är en partner eller en annan anhörig såsom besökande vuxna barn eller barnbarn. För att förebygga våld i hemmet har projektet Huskurage startats i flera bostadsområden. Projektet vänder sig främst till husvärdar och bostadsbolag och är en uppmaning till att skapa ett engagemang hos grannar samt uppmuntra till civillikage när man misstänker att det pågår våld i ett hushåll.⁹² En rad bolag har redan antagit projektet, ett steg som är mycket enkelt att ta och inte innebär några kostnader. Projektets grundare arbetar för att få ytterligare spridning, vilket rimligtvis gynnar inte minst äldre personer utsatta för våld i sitt hem. Att äldre oftare

⁹¹ <http://www.pro.se/Distrikt/Halland/Samorganisationer/Falkenberg/Foreningar/Falkenberg/Nyhetsarkiv/BRA-Seniorer/> (2018-02-28)

⁹² Om ett bolag eller hyresvärd antar projektet sänds det utskick till alla boende med uppmaning att våga knacka på vid misstanke om våld, ta hjälp av andra grannar eller värden om det behövs och i akuta fall ringa polisen. Samma information hängs ut i trapphusen. Bakom projektet (www.huskurage.se) finns ett engagerat par bestående av Nina Rung (kriminolog och genusvetare verksam vid Polisens Barnhus) samt Peter Svensson (arbetar med brottsprevention inom bl.a. omsorgen och idrott. Föreläser om machokultur och normbrytande arbete).

lever ensamma och saknar ett skyddande socialt nätverk gör initiativ som Huskurage särskilt värdefulla för att motverka äldres isolering, skapa trygghet och förebygga upprepat våld i hemmet.

Stöd kan behövas från verksamheter som Tantjouren

Även om skillnaden mellan kvinnor och män när det gäller typ av relation till våldsförövaren minskar bland äldre är det fortfarande främst kvinnor i denna grupp som drabbas av upprepat och långvarigt relationsvåld. Samtidigt tycks många stödinsatser vara riktade mot kvinnor i yngre åldrar, men kan anses sämre anpassade för äldre och deras specifika behov. Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer visar i en rapport (Roks, 2012) att endast 100 av de 10 426 kvinnor som fick stöd hos kvinnojourerna år 2011 var 65 år eller äldre. Så mycket som 44 av 71 jourer svarade att de inte mött några äldre kvinnor alls under perioden.

Inom kvinnojouren i Norrköping startades år 2014 den så kallade *Tantjouren* med syfte är att hjälpa våld utsatta äldre kvinnor. Verksamheten består av en jourtelefon, en mejladress och gruppträffar en eftermiddag i veckan. Enligt Roks har verksamheten inte fått någon efterföljare i landet,⁹³ men personalen på Tantjouren har blivit kontaktade av flera kvinnojourer i landet. Liknande initiativ i flera andra regioner skulle möjliggöra en stödverksamhet som är bättre anpassad till de särskilda behov som finns hos äldre kvinnor utsatta för relationsvåld.

Vidga äldres sociala nätverk med trygghetsskapande volontärsverksamhet

Kartläggningens resultat har visat att äldre oftare än yngre bor i ensamhushåll och de som gör det drabbas något oftare av brott än äldre som bor tillsammans med andra. Intervjuerna med äldre utsatta indikerar också att konsekvenserna av utsattheten känns tyngre när man är ensam; isoleringen gör det svårare att bearbeta brottet och hantera den otrygghet som ofta uppstår.

En viktig brottsförebyggande och trygghetsskapande åtgärd kan därför vara att följa några kommuners goda exempel och utveckla ett volontärbete som syftar till att minska den isolering som många äldre lever i. I ett antal städer har man exempelvis utvecklat volontärverksamheten *Äldrekontakt*, där kommuninvånare, inklusive friska och aktiva äldre som också kan känna sig ensamma, besöker andra äldre och hjälper dem med olika sysslor eller bara

⁹³ Enligt uppgift från 2016.

håller varandra sällskap.⁹⁴ I Stockholm finns en liknande verksamhet, Viljan,⁹⁵ en ideell förening som förmedlar och utför volontärbete på Södermalm. Målgrupper är bland annat äldre som behöver hjälp och stöd när det befintliga nätverket inte räcker till. Det handlar om att fika, läsa högt, promenera eller följa med till läkare. Det kan också vara betydelsefullt ur ett brottsofferperspektiv, det vill säga när brott väl inträffat, för att bearbeta händelsen och eventuellt minska risken att bli utsatt igen.

Även om det inte är det främsta syftet med volontärverksamhet kan den alltså ha en viktig brottsförebyggande och trygghetsskapande verkan. Det gäller brott mot äldre som begås av obekanta gärningspersoner, men även våld från anhöriga eller närstående. Kontakten med en utomstående ökar chansen att våldet uppträcks och kan stoppas. De ovan nämnda exempel som finns att hitta i Sverige bygger på frivilliga, ideella insatser. I Danmark finns däremot en statligt finansierad aktör, *Aeldresagen*,⁹⁶ som ansvarar för att samordna liknande volontärverksamhet med äldre som målgrupp. Liknande steg kan övervägas även i Sverige.

Äldre frågor på den breda politiska agendan

Som brottsoffergrupp har äldre inte varit föremål för samma intresse och politiska prioriteringar som andra grupper, inte minst barn och ungdomar. Liknande förhållanden återfinns dock även på andra områden och brukar beskrivas i termer av en allmän åldersdiskriminering. Internationella jämförelser visar att äldre generellt har lägre ställning i Sverige än i andra delar av världen.⁹⁷ Det kan vara svårt att implementera skyddsåtgärder om äldre fortsätter att vara en grupp med låg status i samhället, en grupp med svag röst. Att förändra den synen bör vara ett självklart första steg som kräver att äldre frågor tar större plats på den politiska agendan. Med tanke på att äldre utgör en växande andel i befolkningen bör det vara en naturlig utveckling. Vissa steg har redan vidtagits, inte minst i rättsligt avseende. FN:s generalförsamling har år 2012 utsett den 15 juni till en världsdag för att uppmärksamma våld och övergrepp mot äldre kvinnor och män. I Sverige utvidgades samma år lagen om diskriminering på grund av ålder till att gälla även i hälso- och sjukvården men även andra sektorer (prop. 2011/12:159). Med det förstärks även det till synes självklara i att äldre som utsätts för våld har samma rätt till professionellt bemötande, stöd och hjälp som yngre. Äld-

⁹⁴ <http://www.aldrekontakt.se/>. Enligt uppgifter på hemsidan finns idag 52 aktiva grupper fördelade på ett flertal större orter i landet; Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala, Västerås, Eskilstuna och Borås. (2018-03-09)

⁹⁵ <http://www.viljan.nu>

⁹⁶ <https://www.aeldresagen.dk/bliv-frivillig>

⁹⁷ <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>. (Hämtad 2017-10-19).

rerätt har nyligen inom juridiken definierats som ett nytt rättsområde (Mattsson och Numhauser-Henning, 2017), som behöver lyftas för att säkra äldres rättigheter och grundskydd. Äldres situation har börjat uppmärksammas i flera sammanhang och om äldre frågor kan få ökat intresse skapar det självklart förutsättningar för att mer framgångsrikt kunna arbeta med att minska äldres utsatthet för brott och öka deras trygghet.

Referenser

Acierno, R. (2010). Prevalence and Correlates of Emotional, Physical, Sexual, and Financial Abuse and Potential Neglect in the United States: The National Elder Mistreatment Study. *American journal of public health*: Volym 100, nr 2, s. 292–297.

Ball, H.N. (2005). Sexual offending on elderly women: A review. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*. Volym 16, nr 1, s. 127–138.

Biermann, T., Dippel, O., Bergner, M., Keller, J., Coffey, C., Sperling, W. och Reulbach, U. (2011). Assaults in the Elderly – A Population-Based Study with Victim and Perpetrator Characteristics. *Journal of forensic sciences*. Volym 56, nr 3, s. 669–673.

Biggs, S., Manthorpe, J., Tinker, A., Doyle, M. och Erens, B. (2009). Mistreatment of older people in the United Kingdom: Findings from the first national prevalence study. *Journal of Elder Abuse & Neglect*. Volym 21, nr 1, s. 1–14.

Blumstein, A. och Nakamura, K. (2009): Redemption in the presence of widespread criminal background checks. *Criminology*. Volym 47, nr 2, s. 327–359.

Boye, F. och Yan, E. (2016). Abuse of older persons with dementia: a review of the literature. *Trauma, Violence, & Abuse*, 1524838016650185.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2009): *Våld mot personer med funktionshinder*. Rapport 2009:26. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2010): *Brottsoffers kontakter med rättsväsendet. Fördjupande studie utifrån Nationella trygghetsundersökningen 2006–2008 och intervjuer med fokusgrupper*. Rapport 2010:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016a): *Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete*. Reviderad utgåva. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016b): *Bedrägeribrottsligheten i Sverige*. Rapport 2016:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2018): *Nationella trygghetsundersökningen 2017. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2018:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsofferjouren (2016a). *Statistik verksamhetsåret 2016. En rapport från Brottsofferjouren Sverige*. Brottsofferjouren.

Brottsofferjouren (2016b): *Statistik 2016 – Äldre hjälpsökande hos Brottsofferjouren. En rapport från Brottsofferjouren Sverige*. Brottsofferjouren.

Brown, H. (2004). *Violence against vulnerable groups*. (Vol. 795). Council of Europe.

Burcar, V. (2014). Masculinity and victimization: Young men's talk about being victims of violent crime. I: Lander, I., Ravn, S., och Jon, N. (red.). *Masculinities in the criminological field. Control, vulnerability and risk-taking*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.

Ceccato, V. och Bamzar, R. (2016). Elderly victimization and fear of crime in public spaces. *International criminal justice review*. Volym 26, nr 2, s. 115–133.

Christie, N. (2001). Det idealiska offret. I: Åkerström, M. och Sahlin, I (red.). *Det motspänstiga offret* (s. 46–60). Lund: Studentlitteratur.

CIRCA (2017): *Brottslighet som riktas mot äldre*. Rapport, Polisregion Väst, Utredningssektionen.

Connell, R.W. och Connell, R. (2005). *Masculinities*. University of California Press.

Cooney, C., Howard, R. och Lawlor, B. (2006): Abuse of vulnerable people with dementia by their carers: can we identify those most at risk? *International journal of geriatric psychiatry*. Volym 21, nr 6, s. 564–571.

Cooper, C., Selwood, A. och Livingston, G. (2008): The prevalence of elder abuse and neglect: a systematic review. *Age and Ageing*. Volym 37, nr 2, s. 151–160.

Cooper, C., Selwood, A. och Livingston, G. (2009): Knowledge, detection, and reporting of abuse by health and social care professionals: A systematic review. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*. Volym 17, nr 10, s. 826–838.

DeDonder, L., Verté, D. och Messelis, E. (2005). Fear of crime and elderly people: Key factors that determine fear of crime

among elderly people in West Flanders. *Ageing International*. Volym 30, nr 4, s. 363–376.

Dong, X. och Simon, M.A. (2013). Elder abuse as a risk factor for hospitalization in older persons. *Journal of the American Medical Association Internal Medicine*. Volym 173, s. 911–917.

Dong, X., Chen, R. och Simon, M. A. (2014): Elder abuse and dementia: a review of the research and health policy. *Health Affairs*. Volym 33, nr 4, s. 642–649.

Ericson, C. (2003). Kvinnor som brottsoffer och lagöverträdare i kriminalpolitiska motioner 1971–2000. I: Lander, I., Pettersson, T., och Tiby, E. (red.). *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.

Eriksson, H. (2001): *Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsundersökning i Umeå kommun*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.

EUCPN (2017): *Organised crime targeting elderly people: a theoretical overview*. European Crime Prevention Network. Brussels: EUCPN.

European Union Agency for Fundamental Rights (2014b) *Violence against women: an EU-wide survey. Survey methodology, sample and fieldwork*. Technical Report. Luxembourg: European Union Agency for Fundamental Rights. Tillgänglig via: <http://fra.europa.eu> (Hämtad 2017-11-28).

Findahl, O. (2015): *Pensionärerna och internet 2014*. Stockholm: SE Stiftelsen för internetinfrastruktur.

Folkhälsomyndigheten (2017). *Folkhälsans utveckling – årsrapport 2017*. Folkhälsomyndigheten.

Fulmer, T., Guadagno, L. och Connolly, M.T. (2004). Progress in elder abuse screening and assessment instruments. *Journal of the American Geriatrics Society*. Volym 52, nr 2, s. 297–304.

Garre-Olmo, J., Planas-Pujol, X., López-Pousa, S., Juvinyà, D., Vilà, A. och Vilalta-Franch, J. (2009). Prevalence and risk factors of suspected elder abuse subtypes in people aged 75 and older. *Journal of the American Geriatrics Society*. Volym 57, nr 5, s. 815–822.

Heber, A. (2005). *Var rädd om dig! En litteraturöversikt om rädslan för brott*. Rapport 2005:3. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Heber, A. (2011). Fear of crime in the Swedish daily press – Descriptions of an increasingly unsafe society. *Journal of*

Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention.
Volym 12, nr 1, s. 63–79.

Henson, B. och Reyns, B.W. (2015). The only thing we have to fear is fear itself ... and crime: The current state of the fear of crime literature and where it should go next. *Sociology Compass*. Volym 9, nr 2, s. 91–103.

Hjalmarson, I. och Norman, E. (2012): *Att utveckla stödet till anhöriga: en kartläggning av anhörigstöd på Östermalm*. Stiftelsen Stockholms läns äldrecentrum.

Homeier, D. (2014). Aging: physiology, disease, and abuse. I: Gibbs, L.M., och Mosqueda, L. (red). *Medical implications of elder abuse and neglect*. Philadelphia: Elsevier.

Jackson, S. L. och Hafemeister, T. L. (2015). The impact of relationship dynamics on the detection and reporting of elder abuse occurring in domestic settings. *Journal of elder abuse & neglect*. Volym 27, nr 2, s. 121–145.

Jeary, K. (2005). Sexual abuse and sexual offending against elderly people: A focus on perpetrators and victims. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*. Volym 16, nr 2, s. 328–343.

Johannesen, M. och LoGiudice, D. (2013). Elder abuse: A systematic review of risk factors in community-dwelling elders. *Age and Ageing*. Volym 42, nr 3, s. 292–298.

Johansson, B. (2002). *Han var väl inte alltid så snäll: Våld mot äldre kvinnor*. Stockholm: Nationellt råd för kvinnofrid.

Jönson, H. (2001): Äldre människor som offer för våld och brott. I: Åkerström, M. och Sahlin, I (red.). *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.

Jönson, H. (2004): Övergrepp mot äldre i två perspektiv. *Socialvetenskaplig tidskrift*. Volym 11, nr 3–4, s. 310–328.

Jönson, H. (2006): *Vårdskaandaler i perspektiv: debatter om vanvård, övergrepp och andra missförhållanden inom äldreomsorg*. Sociologiska institutionen. Lunds universitet.

Kaplan, D.B. och Pillemer, K. (2015): Fulfilling the Promise of the Elder Justice Act: Priority Goals for the White House Conference on Aging. *Public Policy & Aging Report 2015*; 25: 63–66.

Kappes, C., Greve, W. och Hellmers, S. (2013). Fear of crime in old age: precautionary behaviour and its relation to situational fear. *European Journal of Ageing*. Volym 10, nr 2, s. 111–125.

Kelfve, S. och Abramsson, M. (2017). Äldres materiella förhållanden. I: Abramsson, M., Hydén, L-C., Motel-Klingebiel, A.

(red.) *Vem är den äldre? Äldrebilder i ett åldrande Sverige*. Nationella Institutet för forskning om äldre och åldrande, NISAL.

Killias, M. och Clerici, C. (2000). Different measures of vulnerability in their relation to different dimensions of fear of crime. *British journal of criminology*. Volym 40, nr 3, s. 437–450.

Kosberg, J. I. (2014). Rosalie Wolf Memorial Lecture: Reconsidering assumptions regarding men as elder abuse perpetrators and as elder abuse victims. *Journal of elder abuse & neglect*. Volym 26, nr 3, s. 207–222.

Kristensen, K. och Risbeck, M. (2004): *De sista ljuva åren ... Om utsatthet och erfarenheter av våld hos personal och vårdtagare inom hemtjänsten*. Kvinno- och tjejjourerna ADA. Göteborg.

Lindell, L. (2013): *Ofredad – om våld och övergrepp mot äldre personer. En kartläggning av våld mot äldre*. Visby: Region Gotland.

Lindgren, M., Petterson, K-Å. och Hägglund, B. (2004). *Utsatta och sårbara brottsoffer*. Stockholm: Jures förlag.

Lowenstein, A., Eisikovits, Z., Band-Winterstein, T. och Enosh, G. (2009). Is elder abuse and neglect a social phenomenon? Data from the first national prevalence survey in Israel. *Journal of elder abuse and neglect*. Volym 21, nr 3, s. 253–277.

Länsstyrelsen i Stockholms län (2012): *Det slutar inte vid 65. En rapport om våldsutsatta äldre kvinnor*. Rapport 2012:21. Länsstyrelsen i Stockholms län och Äldrecentrum.

Malmedal W., Ingebriktsten, O. och Saveman, B-I. (2009a): Inadequate care in Norwegian nursing homes – as reported by nursing staff. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*. Volym 23, nr 2, s. 231–242.

Malmedal W., Hammervold, R. och Saveman, B-I (2009b): To report or not report? Attitudes held by Norwegian nursing home staff on reporting inadequate care carried out by colleagues. *Scandinavian Journal of Public Health*. Volym 37, nr 7, s. 744–750.

Malmedal, W., Hammervold, R. och Saveman, B-I (2014). The dark side of Norwegian nursing homes: factors influencing inadequate care. *The Journal of Adult Protection*. Volym 16, nr 3, s. 133–151.

Manthorpe, J. (2013): Elder abuse. I: Dening, T., och Thomas, A. (red.) *Oxford textbook of old age psychiatry*, s. 779–783. Oxford: Oxford University Press.

- Mattsson, T. och Numhauser-Henning, A. (red) (2017): *Äldrerätt. Ett nytt rättsområde*. Wolters Kluwner Sverige AB. Stockholm.
- McCabe, K. och Gregory, S.S. (1998). Elderly Victimization. An Examination Beyond the FBI's Index Crimes. *Research on Ageing*. Volym 20, nr 3, s. 363–372.
- Messerschmidt, J. (2004). *Flesh and Blood*. Oxford, UK: Rowman and Littlefield.
- Mrevlje, T.P. och Nivala, J. (2017): Victimization of the elderly in the municipalities of Ljubljana and Uppsala. *International Review of Victimology*. Volym 23, nr 1, s. 33–46.
- NBC (2014). *Bedrägerier mot äldre – resultat från en studie av anmälda förmögenhetsbrott mot äldre juni–december*. Nationellt bedrägericenter.
- NCK (2016): *Våld mot äldre kvinnor. En forsknings- och kunskapsöversikt*. Nationellt centrum för kvinnofrid. Uppsala universitet.
- Nesje Juklestad, O. och Eriksson, H. (2004): Äldre som brottsoffer. I: Lindgren, M., Pettersson, K-Å., och Hägglund, B. (red.): *Utsatta och sårbara brottsoffer*. Stockholm: Jures förlag.
- Olofsson, N., Lindqvist, K. och Danielsson, I. (2012). Fear of crime and psychological and physical abuse associated with ill health in a Swedish population aged 65–84 years. *Public Health*. Volym 126, nr 4, s. 358–364.
- Pain, R.H. (1995). Elderly women and fear of violent crime: The least likely victims? A reconsideration of the extent and nature of risk. *The British Journal of Criminology*. Volym 35, nr 4, s. 584–598.
- Pettersson, T. (2003). Våld som iscensättning av femininitet? I: Lander, I., Pettersson, T., och Tiby, E. (red.). *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Pickering, C. E. Z. och Rempusheski, V. F. (2014). Examining barriers to self-reporting of elder physical abuse in community-dwelling older adults. *Geriatric nursing*. Volym 35, nr 2, s. 120–125.
- Podnieks, E. (1993). National survey on abuse of the elderly in Canada. *Journal of Elder Abuse & Neglect*. Volym 4, nr 1–2, s. 5–58.
- Policastro, C., Gainey, R. och Payne, B.K. (2015). Conceptualizing crimes against older persons: elder abuse, domestic violence,

white-collar offending, or just regular 'old' crime. *Journal of Crime and Justice*. Volym 38, nr 1, s. 27–41.

Proposition 2011/12:159 *Ett utvidgat skydd mot åldersdiskriminering*. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.

Reisig, M.D. och Holtfreter, K. (2013). Shopping fraud victimization among the elderly. *Journal of Financial Crime*. Volym 20, nr 3, s. 324–337.

Riedel, M. (2013). Special Issue on Elderly Homicide. An Introduction. *Homicide Studies*. Volym 17, nr 2, s. 123–133.

Roks (2012). *Våld mot äldre kvinnor*. Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige. Växjö: KST Infoservice.

Roberto, K.A. (2016): The Complexities of Elder Abuse. *American Psychologist*. Volym 71, nr 4, s. 302–311.

Rypi, A. (2012). Not Afraid at All? Dominant and Alternative Interpretative Repertoires in Discourses of the Elderly on Fear of Crime. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. Volym 13, nr 2, s. 166–180.

Samsi, K., Manthorpe, J. och Chandaria, K. (2014): Risks of financial abuse of older people with dementia: findings from a survey of UK voluntary sector dementia community services staff. *The Journal of Adult Protection*. Volym 16, nr 3, s. 180–192.

Sandmoe, A., Wentzel-Larsen, T. och Hjemdal, O.K. (2017): *Vold og overgrep mot eldre personer i Norge. En nasjonal forekomststudie*. Rapport nr 9, 2017. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Saveman, B-I., Åström, S., Bucht, G. och Norberg, A. (1999): Elder abuse in residential settings in Sweden. *Journal of Elder Abuse and Neglect*. Volym 10, nr 1–2, s. 43–60.

Saveman, B-I. (2010): *Våld i nära relationer bland äldre. I: Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK: Att fråga om utsattheten som en del av anamnesen*. Rapport 2010:4. Uppsala: NCK.

SCB (2006): Hemtjänst och anhörigvård. Kapitel 17 i *Äldres levnadsförhållanden – arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980–2003*. Statistiska centralbyrån.

SCB (2017a). Sveriges framtida befolkning 2017–2060. Statistiska meddelanden BE 18 SM 1701. Statistiska centralbyrån.

SCB (2017b). *Teknisk Rapport. En beskrivning av genomförande och metoder*. NTU Lokal 2017-05-16. Statistiska centralbyrån.

SCB (2018). Helårsstatistik 2018-02-21: Äldre i befolkningen. Hämtat från Statistiska centralbyråns webbplats <https://www.scb>.

se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansättning/befolkningsstatistik/.

SKL (2014). *(O)jämsliddhet i hälsa och vård*. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting.

Soares, J.F, Barros, H., Torres-Gonzales, F., Ioannidi-Kapolou, E., Lamura, G., Lindert, J,...Stankunas, M. (2010). *Abuse and health among elderly in Europe*. Kaunas: Lithuanian University of Health Sciences Press.

Socialdepartementet (2014): *Nationell strategi om våld mot äldre personer inom våld och omsorg*. Regeringskansliet, Socialdepartementet. Stockholm

Socialstyrelsen (1994): *Övergrepp mot äldre i hemmet: Ser vi toppen på ett isberg?* Socialstyrelsen rapport 1994:1. Stockholm: Modin Tryck AB.

Socialstyrelsen (1995). *Övergrepp mot äldre i särskilda boendeformer*. SoS-rapport 1995:4.

Socialstyrelsen (2009): *Folkhälsorapport 2009*. Västerås: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2012): *Anhöriga som ger omsorg till närstående. Omfattning och konsekvenser*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2013): *Vård och omsorg om äldre – lägesrapport 2013*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2014a): *Blånader och silverhår – utbildningsmaterial om våld mot äldre kvinnor*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2014b) *Stöd till personer som vårdar och stödjer närstående*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2017): *Så tycker de äldre om äldreomsorgen 2017*. En rikstäckande undersökning av äldres uppfattning om kvaliteten i hemtjänst och särskilt boende. Stockholm.

Socialstyrelsen (2018): *Vård och omsorg om äldre – lägesrapport 2018*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen och SKL (2016). *Öppna jämförelser 2015: Vård och omsorg om äldre. Jämförelser mellan kommuner och län*. Sveriges Kommuner och Landsting och Socialstyrelsen.

SOU 2015:77 *Fakturabedrägerier. Betänkande av utredningen om åtgärder mot fakturabedrägerier*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

Spithoven, R., de Graaf, G. och Boutellier, H. (2013). *Societal discomfort instead of fear of personal victimization. Results of a*

Q-study into the Dutch public's fear of crime. Paper presented at the annual ISSSS-conference, 05-09-2013.

Svensson, O., Gustafson, L., Gustafson, Y., Olofsson, N., Söderqvist, A. och Wallin, G. Kirurgi på gamla människor måste anpassas efter individen. Åldrandets fysiologi en faktor för operationsresultatet. *Läkartidningen*. Volym 106, nr 26–27, s. 1722–§1725.

Tryggare Sverige (2014): *Trygghet för äldre – om att förebygga, identifiera och hantera brott*. Konferensrapport. Rapport 2014:1. Tryggare Sverige.

WHO (2011): European Report on Preventing elder maltreatment. Hämtad från World Health Organisations webbplats: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/144676/e95110.pdf

Yon, Y., Mikton, C.R., Gassoumis, Z.D. och Wilber, K.H. (2017). Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Global Health*. Volym 5, nr 2, s. 147–156.

Ziegler, R. och Mitchell, D.B. (2003). Aging and fear of crime: An experimental approach to an apparent paradox. *Experimental Aging Research*. Volym 29, nr 2, s. 173–187.

Åkerström, M. och Sahlin, I. (red.). (2001). *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.

Åkerström, M., Burcar, V. och Wästerfors, D. (2011). Balancing Contradictory Identities – Performing Masculinity in Victim Identities. *Sociological perspectives*. Volym 54, nr 1, s. 103–124.

Åström S., Bucht, G., Eisemann, M., Norberg, A. och Saveman, B-I. (2002): Incidence of violence towards staff caring for the elderly. *Scandinavian journal of caring sciences*. Volym 16, nr 1, s. 66–72.

Bilaga 1: Urval av granskade fritexter

Urvalsramen var brott mot målsägare 65 år eller äldre, anmälda år 2016. Andelen granskade fall bland samtliga anmälningar med aktuell brottskod och med äldre målsägare skiljer sig beroende på kategoriens totala storlek (tabell 1B). För de flesta granskade kategorierna har cirka 2 procent av dessa ärenden valts ut, i vissa fall avgränsat till 100 ärenden (stöld i bostad utan inbrott, fickstöld, väskryckning och ofredande). Andelen valda ärenden var större för de till volymen mindre omfattande brottskategorierna (väskryckning respektive rån – där vart annat ärende granskades, samt samtliga ärenden gällande sexualbrott mot äldre). När det gäller misshandelsbrott, här uppdelade i två särskilda urval av misshandel av obekant samt misshandel av bekant/i nära relation, har 10 procent valts ut för respektive kategori. Skälet var att båda är relativt omfattande men innehåller förhållandevis få typiska åldringsbrott. Urvalet gällande den mycket heterogena kategorin av bedrägeribrott har skett på ett mer strukturerat sätt med varierande antal beroende på typ av bedrägeri, för att kunna få en bild av varje av dessa.⁹⁸ Sammantaget motsvarar det granskade antalet 3 procent av samtliga anmälda bedrägerier mot äldre.

För vissa brottstyper⁹⁹ använder polisen särskilda brottskoder som syftar till att urskilja brott *mot funktionsnedsatt*. Hög ålder räknas då som en potentiell funktionsnedsättning. Vid anmälningstillfället kan det dock vara svårt att avgöra om målsägarens ålder i det specifika fallet kan betraktas som en funktionsnedsättning och vilken brottskod som används kan delvis vara slumpartat.¹⁰⁰ Därför har även anmälningar om motsvarande brott fast 'ej mot funktionsnedsatt' omfattats av granskningen (utom vid

⁹⁸ I analyser på generell nivå, det vill säga gällande samtliga bedrägerier mot äldre, har uppgifterna viktats för att nå korrekt proportionalitet mellan respektive bedrägerityper.

⁹⁹ Stöld utan inbrott i bostad, fickstöld, väskryckning, rån samt bedrägeri.

¹⁰⁰ Att polisen upplever svårigheter med dessa gränsdragningar har framkommit i samtal med bl.a. CIRCA-gruppen.

rån, där andelen äldre var väsentligt lägre bland anmälningarna med ej funktionsnedsatt målsägare).

Tabell 1B. Polisanmälda brott 2016. Urval och antal av granskade ärenden efter brottstyp

	Antal anmälda brott totalt (2016)*	Andelen målsägare 65+	Antal granskade brott	Andelen granskade brott bland samtliga brott med målsägare 65+
Misshandel av obekant (0355, 0357, 0365, 0367, 0375, 0377)	26 597	4	97	10
Misshandel av bekant/ i nära relation (0356, 0358, 0376, 0378, 9349, 9350, 9351, 9352, 9353, 9354, 9355, 9356)	35 928	4	149	10
Sexualbrott (0613, 0648, 0649, 0650, 0660, 0661, 0663, 9605, 9606)	9 028	3	246	100
Ofredande (0407, 0408)	45 250	10	100	2
Bedrägerier (0901, 0902, 0904, 0905, 0906, 0912, 0913)	191 967	14	743	3
Stöld utan inbrott från bostad (0858, 0859)	13 459	42	100	2
Fickstöld (9817, 9818)	49 671	12	100	2
Väskryckning (9819, 9820)	1 709	12	100	50
Rån (mot funktionsnedsatt, 0892, 0893)	104	56	30	50
Totalt	9 028		1 665	

* Uppgifterna kommer direkt från Polisens system och skiljer sig något från slutgiltig officiell statistik från Brå, som genomgår en viss bearbetning. Det bör även nämnas att i dessa uppgifter över samtliga anmälda ärenden för år 2016 finns även sådana där uppgift om målsägarens ålder saknats. Dessa är dock förhållandevis få och har inte kunnat på något avgörande sätt inverka på beräkningarna av andelen ärenden med äldre målsägare.

Bilaga 2: Tabellbilaga

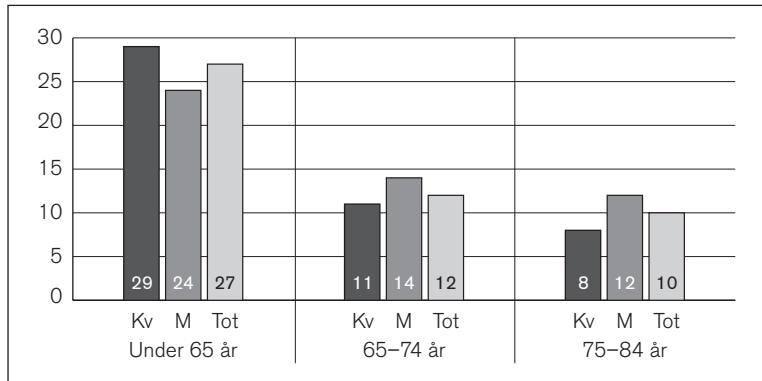

Diagram 1B. Självrapporterad utsatthet för brott mot enskild person, efter ålder och kön. Procent. Källa: NTU Lokal 2017.

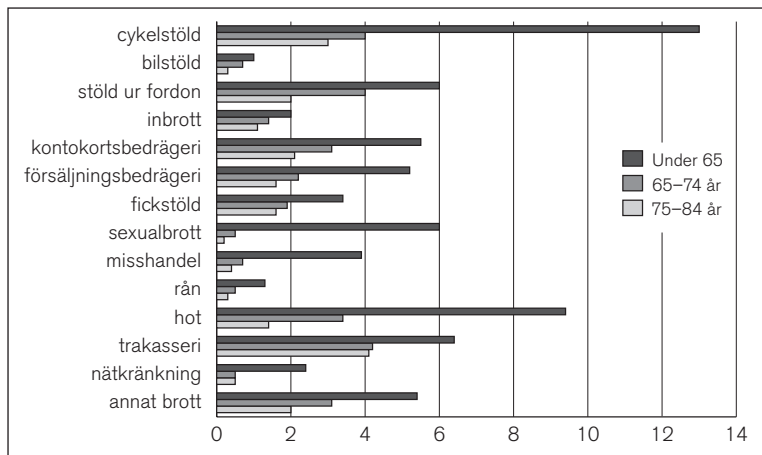

Diagram 2Ba Utsatthet totalt efter ålder och brottstyp. Samtliga Procent. NTU Lokal 2017.

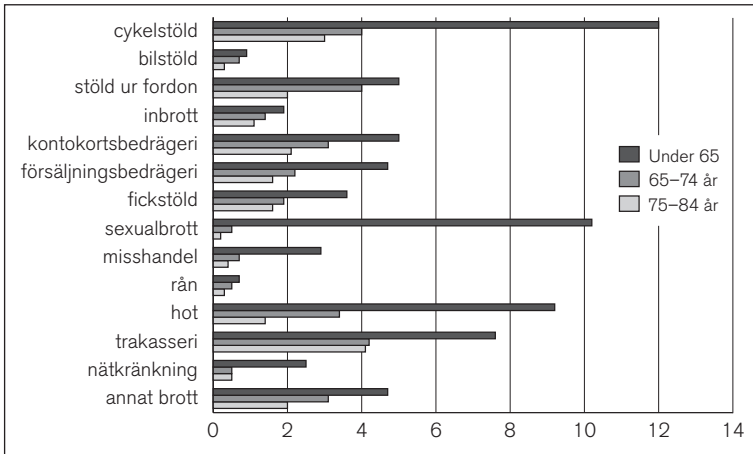

Diagram 2Bb. Utsatthet totalt efter ålder och brottstyp. Kvinnor
Procent. NTU Lokal 2017.

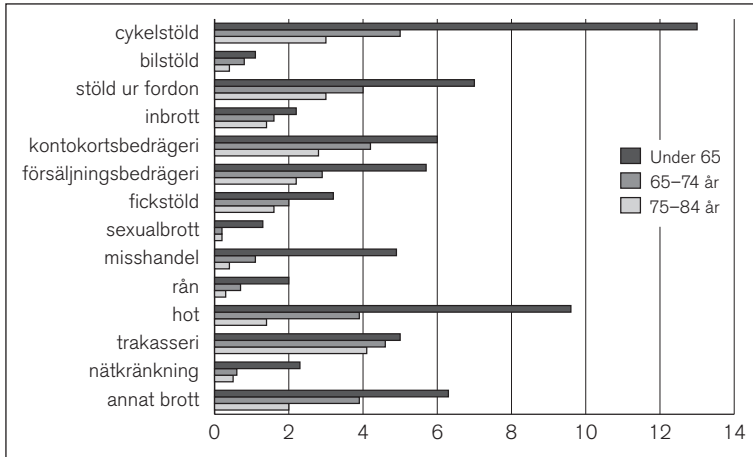

Diagram 2Bc. Utsatthet totalt efter ålder och brottstyp. Män
Procent. NTU Lokal 2017.

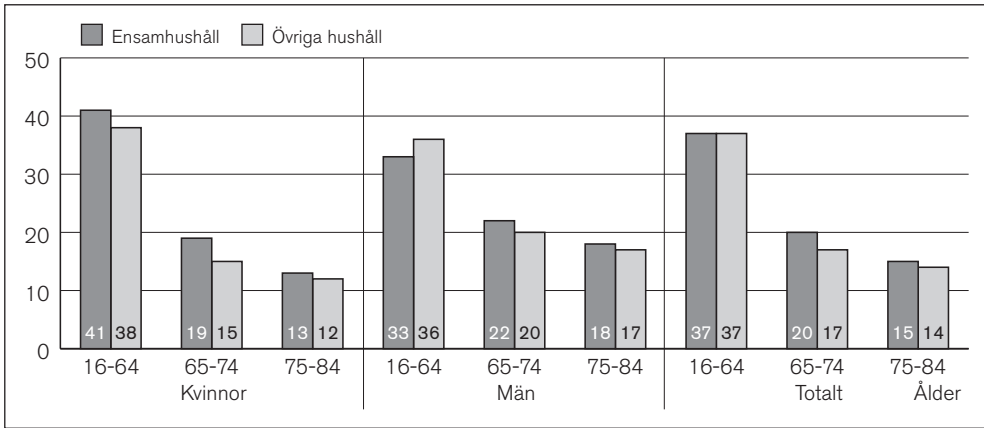

Diagram 3B. Utsatt för något brott boendes i ensamhushåll jämfört med övriga hushåll, efter ålder. Procent. Källa: NTU Lokal 2017.

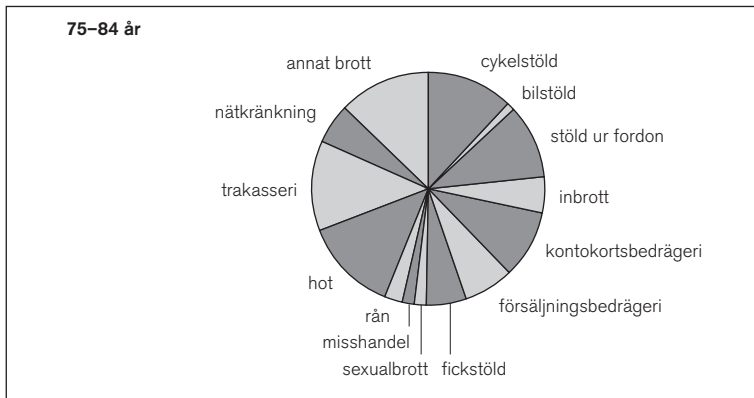
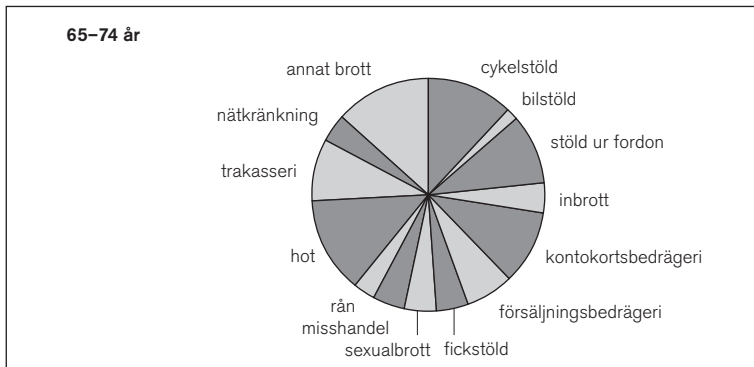
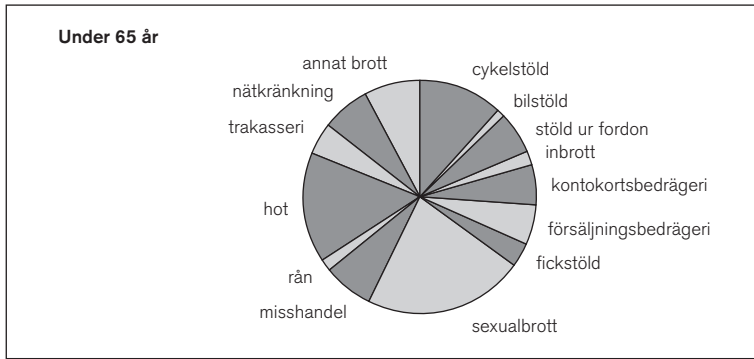

Diagram 4B. Självrapporterad andel brottsändelser efter brottstyp och ålder. 75-84 år. Procent. Källa: NTU Lokal 2017.

Tabell 2B. Otrygghet och oro för brott efter ålder och kön. Procent.**Källa: NTU Lokal 2017.**

Kvinnor	Under 65 år	65–74 år	75–84 år
Ganska/mycket otrygg ensam en sen kväll i området där du bor	27	23	24
Går aldrig ut sen kväll pga otrygghet	8	16	21
Ganska/mycket ofta tagit en annan väg/färdsätt pga oro att utsättas för brott	33	24	19
Ganska/mycket ofta avstått från en aktivitet pga oro att utsättas för brott	16	14	15
Oro att bli utsatt har stor påverkan på livskvalitet	7	5	4
I stor utsträckning orolig över brottsligheten i samhället	39	52	47
Män	Under 65 år	65–74 år	75–84 år
Ganska/mycket otrygg ensam en sen kväll i området där du bor	17	18	19
Går aldrig ut sen kväll pga otrygghet	2	3	5
Ganska/mycket ofta tagit en annan väg/färdsätt pga oro att utsättas för brott	16	13	12
Ganska/mycket ofta avstått från en aktivitet pga oro att utsättas för brott	9	9	8
Oro att bli utsatt har stor påverkan på livskvalitet	7	5	4
I stor utsträckning orolig över brottsligheten i samhället	40	49	43
Samtliga	Under 65 år	65–74 år	75–84 år
Ganska/mycket otrygg ensam en sen kväll i området där du bor	22	20	22
Går aldrig ut sen kväll pga otrygghet	5	10	13
Ganska/mycket ofta tagit en annan väg/färdsätt pga oro att utsättas för brott	25	19	15
Ganska/mycket ofta avstått från en aktivitet pga oro att utsättas för brott	12	12	11
Oro att bli utsatt har stor påverkan på livskvalitet	7	5	4
I stor utsträckning orolig över brottsligheten i samhället	40	51	45

Tabell 3B. Otrygghet och oro i olika åldersgrupper i relation till egen utsatthet. Procent. Källa: NTU Lokal 2017.

	Under 65 år			65-74 år			75-84 år		
	Utsatt för brott	Ej utsatt för brott	Kvot Utsatt/ ej utsatt	Utsatt för brott	Ej utsatt för brott	Kvot Utsatt/ ej utsatt	Utsatt för brott	Ej utsatt för brott	Kvot Utsatt/ ej utsatt
Ganska/mycket otrygg ensam en sen kväll i området där du bor	35	17	2,1	33	18	1,8	34	20	1,7
Går aldrig ut sen kväll pga otrygghet	7	4	1,8	13	9	1,4	17	12	1,4
Ganska/mycket ofta tagit en annan väg/färdväg pga oro att utsättas för brott	41	19	3	34	16	2,1	31	13	2,4
Ganska/mycket ofta avstått från en aktivitet pga oro att utsättas för brott	24	8	3	26	9	2,9	23	10	2,3
Oro att blir utsatt för brott har stor påverkan på livskvalitet	17	5	3,4	16	4	4	16	4	4
I stor utsträckning orolig över brottsligheten i samhället	49	36	1,4	61	49	1,2	58	44	1,3

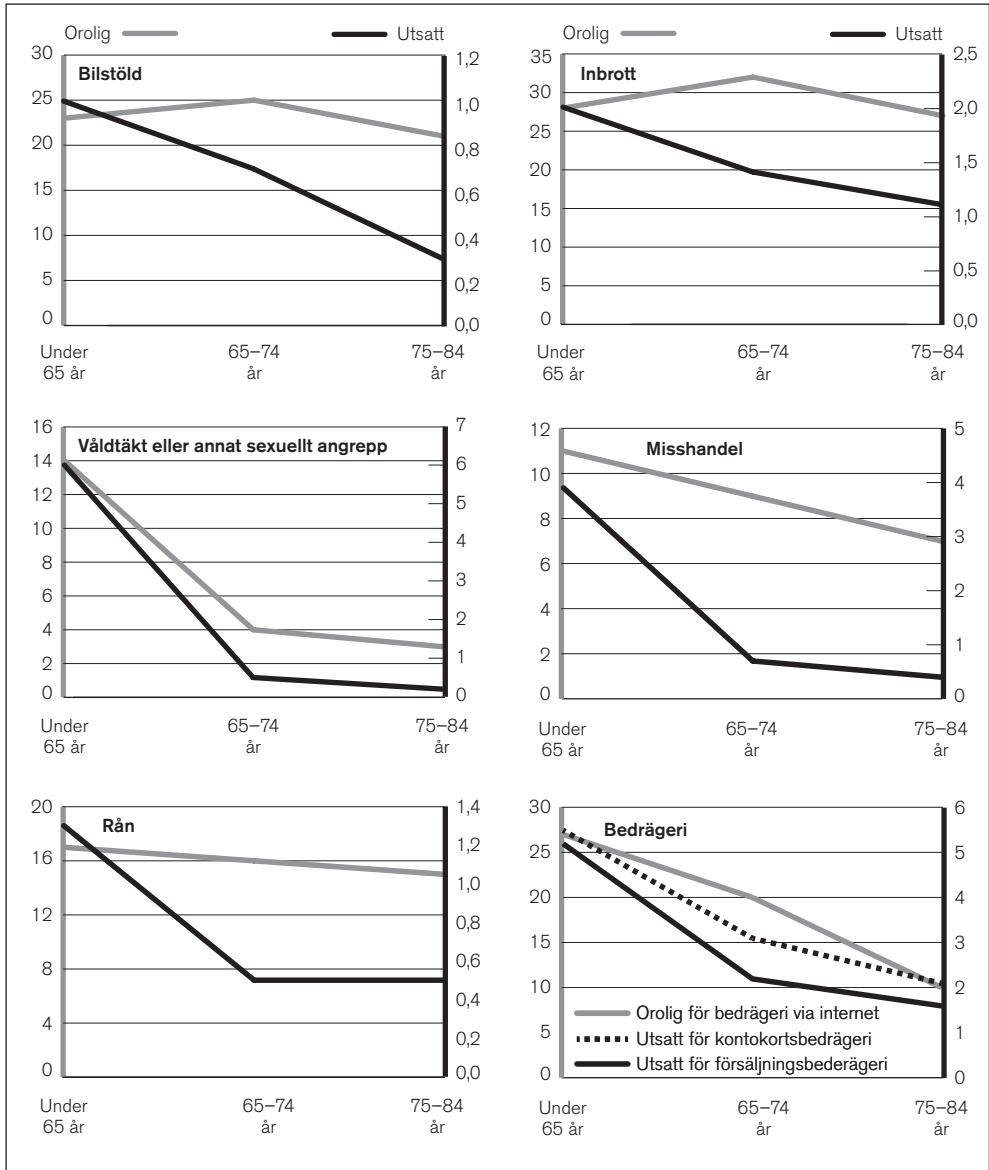

Diagram 5B. Ålderskillnader i utsattheten respektive oro för specifika brott. Procent. Källa: NTU Lokal 2017.

Tabell 4B. Polisanmälda bedrägerier mot personer 65 år och äldre, samt åldringsbrott. Procent (minimiskattningar). År 2016.

	Målsägare 65+ totalt (n=743)	Därav kodat som typiskt åldringsbrott (n=113)
Andel män/kvinnor/oklart bland målsägare	42/35/20	35/61/4
Funktionsnedsättning hos målsägare	5	34
Brottet fullbordat	63	58
Flera gärningspersoner	3	10
Anmälaren		
Målsägaren själv	28	21
Dennes barn	4	16
Annan släkt eller vän	3	10
Professionell (personal, polis, mm)	2	7
Annan/oklart	63	46
	100	100
Kontakt med gärningspersonen		
Personlig kontakt	10	45
Telefon	12	38
Mail/internet	14	3
Brev	1	1
Ingen kontakt/oklart	63	13
	100	100
Brottsplats		
Eget hem/äldreboende	5	26
Inomhus, allmän plats	2	5
Utomhus, allmän plats	4	16
Internet	25	2
Annat/oklart	65	52
	100	100
Relation till gärningspersonen		
Partner/fd partner/annan släkt	2	6
Nära vän/bekant	2	5
Personal	1	5
Obekant, fysisk kontakt	7	34
Obekant, ej fysisk (dock annan) kontakt	12	29
Annan/oklar	77	22
	100	100

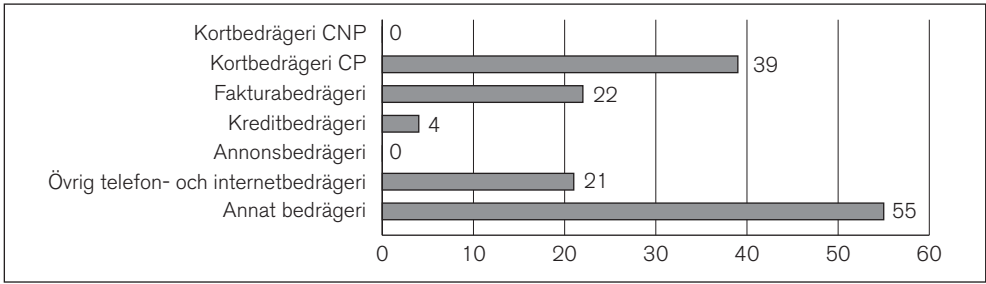

Diagram 6B. Andelen åldringsbrott inom respektive kategori av polisanmälda bedrägerier. Procent. År 2016.

Tabell 5B. Polisanmäld misshandel av bekant mot målsägare 65 år eller äldre. Procent (minimiskattningar). År 2016.

	Misshandel i nära relation (n=45)	Misstänkt är barn/barnbarn (n=28)	Bekant (avlägsen släkt, granne, personal, vän, bekant) (n=73)	Totalt (n=149*)
Andelen kvinnor bland målsägare	82	82	33	57
Kvinnlig gärningsperson	11	21	9	12
Andel 85+	9	14	4	7
Funktionsnedsättning hos någon av inblandade	29	18	8	16
Alkohol/drogpåverkan vid brottet	16	7	11	11
Fysiska skador/smärta uppstod				
Inga synliga/dokumenterade	9	11	9	9
Övergående smärta/små märken	36	25	40	36
Lindringa skador (svullnad, sår, blödning, varaktig smärta)	36	32	30	32
Allvarligare skador (benbrott, sticksår, mm)	4	7	5	5
Oklart	16	25	16	17
	100	100	100	100
Brottsplats				
Eget hem	76	68	24	48
Äldreboende	2	0	12	7
Annan bostad	2	11	9	7
Utomhus	0	4	27	15
Inomhus – allmän plats	2	0	3	2
Annat/oklart	18	18	25	22
	100	100	100	100
Brottet fullbordat	98	100	93	96
Troligen ej brott	7	4	10	8
Typiskt åldringsbrott	20	64	15	26

* I tre ärenden kunde man inte närmare konstatera relationen till gärningspersonen men brottet är registrerat under misshandel av bekant.

Tabell 6B. Samtliga polisanmälda sexualbrott mot målsägare 65 år eller äldre. Procent (minimiskattningar). År 2016.

	Sexuellt ofredande (n=167)	Våldtäkt (n=59)	Sexuellt tvång/utnyttjande av PBS* (n=5)	Totalt (n=231)
Andelen män bland målsägare	8	12	0	9
Andel 85+	14	12	3/5	15
Funktionsnedsättning hos målsägare	18	27	3/5	21
Fysiska skador/smärta uppstod	3	27	0	9
Målsägare utsatt upprepade gånger för liknande brott	28	27	2/5	28
Kvinnlig gärningsperson	4	2 (n=1)	0	4
Två eller fler gärningspersoner	4	24	0	9
Relation till gärningspersonen				
Partner/fd partner	2	9	1/5	4
Annan anhörig	2	3 (n=2)	1/5	3
Vän/bekant	22	14	0	20
Personal	4	10	2/5	7
Obekant	52	15	0	41
Annat/oklart	18	49	1/5	26
	100	100		100
Kontakt				
Telefon	20	0	0	15
Mail	5	0	0	4
Direktkontakt	65	97	5/5	74
Brev	3	0	0	2
Annat/oklart	7	3	0	5
	100	100		100
Brottsplats				
Eget hem	16	56	1/5	26
Äldreboende	8	14	4/5	11
Utomhus	23	9	0	19
Inomhus – allmän plats	10	7	0	9
Telefon/internet	26	0	0	19
Annat/oklart	17	14	0	16
	100	100		100
Troligen ej brott	7	39	0	15
Typiskt åldringsbrott	16	15	4/5	17

* Utnyttjande av person i beroende ställning (absoluta tal).

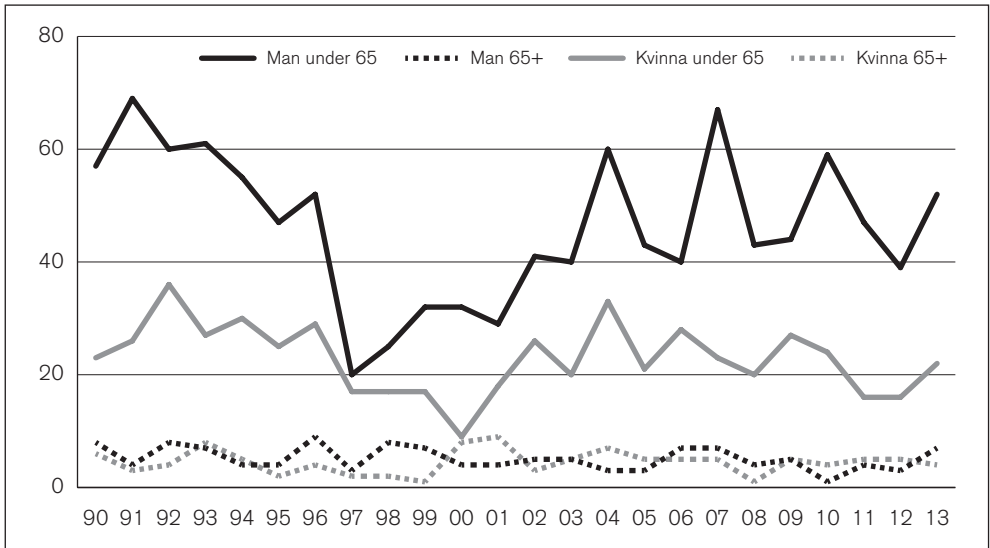

Diagram 7B. Granskade fall av dödligt våld, år 1990–2013. Antal efter ålder och kön.

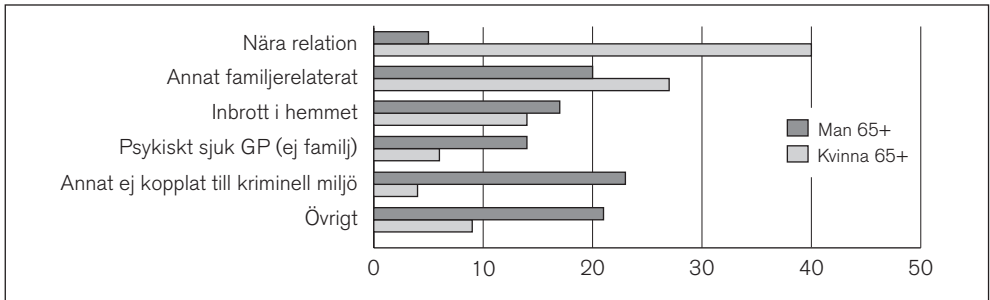

Diagram 8B. Typ av dödligt våld mot personer 65 år eller äldre. Procent. År 1990–2013.

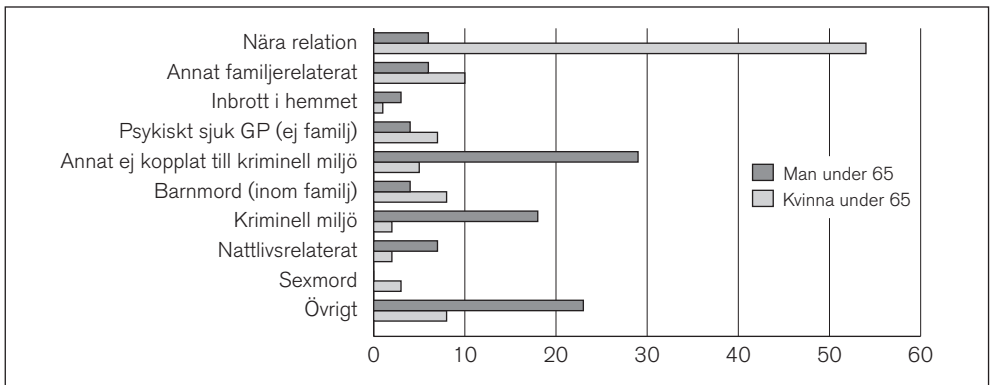

Diagram 9B. Typ av dödligt våld mot personer under 65 år. Procent. År 1990–2013.

Andelen äldre i befolkningen fortsätter att öka. Ändå har kunskapen varit begränsad om äldres utsatthet för brott. Med denna rapport vill Brå fylla kunskapsluckan och bidra med ett underlag inför kommande satsningar på att förebygga brott mot äldre och öka tryggheten i deras vardag.

Kartläggningen ger en bild av omfattningen och karaktären på de brott som drabbar äldre kvinnor och män. Den beskriver deras utsatthet för brott, och belyser deras otrygghet och oro. Till grund för rapporten har Brå analyserat resultat från Nationella trygghetsundersökningen (NTU), granskat polisanmälningar och genomfört intervjuer med brottsutsatta.

Rapporten vänder sig till rättsväsendet och myndigheter som arbetar med äldre frågor, men även olika intresseorganisationer och en intresserad allmänhet.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 527 58 400 • E-POST INFO@BRA.SE • WWW.BRA.SE